



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Noor Khalid İBRAHİM

MUHARREM B. MUHAMMED EZ-ZÎLÎ ES-SİVÂSÎ'NİN
“MENÂKİB-I EBÛ HANİFE VE SAHİBEYHİ EBÛ YUSÛF VE MUHAMMED B. HASAN”
ADLI ESERİ
(GİRİŞ- İNCELEME- METİN- TIPKIBASIM)

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya 2021



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Noor Khalid İBRAHİM

MUHARREM B. MUHAMMED EZ-ZÎLÎ ES-SİVÂSÎ'NİN
“MENÂKİB-I EBÛ HANİFE VE SAHİBEYHİ EBÛ YUSÛF VE MUHAMMED B. HASAN”
ADLI ESERİ
(GİRİŞ- İNCELEME- METİN- TIPKIBASIM)

Danışman

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Noor Khalid IBRAHİM'in bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Ü. Atila KARTAL	(İmza)

Tez Başlığı: Muharrem b. Muhammed ez-Zilî es-Sivâsî'nin "Menâkıb-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan" Adlı Eseri (Giriş- İnceleme-Metin- Tıpkıbasım)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 29/06/2021

Mezuniyet Tarihi : 08/07/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî’nin “Menâkıb-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan” Adlı Eseri (Giriş-İnceleme- Metin- Tıpkıbasım)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Noor Khalid İBRAHİM



T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Noor Khalid İBRAHİM
Öğrenci Numarası	20185242029
Enstitü Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Tez Başlığı	Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî'nin "Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yûsûf ve Muhammed b. Hasan" Adlı Eseri (Giriş- İnceleme-Metin- Tıpkıbasım)
Turnitin Ödev Numarası	1614537126

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 190 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 01/07/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 11'dir.

alıntılar dahil % 17'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

01/07/2021

(imzası)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vii
ÖN SÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Tasavvuf Kavramı	4
1.2. Menkıbe Kavramı ve Doğuşu.....	8
1.2.1. Menkıbenin Sözlük ve Terim Anlamı.....	8
1.2.2. Menkıbenin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi	11
1.2.2.1. İslam Alemindeki Doğuşu.....	12
1.2.2.2. Türk Edebiyatındaki Doğuşu	13
1.2.3. Menâkıbnâme Yazıcılığı.....	14
1.2.4. Menkıbenin Özellikleri	14
1.2.4.1. Menkıbenin Yapısal Özellikleri	14
1.2.4.2. Menkıbenin Muhteva Özellikleri	15
1.2.4.3. Menkıbenin Dil ve Üslûp Özellikleri	16
1.2.4.4. Menkıbenin İşlev Özellikleri.....	17
1.2.4.5. Menkıbenin İcra Özellikleri	18
1.2.5. Menkıbelerin Tasnifi.....	18
1.3. Veli-Evliya Kavramı.....	19
1.4. Kült ve Veli Kültü Kavramı	21
1.5. Kerâmet, Motif ve Kerâmet Motifi Kavramı.....	23

İNCELEME

İKİNCİ BÖLÜM

MUHARREM B. MUHAMMED EZ-ZÎLÎ ES-SİVÂSÎ

2.1. Hayatı.....	28
------------------	----

2.1.1. Doğumu.....	28
2.1.2. Ailesi ve Soyu:.....	28
2.1.3. Tahsil Hayatı.....	29
2.1.4. Tasavvuf Yönü.....	30
2.1.5. Tarikatı.....	30
2.1.6. Vefatı ve Türbesi.....	31
2.2. Eserleri.....	31
2.3. Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî ez-Sivâsî İle İlgili Yapılan Çalışmalar.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENÂKİB-I EBÛ HANİFE ve SAHİBEYHİ EBÛ YUSÛF ve MUHAMMED B. HASAN

3.1. Eser	34
3.1.1. Eserin Temini.....	34
3.1.2. Eserin Fiziksel Durumu	34
3.1.3. Eserin Konusu ve İçeriği.....	34
3.1.3.1. Mukaddime.....	34
3.1.3.2. Ebû Hanife'nin Hayatı, Eserleri ve İncelenen Eserdeki Menkıbeleri	35
3.1.3.2.1. Hayatı.....	35
3.1.3.2.2. Eserleri.....	38
3.1.3.2.3. İncelenen Eserdeki Menkıbeleri	39
3.1.3.3. Ebû Yusûf'un Hayatı, Eserleri ve İncelenen Eserdeki Menkıbeleri	40
3.1.3.3.1. Hayatı.....	40
3.1.3.3.2. Eserleri.....	41
3.1.3.3.3. İncelenen Eserdeki Menkıbeleri	41
3.1.3.4. Muhammed b. Hasan'ın Hayatı, Eserleri ve İncelenen Eserdeki Menkıbeleri	42
3.1.3.4.1. Hayatı.....	42
3.1.3.4.2. Eserleri.....	42
3.1.3.4.3. İncelenen Eserdeki Menkıbeleri	43
3.1.3.5. Hatime (Ebû Hanife'nin Oğlu Hammad'a Vasiyet ve Öğütleri).....	43
3.1.4. Eserin Diğer Nüshaları.....	45

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MENÂKIB-I EBÛ HANİFE ve SAHİBEYHİ EBÛ YUSÛF ve MUHAMMED B. HASAN ESERİNDEKİ MENKİBLER

4.1. Menkıbelerde Tespit Edilen Kerâmet Motifleri ve Ebû Hanife'nin Diğer Menkıbeleriyle İlişkilendirilmesi.....	46
4.1.1. Velinin Kendi Vücudunda Cereyan Eden Kerâmet Motifleri.....	47
4.1.1.1. Yemeden İçmeden Uyumadan Uzun Zaman Durabilme	47
4.1.1.2. Ölüm Sırasında, Sonrasında Fevkalade Hallerin Zuhuru.....	49
4.1.2. Gizli Şeyler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri.....	52
4.1.2.1. Akıldan Geçenleri Bilme, Düşünceyi Okuma.....	52
4.1.2.2. Gizli Eşya ve Maddelerin Yerini Bilme, Bulup Çıkarma	55
4.1.2.3. Gelecekte Olacakları Haber Verme.....	56
4.1.3. Mukaddes, İnsanüstü ve Gizli Güçler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri.....	58
4.1.3.1. Allah'ı Görme (Menakıpnamelerde Allah'ı İnsan Suretinde Görme)	58
4.1.3.2. Peygamberleri Görme, Onun Tarafında İrşad Edilme	60
4.1.3.3. Hızır ve Diğer Gayb Erenleriyle Görüşme.....	62
4.1.4. Veliliğini Kabul Edenlere Yönelik Kerâmet Motifleri	63
4.1.4.1. Başkalarını İkaz Edip Kötülüğe, Tehlikeye Düşmekten Kurtarma.....	63
4.1.4.2. Tehlike veya Felakete Maruz Kalanları Kurtarma	69
METİN	74
SONUÇ	127
KAYNAKÇA	129
EK 1- TIPKIBASIM	135
ÖZGEÇMİŞ	175

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselam
az.	: Azze ve Celle
b.	: bin
bt.	: bint
C.	: Cilt
cc.	: Celle celaluhu
Çev.	: Çeviren
EA	: Evliyalr Ansiklopedisi
EH	: Ebû Hanife Menkıbeleri
EY	: Ebû Yusûf Menkıbeleri
H.	: Hicri
Hızl.	: Hazırlayan/lar
Hız.	: Hazreti
m.	: Miladi
MH	: Muhammed b. Hasan Menkıbeleri
ö.	: Ölüm Tarihi
ra.	: Radiyallahu anh
rh.	: Rahmetullahi aleyh
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
sur	: Suret
Ty	: Kitabın baskı tarihi yok

ÖZET

Menakıbnâmeler, velilerin hayatını, olağanüstülüklerini ve ahlakı değerlerini ihtiva eden eserlerdir. Başta sözlü halk ürünleri olan menkıbelerin yazıya aktarılıp bir araya getirilmesiyle meydana gelen bu eserler hem halk bilimi ürünleri hem de yazıldığı dilin özelliklerini taşıması bakımından oldukça önemlidir.

Allah dostu velilerin inanç ve öğreti temelli olan menkıbelerinde, gerçekleşmesi olağanüstü özellik gerektiren olaylara inandırıcı bir nitelik kazandırır. Bu menkıbelerde geçen kerâmetlere koşulsuz inanan insanlar, velilere hayattayken olduğu gibi öldükten sonra da saygı ve sevgi gösterirler. Çünkü velilerin öldükten sonra da kerâmetlerinin sürdüğü inancına hakimler. Dolayısıyla Allah’a ulaşmada ve dileklerinin gerçekleşmesi için velilere gösterdikleri saygı aynı şekilde türbelerine de gösterilmektedir. Biz de tercüme ettiğimiz eserde, veli Ebû Hanife’nin gösterdiği kerâmetleri içeren menkıbelere yer verdik.

Tezimizin konusu olan bu çalışmada dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde “Konu, Amaç, Kapsam ve Yöntem” başlıkları altında araştırmayla ilgili genel bilgiler verilmiş ve çalışmanın yol haritası çizilmiştir. Birinci bölümde “Tasavvuf Kavramı, Menkıbe Kavramı ve Doğuşu, Veli-Evliya Kavramı, Kült ve Veli Kültü Kavramı, Kerâmet, Motif ve Kerâmet Motifi Kavramı” araştırmanın temel kavramı hakkında bilgi verilmiştir. İnceleme bölümünde, (ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümler) Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî’nin hayatı, konu olan eserimiz Menâkıb-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan’ın inceleme, eserdeki menkıbeler ve tespit edilen kerâmet motiflerini göstererek detaylı bir şekilde bilgi verilmiştir. Akabinde metin bölümü, Arap alfabesiyle ve Arapça olarak kaleme alınan yazma eserin, Türk diline tercümesi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın tıpkıbasım bölümü ise tercüme ettiğimiz Türkçe bölümüyle karşılaştırılabilmesi için, 39 varaktan oluşan nüshanın tıpkıbasımı verilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde, Ankara Milli Yazmalar Kütüphanesi’nden temin edilen “06 Mil Yz A 7911/1” demirbaş numaralı yazma eserin (Menâkıb-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan) tarafımızca Arapçadan Türkçeye, Türkiye Türkçesi dil kuralları çerçevesinde tercüme edilmiş yöntem ve aşamaları ile bu eserde bulunan ve çalışmamızın ana gövdesini oluşturan “kerâmet motifi” unsurlarını örnekleriyle neşrettik.

Anahtar Kelimeler: Menkıbe, Kerâmet, Veli, Ebû Hanîfe, Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan.



SUMMARY

MUHARREM B. MUHAMMED EZ-ZÎLÎ ES-SIVÂSÎ'S "MENÂKIB-I EBÛ HANİFE VE SAHİBEYHİ EBÛ YUSÛF VE MUHAMMED B. HASAN" (INTRODUCTION- REVIEW- TEXT-FACSIMİLE)

Legends are works that contain the lives of saints, their extraordinary and moral values. These works, which were created by transferring the legends, which are oral folk works, into writing and bringing them together, are very important in terms of both the works of folklore and the characteristics of the language in which they were written.

In the legends of the saints who are friends of Allah, which are based on beliefs and doctrines, events that require extraordinary realizations have a convincing quality. People who unconditionally believe in the miracles in these legends show respect and love to their saints after they die, as well as when they were alive. Because they believe that the saints miracles continue after they die. Therefore, the respect they show to the saints in reaching God and for the fulfillment of their wishes is also shown to their shrines. In the works that we translated, we have included the epigraphs including the miracles shown by the saint Abu Hanife.

This study, which is the subject of our thesis, consists of four main chapters. In the introduction section, general information about the research has been given under the headings of "Subject, Purpose, Scope and Method" and the road map of the study has been drawn. In the first chapter, "The Concept of Sufism, The Concept of legends and Its Birth, The Concept of saints, The Concept of worship (Believe) and saints' worship (saint Believe), The Concept of Miracle, Motif and Miracle Motif" has been given information about the basic concept of the research. In the review section (the second, third and fourth chapters), the life of Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî, our subject work Menâkib-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan has been given detailed information by showing the examination, legends in the work and the identified miracle motifs. Subsequently, the transcript part was written in Arabic language and in Arabic alphabet which was translated into Turkish language. A facsimile of the original transcript of the study, which consists of 39 sheets, has been given so that it can be compared with the Turkish section we translated.

In the conclusion part of the study, the manuscript with the fixture number "06 Mil Yz A 7911/1" (Menâkib-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan) obtained from the Ankara National Manuscripts Library was translated by us from Arabic to Turkish within the

framework of the Turkish language rules standards. We have published with examples the methods and stages of its translation and the elements of the “miracle motif” that constitute the main body of our work.

Keywords: Legend, Mircale, Saint, Ebu Hanife, Menâkıb-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan.



ÖNSÖZ

Toplumların varlığını sağlayan ve onların bu alemde yaşamlarını belirleyen en önemli sistem şüphesiz inançtır. Türk toplumunun yıllardan beri süregelen türbe ve yatırlara olan inancı, günümüzde de devamlılık sağlamaktadır. Şamanizm inanç sisteminde, ata vefatının sonrasında sahip olduğu birtakım güçlerin yaşam sürmeye devam edenlere yol göstereceği ve yardım edeceği inancı hakimdir. İslamiyet sonrasında veli kültü olarak devam eden bu inanç, Müslümanlar arasında yayılmaya devam etmektedir.

Menkıbeler, Anonim Halk Edebiyatı'nın bir türü olarak yüzyıllarca sözlü kültür geleneğiyle ve yazılı olarak devirden devire aktarılmıştır. Halk Edebiyatı'nın diğer türleri gibi menkıbeler de halkın sözlü geleneğinde gelişim göstermiş ve bu kültürü yansıtmada kadimden beri taşıyıcı bir araç olmuştur. Menkıbeler diğer türlerden farklı olarak toplumun dinini ve inançlarını kendi bünyelerinde barındırmıştır. Bu özellik, menkıbelere mukaddes bir statü kazandırmakla birlikte, içinde geçen veli kahramanlar toplumun kutsal sayıp değer verdiği zatlar olmuştur.

Evliyalar yurdu olarak bilinen Anadolu coğrafyasında hemen her mekânda türbeler mevcuttur. Bu türbeler bazen bir mezarlıkta, bazen bir dağ başında, bazen de yol üstü bir mecrada mevcudiyet göstermektedir. Türbelerinin yerleri muhtelif mekanlarda varlık gösteren bu velilere, yaşamlarında olduğu gibi ölümlerinden sonra da saygı, sevgi ve hürmet ile yaklaşılır. Bu hürmetin sürekli devamlılık halinde olma sebeplerinden biri de velinin öldükten sonra bile kerâmetlerinin devam edeceğine olan inançtır. Bu devamlılık velinin toplumda bıraktığı etki ve onun menkıbelerini ileriye taşıyacak olan anlatılara bağlıdır. Bu konuda toplum, veli kişiye olan inancıyla kendilerinin dertlerine kerâmetiyle derman olacağını ve bu, ancak velinin kendisine saygı gösterilirse gerçekleşebileceği düşüncesindedirler. Böylece bu düşünce ehli biçare; arzularının gerçekleşmesi için velileri, Allah ile kendileri arasında vasıta olarak görürler. Farklı istek ve dertlerin dermanı için insanlar aynı türbe etrafında toplanarak veliden kendileri için kerâmet gösterip dileklerinin gerçekleşmesini isterler. Türbeler etrafında teşekkül eden bu istekler, farklı uygulama ve yöntemlerle tezahür etmektedir. Bugün bile Anadolu'da türbeler etrafında oluşan bu ritüelleri, kimileri İslam dininin gerektiği gibi dua ile kimileri ise İslamiyet öncesine dayanan geleneklere göre gerçekleşmektedir. Ritüel şekilleri farklı olsa da gerçek şu ki insanlar aynı amaç için türbelere ve orada yatan velilere kutsiyet atfetmektedirler.

Sözlü gelenek ürünleri olan menkıbeler, tarihi seyir içinde yazıya aktarılıp günümüze değin ulaşmıştır. Bu sözlü halk anlatılarının ürünleri yazılı kaynaklarda yer alma sürecinde anlatıcıların

hayal gücünden beslendiği su götürmez bir gerçektir. XIII. asırdan itibaren yazılı kaynak olarak “menâkıbnâme” ismini alan bu eserler Türk halk anlatılarında yapı taşı konumundadırlar.

Tezimizin giriş bölümünde konu, amaç, kapsam, yöntem; birinci bölümde araştırma ile ilgili genel kavramlar; ikinci bölümde Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî’nin hayatı, eserleri, hakkında yapılan çalışmalar; üçüncü bölümde çalışmamıza konu olan “Menâkıb-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan” adlı eserin içeriği, temini, diğer nüshaları ve içinde menkıbelerinin yer aldığı üç veli (Ebû Hanife, Ebû Yusûf, Muhammed b. Hasan) hakkında detaylı bilgiler; dördüncü bölümde eserin içindeki menkıbelerin ihtiva ettiği kerâmet motiflerinin tespiti ve Ahmet Yaşar Ocak’ın oluşturduğu menkıbe motifleri tasnifine göre sıralayarak diğer velilerin benzer kerâmetleriyle ilişkilendirme; metin bölümünde Arap alfabesiyle Arapça olarak neşredilen eserin Türkiye Türkçesine aktarılması; tıpkıbasım bölümünde ise tercümesiyle karşılaştırmak üzere eserin 78 sayfası verilmiştir.

Bu tezi seçmemizdeki amaç, Türk Halk Edebiyatı’nda oldukça geniş alanlara yayılan “menakıbnâme, menkıbe, veli ve kerâmet” konuları, Türkçeden farklı dilde yazılmış olup ilk olarak bu çalışma ile bilim dünyasına kazandırılacak olan ve içindeki Halk Edebiyatı ürünlerini tespit ederek yine bu alana hizmet sunması adına şerh ederek vermektir. Ayrıca bu çalışma ile mevcut Ebû Hanife arşivine, çalışmamızın konusunu oluşturan, müellifi Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî (m.1504), müstensihî belli olamayan fakat istinsah tarihi 1743 olan ve Arap ülkeleri kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan Menâkıb-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan adlı Arapça yazma eserin Türkçe tercümesini yaparak, kayda değer bir eser kazandırılmıştır.

Bu tezin oluşum sürecinden bitimine kadar hiçbir konuda desteğini esirgemeyen, yoğun mesaisine rağmen görüş ve önerileriyle yol gösteren danışman hocam sayın Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT’a şükranlarımı sunarım. Tezin belirlenmesinde yardımcı olan saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üye. Atila KARTAL’a teşekkür ederim. Yüksek lisans öğrenimim boyunca her konuda bana destek olan, akademik çalışmalara yönelmeme vesile olan sevgili arkadaşım Kasım TUTAR’a teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca çalışmalarım boyunca her anlamda yanımda olan sevgili aileme gösterdiği sabır ve desteklerinden ötürü minnet borçluyum.

Noor Khalid IBRAHİM

GİRİŞ

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Konu

Araştırmamızın konusu, Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî'nin eserleri arasında bulunan *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan* adlı Arapça yazma eseridir. Kerâmet hikâyeleri diye de bilinen evliyaların etrafında oluşan menkıbeler, kerâmet kavramıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Bundan mütevellit menkıbeler kerâmetsiz düşünülemez. Menkıbeler, genellikle evliyanın ölümünden sonra ortaya çıkmakla birlikte evliya henüz hayattayken de tezahür edebilir. Araştırmamızın konusu olan *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan* adlı eser, Ankara Milli Yazmalar Kütüphanesi'nden temin edilen ve daha önce incelenmemiş olan Arapça bir yazma eserin Türkçeye aktarılıp incelenmesiyle meydana gelmiştir. Bu kapsamda Ebû Hanîfe'nin hem bahsi geçen yazma eserden hem de daha önce incelenmiş menkıbelerinden yola çıkarak kerâmet motiflerini tespit edilmiştir. Böylece üzerinde çokça çalışmalar yapılan bu konuya elimizdeki özgün eser ile yeni bir bilgi yelpazesi dahil edilmiş olup konuyla alakalı Ebû Hanîfe menkıbelerinde daha önce yer almamış kerâmet motifleri tespit edilmiştir.

Amaç

Araştırmamızın amacı, XVI. yüzyılda yaşam sürmüş olan Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî'nin eserleri arasında bulunan *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan* adlı Arapça eserini Latin alfabesine aktarıp Türk diline tercüme etmek, eserin inceleme ve değerlendirmesini halk bilimi ışığında yapmak ve Ebû Hanîfe menkıbelerini Türkçeden farklı bir dil (Arapça) ile yazılmış bir kaynağını ele alarak mevcut çalışmalara yeni ve özgün bir hava katmaktır. Bununla birlikte Ebû Hanîfe menkıbelerinde bulunan kerâmet motiflerine ek olarak incelediğimiz yazma eserden tespit ettiğimiz yeni kerâmet motiflerini halk bilimi dünyasına sunmaktır. Bu konuyla ilgili daha önce çalışmalar yapılmış fakat konunun ehemmiyeti ve geniş arşive sahip olması zirveye çıkan merdivenin her bir basamağının önemini arttırmaktadır. Bu basamakların eksiksiz tamamlaması adına mevcut verilerin tümü bu halkaya dahil edilmesi gerekmektedir. Biz de yapı taşı olan yazma eserimizin Türkçe tercümesini yapıp içindeki halk unsurlarını ayrıntısıyla ortaya çıkararak bu halkaya dahil etmeye çalıştık.

Bunlara ek olarak, tekke ve medrese çevrelerinde dönemin önemli ve seçkin şahsı olarak bilinen Muharrem b. Muhammed ez-Zilî es-Sivâsî'nin hayatını, eserlerini ve çalışmamızın konusu olan bu eserde kerâmet motiflerini ve kavramlarını inceleyerek ortaya koymaktır.

Kapsam

Çalışmamızın konusu olan ve Muharrem b. Muhammed ez-Zilî es-Sivâsî'nin XVI. yüzyılda Arap alfabesi ve Arapça olarak yazdığı *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan* adlı yazma eseri Ankara Milli Yazmalar Kütüphanesi'nden temin edilmiş olup daha önce incelenmeye alınmamıştır. Türkiye'de ve yurt dışında Ebû Hanîfe menkıbeleriyle ilgili birçok yazma eser bulunmaktadır. Bunların çoğu el yazması olup farklı dillerde meydana getirilmiştir. Her nüshada olduğu gibi elimizdeki nüshanın da diğerlerinden farklı bir mizaç ve dil hususiyetleri olduğu aşîkardır. Bilim dünyasına ilk bizim çalışmamızla adım atacak olan nüshanın fiziki ve dil hususiyetlerinin imkanları çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmamızda ilerlerken metnin silik olduğu, mürekkep dağılmasıyla birbirine karışmış olan harflerin ve kelimelerin metnin orijinal mantığına sadık kalınarak dipnotlarda belirtilmiştir.

Çalışmamızda Muharrem Efendi'nin *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan* adlı eserine bağlı kalınacak, Muharrem Efendi'nin hayatı, eserleri ve edebi kişiliğine yer verilecektir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde eserde tespit ettiğimiz kerâmet motiflerini daha önce tespit edilmiş kerâmet motifleriyle örnekler ve çevirisini yaptığımız metnin ilgili kısmı eklenerek karşılaştıracaktır. Yeni tespit ettiğimiz kerâmet motiflerini de aynı şekilde belirterek çalışmamıza dahil edilecektir.

Muharrem Efendi'nin çalışmamıza konu olan eserinin Türk halk tarihinde yer alan Ebû Hanîfe menkıbeleri ile ilgili eserlerin önem ve ihtivasına ön hazırlık olması için özet şeklinde incelenecektir.

Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan adlı Arapça eserin Türkçe tercümesi verilerek menâkıp konuları tespit edilecektir. Ayrıca her bir menkıbe ayrı konu başlıkları altında toplu bir şekilde, eserin hepsini kapsayacak şekilde menâkıp değerlendirmeleri yapılacaktır. Bunun yanında eserdeki tüm kerâmet motifleri tespit edilecek ve varsa daha önce tespit edilen motifler benzerleriyle ilişkilendirilecek.

Yöntem

Çalışmada yazılı kaynak taraması yapılmış, konuyla ilgili yakın kaynaklara ulaşılmaya gayret edilmiş ve edinilen bilgilerin tümü incelenip not alınarak çalışmada kullanılmıştır.

Çalışmanın gövdesini oluşturan yazmanın, Arap dilinde yazılı bir esere dayanması onu Türkçeye aktarmaya zorunlu kılmıştır. Eserin kendi ana dilim olan Arapça ile yazılması çalışmanın

seyrini kolaylaştıran etkenlerden birini oluşturmaktadır. Fakat el yazması olması, bazı yerlerin okunamayacak derecede silik olması ve müellifin Arapçanın farklı lehçelerinden faydalanmış olması işi biraz zorlaştırmış olsa da sabır ve uğraş ile başarıyla neticeye varılmıştır.

Giriş bölümünde araştırmanın amacı, kapsamı, yöntemi ve konusu; birinci bölümde tasavvuf, veli kavramı, menkıbe, menkıbenin Türk ve İslam'daki yeri, kerâmet motifleri; ikinci bölümde Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî'nin hayatı, edebi kişiliği, eserleri, üçüncü bölümde çalışmamıza konu olan *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan* adlı eserinin özellikleri ve diğer yazma nüshaları; dördüncü bölümde elimizdeki yazmada mevcut olan kerâmet motifleri ile bu kerâmet motiflerine benzer örneklerin mevcut olduğu menkıbelerle ilişkilendirmek; çeviri metin, sonuç ve tıpkıbasım bölümlerinden oluşmaktadır.

Eserin inceleme aşamasında tamamını günümüz Türkiye Türkçesi dil ve yazım özelliklerine bağlı kalınarak, içerdiği ve kastettiği anlamlar çerçevesinin dışına çıkmadan Türkçeye aktarılmıştır.

Müellifi tarafından sırasıyla mukaddime, 15 baptan oluşan Ebû Hanîfe menkıbeleri, Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan menkıbeleri ve en son Ebû Hanîfe'nin kendi oğlu Hammad'a nasihat ve vasiyetleri şeklinde kısımlara ayrılan eserin bu düzenine sadık kalınarak Türkçeye aktarılmıştır. Kategorilere ayrılan bu kısımlarda, Arapça eserde geçen rivayetleri ve menkıbeleri ayrıntılarıyla Türk diline aktardık, müellifin vermek istediği mesajı vurguladık ve o mesajın ilişkili olduğu menkıbenin içindeki kerâmet motifleri belirttik. Akabinde eserdeki menkıbeleri eserin nizamına bağlı kalarak sıraladık ve içindeki kerâmet motiflerini tespit ederek Ebû Hanîfe'nin diğer menkıbeleriyle ilişkilendirdik. Bu sıralamayı müteakiben eserdeki menkıbelerin konularıyla ilişkili olan kerâmet ve motifleri kategorilere ayırarak eserin tahlilini yaptık.

Eser hakkında literatür taraması yaparken öncelikle eserde yer alan menkıbelere konu olan kerâmetlere farklı eserlerdeki bilgilerle karşılaştırmak için Ebû Hanîfe'nin menkıbelerini içeren kaynaklara başvurduk.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Çalışmamızın bu bölümünde tasavvuf, menkıbe, veli kavramı ve kültü, kült kavramı ve kerâmet kavramının sözlüklerde, çeşitli araştırma eserlerinde ve ansiklopedilerde ne şekilde tanımlandığı ve açıklandığı üzerine durulacaktır. Bunun yanında bu kavramların tarihsel gelişimleri, muhteva, işlev ve icra özelliklerine değinilecektir.

1.1. Tasavvuf Kavramı

Türk Dil Kurumu'na göre tasavvuf, “Tanrı’nın niteliği ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefi akımdır.”¹

Arapça kökenli “تصوف” tasavvuf kavramını Abdülkadir el-Geylani’nin tanımladığına göre; dört harften oluşmakta, her harfi farklı bir anlam içermektedir. “Te” harfi “التوبة” (el-tövbe) yani günahlardan ve kötü davranışlardan vazgeçme, “sad” harfi “الصفاء” (el-safa) yani temizlik; dünyevi arzulardan kalp temizliği ve insanın Allah ile olan bağının temizliği, “vav” harfi “الولاية” (el-velâye) yani velayet; Allah’ın ahlakı ile bürünerek beşerî sıfatlardan uzaklaşma, “fe” harfi ise “الفناء بالله تعالى” (el-fena Billahi Teâla) yani beşerî sıfatlardan arınan insanın Allah ile bütünleşmesi, anlamlarına gelmektedir².

Terminolojide tasavvufun anlamı, Sufizmin ilk imamlarının Cüneyid, Darrani, Sehl el-Tastari ve Samnun vd. gibi birçok tanımlayıcısı vardır. Araştırmacılar, bu bilim adamlarının söylediği 60’tan fazla tanımları sayarlar. Bu tanımlar hepsi tek bir kavram etrafında dönmektedir. Bu kavramlar; Allah’a ibadet etmenin bir yöntem olduğunu, peygamber ve ashabın İslam ahlakına bağlı olduğunu, İslam şeriatının cevherinden ve hakikatinden aldığını ve dünyevi heveslerden uzaklaşma anlamına geldiğini belirtmiştir³.

Tasavvuf Arapçada “صوف” sûf, (yün) kelimesinden türetildiği söylenmektedir. Ayrıca bilim adamlarının tartışma konusu olan bu terim yünden değil, Safa’dan türemiştir. Çünkü sadık olan bir sûfi, Allah dışındaki her şeyden kalbi tasfiye eder. Bu tasfiye işi, kerâmet göstermekle, kitaplar yazmakla, başkalarını küçük görmekle, salih kulların hikâyelerini anlatmakla, parmakları tespih ve

¹ Türk Dil Kurumu, 2011: 2275.

² URL-7

³ URL-8

tehlil ile hareket ettirmekle gerçekleşemez. Ancak Hakk'ı talep etme hususunda sadakat, dünya hususunda züht, kalbi halktan ayırmak ve Allah'ın dışındaki her şeyden sıyrılmakla gerçekleşir⁴.

Cüneyd'in tanımladığına göre: "Tasavvuf, barışı olmayan savaştır. (sürekli mücâhededir). Mutasavvıflar bir evin halkıdır, aralarına onlardan başka kimse giremez. Tasavvuf, derli toplu bir zihinle Allah'ı zikretmek, semâ ile vecde gelmek, Kur'an-ı Kerim ve sünnete uyarak amel etmektir. Tasavvuf, vakitleri korumak, kulun haddi olmayan şeye muttâli olmaması, Rabb'inden başkasına muvafakat etmemesi, vaktinden başka bir şeye yaklaşmamasıdır."⁵

Tasavvuf kaynağıyla alakalı farklı görüşler vardır. Eski düşünce düzeninin tesirleri sürmekle birlikte; tasavvufun gerçek kaynağı İslam'dır. Bu hususta Abdurrahman Güzel'in düşünceleri şöyledir:

Tasavvufun ana kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (sav.)'in sünnetidir. Bahsi geçen iki kaynakta tasavvuf; 'Dünya malının insan için hiçbir faydasının bulunmadığını, Allah'ı zikretmenin faziletleri, Allah sevgisini tıpkı bir Hallac-ı Mansur gibi benimsemesi, kişinin ahlakını zühd ve takva ile zenginleştirmesi, Hz. Muhammed (sav.)'i her an kendisine örnek edinmesi, bilgi sahibi olabilmek için de bir mürşide bağlanması, kendini, ailesini, vatanını ve milletini sevmesi' gibi hususlar yer almaktadır⁶.

Nicholson, tasavvufun gelişimini şu şekilde açıklar: Tasavvufun gelişimi iki şekilde olmuştur. Birincisi, tasavvuftan önce bi'l-fiil mevcut olan öğretilerin geliştirilmesi, genişletilmesi, sınıflandırılması ve sistemleştirilmesidir. İkincisi, yeni uygulama ve öğretilerin geliştirilmesi; başlarda çok az kişinin benimsediği ve yalnızca küçük bir gruba bildirdiği dinin bir görünümü olan tasavvuf, yavaş yavaş kuralların oluştuğu, müridin bu kurallara mutlaka itaat etmesi gereken Pir'den öğrendiği düzenli bir sistem ve veliler mektebi haline geldi⁷.

Tasavvuf insanın nefislerinden, kötü davranış ve huylardan kurtulmakta ve kalbi güzel terbiye etmektedir. Bu kalbi terbiye eden kişiye Sûfî denir. Sûfîler Allah'a daha yakın, emir ve yasaklarına uyan, üst bir mertebeler. Bu mertebeye de İnsan-ı kâmil denilmektedir.

Tasavvuf, bir anlamda tecrübi bir bilim ve insanın kendi ruhunu incelemesi yöntemidir; bu yönden o, her zaman bulunması gerekli elemanlar olarak, bir öğreti, bu öğretinin öğretimi ve pek tabii olarak manevi bir yöntemi bünyesinden bulundurulur. Tasavvuf, zihninin manevi olaylara yönelmesi,

⁴ Zafer, 2006: 1014

⁵ Zafer, 2006: 926, 1010

⁶ Güzel, 2009: 165.

⁷ Nicholson, 1998: 702.

bir ruh hali ve eşyanın zevkle kavranması olarak, tıpkı bütün diğer manevi yollar gibi, tabiatı gereği, bilgisizliğin yok edilmesini öğretir⁸.

Tasavvuf, IX. yüzyılda yaygınlaşmaya başlamasıyla tekkeler kurulmuş ve bu tekkelerde bulunan dervişler ile onlara kalpten bağlı müritleri sayesinde daha da geniş alanlara yayılmış, büyük kitlelere nüfuz etmeye başlamıştır. Bu tekkelerin şeyhlerine devletin en âli makamından en alt makamına kadar herkes saygı duymaya başlamıştır. Öyle ki her padişah yanında danışman olarak bir şeyh bulundurmaya özen göstermiştir.

Tasavvufun hayat tarzı olarak zuhuruna bakıldığında bazı siyasi ve sosyal koşulların bu zuhurda ve oluşumda büyük tesirinin olduğunu görmekteyiz. Hz. Muhammed (sav.) vefatından kısa bir süre sonra Müslümanlar arasında karmaşa ve huzursuzluklar başlamış, toplumun büyük çoğunluğu ebedi dünya hayatını unutup fani dünya hayatı için mücadeleye girişmiştir. Hususen Abbasi ve Emeviler devrinde fani dünya yaşamına rağbet artmış; lüks ve israf, zevk ve eğlence içinde bir yaşam moda olmuştur. Bu karmaşıklık ve oluşan huzursuzluk ortamında kimi samimi Müslümanlar dünya hayatı için uğraşmaktan vazgeçip nefsini ibadete adanarak huzur ile yetinmeye çalışmış ve diğer Müslümanları da bu hidayet yoluna davet etmişlerdir. Bununla birlikte nakli, akli ve zahiri ilimlerle çok fazla meşgul olunması zahit adı verilen dindar bir kesimin keskin çizgilerle zuhur etmesi sonucu doğmuştur ve bu kişiler tasavvufun çekirdeğini meydana getirmiştir. Bundan mütevellit tasavvuf, ebedi dünyayı unutup fani dünya malına çok fazla değer veren yaşam biçimine bir tepki olarak züht ve takva hareketi şeklinde ortaya çıkmıştır⁹.

Bu şekilde İslam dininin özel bir yorumuna bağlı olarak yaşanan manevi ve deruni bir hayat tarzı olarak teşekkül eden tasavvuf, VIII. ve IX. yüzyıllardan itibaren bizzat tecrübe edenler tarafından değişik şekillerde tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Tasavvufa bir düşünce tarzı olarak bakarsak; ‘Bir usul, metot, metodoloji izlenmek; özde yatan, kalıcı esasların araştırılmasına yönelen ve birçok kimseye bir açıklama modeli sunmuş metafizik ekollerden biri’ olarak karşımıza çıkar¹⁰.

Hangi dine mensup olursa olsun mistiklerin zihinlerinde Allah dışında başka düşünce yoktur. Onların hepsinin gayesi aynıdır. Fakat bu gayeye ulaşmak için izledikleri yol ve yöntemler farklıdır. Tasavvufu Allah’a ulaşmada yol olarak gören sûfiler, İslam mistikleri olarak tanımlanmışlardır. Yani tasavvuf bir İslam mistisizmi olarak; sırrı bir duyuş, düşünüş ve inanış sistemidir¹¹. Dolayısıyla

⁸ Altıntaş, 1986:1-2.

⁹ Uludağ, 2001: 294.

¹⁰ Kılıç, 2014: 13.

¹¹ Banarlı, 2001: 115.

tasavvufi görüşte vahdet-i vücud anlayışı hakimdir ve buna göre evrende var olan her şey Allah'ın güzelliklerinin yansımasıdır.

Tasavvuf, şiddetli arzu olmadan zuhur etmeyen bir bilim gibidir. Beşerdeki rûhi hakikat sevgisi ve hakikati kavramaya yönelik olarak iki alanda sınırlarsak, 'Tasavvuf, bu iki alanın bütün yönleri ile birleştiği tek bir alandır' denebilir. Çünkü tasavvuf, ruhun Allah'a kavuşma iştiağını temsil eder. Bu kavuşmada sevmek ve bilmek aynı tecrübede birleşir¹².

Tasavvuf, insanın dünyevi nefislerinden arınarak gönlünü terbiye etmesidir. Gönlünü terbiye eden kişi de Allah'a daha yakın olur. Böylece Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak insan-ı kâmil derecesine ulaşır. Bu dereceye varan kişilere de sûfî denilmektedir. Sûfîler, Kur'an-ı Kerim'in ışığında yaşam sürerler ve bu yaşam biçimlerini de müritlerine aktarırlar. Böylece bu sûfî ve müritleri vahdet-i vücud anlayışını savunurlar.

Allah'ı büyük bir istek ile bilmeyi istemek, onu tutkuyla sevmek, O'na kavuşmanın bir yolunu bulmak, bu yol tasavvuftan geçmektedir. Bu tasavvufun amacı insanı Allah'a ulaştırmak ve nefsi olgunlaştırmaktır. Bunu yaparken de dinin emir ve yasaklarına uyarak ve maneviyatını güçlendirerek yol almak gerekir.

Muhammet Ruhat Yaşar'a göre; mutasavvıfların Tanrı anlayışı daha samimi ve daha sevgi dolu bir Tanrı'dır. Sûfîlerin Allah inancı, öfkeli bir Tanrı yerine merhamet ve sevginin kaynağı olan Tanrı anlayışıdır. Sûfîlerin Tanrı anlayışlarında daha içten, daha samimi, daha yakın ve insani daha senli benli bir Tanrı anlayışı ile karşılaşırız. İnsanların başlarına gelen olaylarla ilgili gösterdikleri tepkilerinde bu Tanrı algıları görülebilir¹³.

Geniş tarihleri boyunca Türkler, çok din değiştirmiş, bu dinlerden edindikleri bilgi birikimlerini gelenekleri ile birleştirmişlerdir. Bunlar zaman içinde bazı değişiklik ve değişimlere uğrayarak günümüze değin süre gelmiştir. Gelenekleriyle harmanladıkları bu birikimlerden birinden söz edecek olursak; Türkler atalar kültüründe ataya gösterilen saygı onun ölümünden sonra da gösterilmeye devam edilir. Mezar ziyaretlerini ölen kişinin aile bağlarını devam ettiği düşüncesinde oldukları için gerçekleştirmektedirler. Bu âdet, İslam dinine mensup olduktan sonra da devam eder ve saygı duyulan veli ve şeyhlerin türbe ziyaretlerinde de rastlanılmaktadır. Türklerin VIII. yüzyıldan itibaren Karahanlılarla birlikte Müslüman olmaya başladıktan sonra, bu din onların maişet şekline büyük oranda aksetmiştir. Bununla birlikte inançlarında etkili olduğu kadar dil ve edebiyatlarında da etkili olmuştur. Bu konuyla ilgili Fuat Köprülü'nün görüşleri şöyledir:

¹² Coşanay, 2017: 201.

¹³ Yaşar, 2015: 235.

Türkler açısından hiç yabancı olmayan Horasan coğrafyası, sûfilik cereyanının da merkezlerinde biridir. Türkler içinde sûfilik etkileri yayılıyor, Buhara ve Semerkand gibi büyük İslam merkezlerinden pek çok dervişin göçebe olan Türklere katıldıkları ve yeni inanışlar gösterdikleri görülmekteydi. Türkler, kendilerine şiirler, ilahiler okuyan, Allah rızası için yardım edip iyilikte bulunan, saadet ve Cennet yolunu işaret eden bu hayırsever dervişleri, daha önceden dini bir kutsiyete büründükleri ozanlara benzeterek onlara ilgi duyuyor, dediklerine inanıyorlardı. Bu sebeple eski ozanların yerine “Ata” veya “Bab” ünvanlı bazı dervişler türemiştir¹⁴.

Dini tasavvufi Türk tasavvufunun başlangıcı kabul edilen ve Yesevilik tarikatının kurucusu olan Ahmet Yesevi bu tekkede talebelerine tasavvufla ilgili dini bilgiler vermiştir. Horasan merkezli olan bu tarikatın dervişleri Anadolu’ya gelerek bu bölgede mensup oldukları tasavvufi düşüncenin yayılmasında etkili olmuşlardır.

Yunus Emre, Anadolu coğrafyasında tasavvufun en mühim temsilcilerinden biridir. Nitelikli eserler vererek Türk tasavvufunda derin izler bırakmıştır. Ondan sonra onun izinde veya başka şeyhlerin izinden giden müritler ile bu coğrafyada pek çok mutasavvıf edebiyatçı yetişmiştir.

1.2. Menkıbe Kavramı ve Doğuşu

Çalışmamızın bu başlığında halk anlatı türlerinden olan menkıbenin ansiklopedilerde, sözlüklerde ve çeşitli birçok araştırma çalışmalarında ne şekilde tanımlandığı ve açıklandığı üzerine durulacak; akabinde muhteva, işlev, şekil ve icra özelliklerine değinilecektir. Bununla birlikte menkıbenin tarihsel gelişimi ve Türk, İslam tasavvufunda doğuşu ve gelişimi hakkında bilgi sunulacaktır.

1.2.1. Menkıbenin Sözlük ve Terim Anlamı

Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri XV-XVII Yüzyıllar* adlı eserinde menkıbeyi, “Arapça “nekâbe” (نقاب) (isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak yahut haber vermek) kökünden türeyen menkâbe (çoğulu menâkıb), sözlükte, “öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış” manalarına gelmektedir. Menkâbe yahut menâkıb, tasavvuf tarihinde sûfilerin izhar ettikleri harikulade olaylar demek olan kerâmetleri nakleden, küçük hikâyeler manasında tahminen IX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.”¹⁵ şeklinde açıklamıştır.

¹⁴ Köprülü, 2005: 146-147.

¹⁵ Ocak, 2016: 21.

Türk Halk Edebiyatı El Kitabı yazarları (Oğuz, Ekici vd.) menkıbeyi, “Övünülecek güzel işi, hareket, vasıf, erdem ve davranış anlamına gelen Arapça menkâbe kelimesi, tanınmış veya tarihe geçmiş kişi ve bilgelerin olağanüstü hallerine ait hayat hikayeleri anlamına gelip Türkçede menkıbe şeklinde kullanılır. Arapça “menâkıb” ve Farsça “nâme” kelimelerinin birleşiminden ibaret menâkıpname, velilerin menkıbe ve hayat hikâyelerini konu alan eserlerin genel adı olmuştur.”¹⁶ şeklinde açıklanmıştır.

Tahsin Yazıcı’nın Farsçadan Türkçeye çevirdiği Ahmed Eflâkî’nin *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserde menkıbe, “Arapça “menkaba” kelimesinin çoğulu olan “menâkıb” sözü, bir insanın fazilet, hüner ve meziyet gibi övünülecek niteliklerini dile getirir.”¹⁷ şeklinde tanımlanmıştır.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat adlı sözlüğünde Ferit Develioğlu menkıbeyi şu şekilde tanımlamıştır. “Çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin ahvaline ait fıkralar, hikâyeler.”¹⁸

Kâmûs-ı Türki adlı eserinde Şemseddin Sami şu şekilde tanımlamıştır. “Bir zatın fazl u meziyetine delalet eden fıkra ve bundan bahseden makale ve risale-i mehdiye.”¹⁹

Mehmet Emin Bars menkıbe ile ilgili şöyle der:

Din büyüklerinin veya tarihi şahsiyetlerin inançları uğruna yapmış oldukları yaşanmış olayları, yaşadıkları sırada ya da ölümlerinden sonra gösterdikleri kerâmetleri, destani-efsanevi bir üslûp ile anlatan; din büyüklerini, tarikat üyelerine ve halka tanıtmak, onları yüceltmek, müritlerinin yetişmesi ve tarikatın bütünlüğünü sağlamak, velinin ve tarikatın propagandasını yapmak, resmi din görüşünü temsil eden ulema nazarında veliyi ve tarikatını kabul ettirmek için yazılan; yarı mukaddes bir hüviyete sahip olup kendisine inanılmasını isteyen; üçüncü şahıs ağzından aktarılan; biçim itibarıyla gayet kısa ve edebî üslûp kaygısından uzak, sade anlatılara menkıbe denir.”²⁰

Bu tanımlara göre tanınmış, tarihe geçmiş veya herhangi bir kişinin menkıbeye konu olması, menkıbenin konu aldığı zatın dini tarafına değinilmediği anlamına gelmesi son derece dikkat çekicidir.

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*’e göre menkıbe “Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye; olağanüstü olaylarla ilgili anlatı.”²¹ şeklinde tanımlanmıştır.

Menkıbe, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*’te “Hikâye; din büyüklerinin veya tarihe geçmiş kimselerin övgüye değer taraflarını, üstünlüklerini anlatan hikayedir.”²² şeklinde tanımlanmıştır.

¹⁶ Oğuz, 2009: 338.

¹⁷ Eflâkî, 2020: 10.

¹⁸ Develioğlu, 2012: 713.

¹⁹ Sami, 2007: 1420.

²⁰ Bars, 2013: 14-15.

²¹ Türkçe Sözlük, 2011: 1653.

²² Milli Eğitim Bakanlığı, 2004: 1941.

Renkli Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük'te menkıbe, "Tarihe mal olmuş kimselerin, din ulularının yaşamı çevresinde oluşturulan olağanüstü olaylarla dolu öykü."²³ olarak tanımlanmıştır.

İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü* 'nde menkıbeyi, "Din büyüklerinin, kahramanların ve tarihi şahsiyetlerin üstün vasıflarını, ahlaki meziyetlerini, olağanüstü iş ve davranışlarını destani-efsanevi bir üslûpla anlatan fıkra, hikâye."²⁴ şeklinde tanımlamıştır.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat ve Kâmûs-ı Türkî eserlerinin aksine *Türkçe Sözlük*, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, *Renkli Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük*, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü* eserlerinde menkıbedeki zatın din büyüğü olması, onun övgüye değer ya da olağanüstü davranışlarından, hayatından bahsedildiğini belirtmesi açısından önemlidir.

Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'nde Süleyman Uludağ menkıbeyi, "Velilerin menkıbelerinin, örnek hal ve hareketlerinin, yaşama şekillerinin anlatıldığı; söz ve tavsiyelerin nakledildiği eserler, velayetname."²⁵ olarak tanımlamıştır.

Atila Özkırımlı, *Türk Ansiklopedisi* adlı eserinde menkıbeyi, "Öğülecek iş, davranış ve nitelik. Arapça aslı menkıbe, çoğulu menakıptır. Edebiyat terimi olarak din ulularıyla çeşitli alanlarda kendini göstermiş kişilerin yaşamına, olağanüstü niteliklerine ilişkin öyküye menkıbe, bu öykülerin toplandığı yapıtlara da menakıb kitapları denmiştir."²⁶ Şeklinde açıklamıştır.

Bazı kaynaklarda "menkabe" bazılarında ise "menkıbe" şeklinde yazılan menkıbe, çoğul ifadesi "menâkıb" olarak kullanılmaktadır.

Konu bakımından menkıbe, velilerin başlarına gelen olaylar, gösterdikleri olağanüstülükler, kerâmetler, nefisleriyle olan savaşları, inanç yolunda gördüğü zorluklar, zor durumlarda gösterdiği yardımlar, güzel ahlak ile örnek olmaları gibidir. Menkıbelerde adı geçen zatın yaşamı sırasında yazıldığı gibi ölümünden sonra yazılan menkıbeler de vardır. Toplumumuzda hâlâ türbelere olan saygınlığın ve ilginin, olağanüstü olayların varlığını kabul etmek gibi geleneğin görülmesi menkıbelere olan inancın sürdüğü kanaatini göstermektedir.

Menkıbelerin yazılırken tarihe ışık tutacağından habersiz olarak halkın tepki ve yaşayış biçimlerini doğrudan yansıtan kaynaklar arasında yer alması en önemli özelliklerindendir. Dolayısıyla diğer tarihi eserlere göre daha gerçekçi bilgiler ihtiva etmektedir²⁷.

²³ Renkli Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük, 1493.

²⁴ Ayverdi, 2011: 2030.

²⁵ Uludağ, 2012: 243.

²⁶ Özkırımlı, 1984: 842.

²⁷ İnalçık, 1993: 25.

1.2.2. Menkıbenin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi

Menkıbenin sözlük anlamının yanında tarihsel bir seyir içerisinde oluşan bir geleneği de ifade ettiği açıktır. Bu gelenek ile hem Türk kültüründe hem de İslam dünyasında birçok eser meydana getirilmiştir. Hususen İslamiyet'in yayılması ve tasavvufi akımların tezahür etmesiyle birlikte toplumun dini anlayışının inşasında bu geleneğin etkileri açıkça görülmektedir.

Salih Gülerer menkıbelerin doğuşunu iki aşamalı olarak inceler:

Birincisi; bir veliye has rivayetlerin sözlü kültürde oluşarak halk arasında zamanla yayılması. İkincisi; halk arasında yer edinmiş olan rivayetlerin bir şarih tarafından derlenerek kaleme alınarak metin haline gelmesi²⁸. Yazıya geçirilme amacı da velilerin toplum nezdinde yüceltilmesidir. Bunun için de metne dökülen menkıbeler, velinin müritleri ve ona saygı duyan kişiler tarafından kaleme alınırken abartılı unsurlarla yüceltilmiştir.

Ahmet Yaşar Ocak, halkın olağanüstü hadiseler barındıran menkıbelere olan alaka ve ilgisi ile Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberler, Hz. Muhammed (sav.) ve çevresindekiler hakkında rivayet edilen hadiseler sebebiyle, menkıbelerin içinde bulundurduğu kerâmet kavramı halk arasında kolay ve hızlı bir şekilde yayıldığını söyler²⁹.

Ünver Günay bu bilgiyi teyit eder ve menkıbelerin IX. yüzyıldan itibaren Hz. Muhammed (sav.)'in ashabının fazilet ve meziyetlerini ifade etmek üzere meydana getirildiği söyler ve şunları ekler:

Yine aynı yüzyıldan itibaren sûfilerin izhar ettikleri kerâmetleri nakleden hikâyeler için de kullanılmayan, X. yüzyıldan itibaren evliya menkıbeleri sûfilerin hayat hikâyelerini anlatan Tabakatu's-Sûfiye türünden eserlerde yer almaya ve XI. yüzyıldan itibaren de sûfilerin kerâmetlerini dile getiren menakıbnâmeler kaleme alınmaya başlanmıştır³⁰.

Menkıbelerin toplum arasında hızlıca yayılma nedenlerinden biri de o toplumun önceki inanışlarıyla bağdaşan ve eski mit ve efsaneleriyle önemli derecede benzer olmasıdır. Böylece toplum, menkıbe türünü benimseyip hızlı bir şekilde kaynaklar türetmiştir.

Bekir Biçer de IX. yüzyıldan itibaren evliya menkıbelerinin oluşmaya başladığını belirtir ve şöyle devam eder:

Halk hafızasında çeşitli sebeplerle derin izler bırakan veliler ve kahramanlar etrafında oluşan bu menkıbeler halkası suya atılan taşın hasıl ettiği büyüyen daireler gibi yüzyıllar içinde genişledikçe genişler. O velilerin gerçek hayatları, tarihi simaları unutulurak her birinin çevresinde bu menkıbe halkalarından oluşan kılıflar örülmüştür. Sûfî yazarları da bunları olduğu gibi kendi eserlerine koymuşlardır³¹.

²⁸ Gülerer, 2013: 245.

²⁹ Ocak, 2010: 30.

³⁰ Günay, 2003: 15-16.

³¹ Biçer, 2006: 1.

Menkıbe geleneğinin XII. yüzyıldan itibaren iyice benimsenmesi anlatma ve yazma aşamasına geçişini önemli ölçüde hızlandırmıştır. Bu da toplumda önemli olan şeyh ve halifelerin, pirleri tarafından kerâmetlerini barındıran menkıbeler anlatıp yazıya geçirmeye başlamışlardır. Bu yazılar zamanla velayet ve kerâmet başlıkları altında neşredilmeye başlanmıştır. Velilerin ölümlerinin ardından kaleme alınan eserlerde gösterdikleri kerâmetlerin anlatılmaya başlanmasıyla menkıbe kavramı gitgide kerâmet kavramı ile aynı anlamda kullanılır duruma gelmiştir. Böylece menakıpname ve menakıp metinleri geleneği bir tasavvufi tür olarak tezahür etmiştir.

1.2.2.1. İslam Alemindeki Doğuşu

İslam dünyasında evliya menkıbeleri XI. yüzyıldan itibaren, yani tasavvuf cereyanının yeterli bir gelişme seviyesine ulaşması sonucu tarikatlar halinde teşkilatlanmasından sonra görülmeye başlamıştır³². Fakat yalnızca bir veliye ve çevresindekilere yakıştırılan bu eserlerden önce de evliya menkıbelerinin kaleme alındığı ve bazı farklı türlerdeki eserlerde yer aldığına şahit olunmaktadır.

Tasavvuf etkisinin IX. yüzyıl itibarıyla umumen yayılması sonucu İslam aleminin her tarafında bazı mutasavvıflar yetişmeye başladığını belirten Ahmet Yaşar Ocak, ilk defa bu mutasavvıfların yaşam sürdükleri bölge ve şehirlere ait hususi tarihlerde bazı menkıbelerin kaydedildiğini söyler ve şunları ekler:

X. yüzyılda ise çeşitli meslek ve zümrelere mensup kişilerin terceme ihallerini ihtiva eden tabakat kitapları arasında, sûfilerle ilgili olanlar da yazılmağa başlayınca, evliya menkıbeleri bu defa bu eserlerde yer aldı. Mesela bunların en meşhurları sırasında şunları zikredebiliriz: Sülemî *Tabakatu's-Sûfiyye*, Ebû Nuaym Ahmed el-İsfehânî *Hilyetü'l-Evliya*, Hucvirî *Keşfu'l-Mahcub*, Ensârî-i Herevî *Tabakatu's-Sûfiyye* ve daha başkaları³³.

Yukarıda ismi zikredilen X. yüzyıldan itibaren kaleme alınan sûfî tabakat eserlerinin daha sonradan meydana getirilecek eserlere etkisi olacaktır. Menakıpnamenin doğuşuna zemin hazırlayan bu eserlerden *Tezkiretü'l Evliya* ve *Nefahâtü'l-Üns* konunun temel kaynakları olarak sayılmıştır.

Sûfî menkıbelerini anlatan eserler XI. asra girilmesiyle birlikte müstakil zatlar için yazılmaya başlanır. Kaleme alınan bu eserler, tarikat piri olan Abdülkadir Geylânî, Ahmed er-Rifai gibi büyük şahsiyetler için yazılmaktadır. XI. yüzyılda görülmeye başlayan bu tip müstakil kitaplarda menâkıb adını taşımayanların çoğunlukta olduğu belirtilmektedir³⁴.

XII. yüzyıl İslam dünyasında menakıpnamenin geliştiği ve yayıldığı dönem olmuş ve bu dönemden itibaren bir veli için birden fazla menâkıb yazıldığı gibi aynı coğrafya ve bölgede yaşam

³² Yardım, 1999: 4-5.

³³ Ocak, 2010: 40-41.

³⁴ Ocak, 2010: 40.

süren veliler veya bir tarıkata mensup veliler ile ilgili kerâmetleri anlatan menakıpname örnekleri verilmiştir³⁵.

1.2.2.2. Türk Edebiyatındaki Doğuşu

Menkıbe önce Fars ve Arap edebiyatında çıkıp gelişmiş ve zamanla Türk edebiyatında kendine yer edinmiştir. Türk edebiyatında, *Tezkire-i Satuk Buğra Han* eseri, menakıpname özelliklerini tam anlamıyla gösteren ilk eser olarak gösterilebilir. Karahanlıların hükümdarı Satuk Buğra'nın Müslüman oluşu ve bu dini yaymak maksadıyla düşmanlarıyla yaptığı cenkleri anlatan menkıbeler bu eserde yer almaktadır. Bu eserin ilk Türk menkıbesi sayılmasının nedeni önce kahraman olan Satuk Buğra'nın bir müddet sonra ise kerâmetler gösteren bir veli hüviyetine bürünmesi ve son olarak da eserde bulunan menkıbelerin tam anlamıyla birer evliya menkıbesi özelliği taşımasıdır³⁶.

Türklerde tasavvufun ve düşüncesinin oluşmasında Ahmed Yesevi temel figür olmuştur. Yesevi'nin ortaya koyduğu tasavvuf anlayışı Türklerin İslam dinini kabul etmesi sürecinde oldukça etkilidir. Bu anlayışla yetişen insanların muhtelif bölgelere yayılması sonucu birçok tarikat ve tasavvufi anlayış meydana gelmiştir³⁷.

Fuad Köprülü, *Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları* başlıklı makalesinde evliya menakıpnamelerinin Türk tarihi kaynağı olarak önemini ilk olarak ortaya koyar ve bu duruma örnek olarak da Menâkıbu'l-Arifin'in tarih kaynağı olma bakımından değerini gösterir³⁸.

Anadolu Selçuklu döneminde Mevlâna Celaleddin-i Rumî ve Konevi gibi tasavvufta önemli şahsiyetlerin menkıbelerini aktaran eserler kaleme alınmış, Anadolu Beylikleri döneminde de menakıpname türünde eserler yazılmaya devam edilmiştir. Bu süreç Osmanlı zamanında daha da gelişerek farklı türlerde menakıpname emsalleri tezahür etmeye başlamıştır. Bu emsaller arasında İslamiyet'in yayılmasında rol oynayan önemli şahsiyetleri anlatan Saltuknâme, Battalnâme ve Danişmendnâme gibi eserler sayılabilir. Bununla birlikte yine Osmanlı döneminde neşredilip büyük bir öneme sahip olan velayetnâmeleri de belirtmeden geçmemek gerekir. Hacı Bektaş-ı Veli ve onun izinde giden dervişlerin menkıbelerinin içeren eserler Anadolu'nun pek çok yerinde halk tarafından sahiplenmiştir. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde derviş ve velilerin menkıbelerini aktaran eserler giderek artmıştır. Bu da halk inanç ve kültürlerinde dervişlerle ilgili kaleme alınan menakıpnameler ziyadesiyle ilgi görmüştür.

³⁵ Yardım, 1999: 5.

³⁶ Ocak, 2010: 42-43.

³⁷ Gülerer, 2013: 238.

³⁸ Ocak, 2010: 65.

1.2.3. Menâkıbnâme Yazıcılığı

Menâkıbnâme yazıcıları, kerâmetlerinden ve hayatından bahsettiği veliyle aynı dönemde ve aynı çevrede yaşam sürmüşse kaynak kendi görgü ve bilgileridir. Fakat veliden daha sonraki zamanda yaşamışsa yaşadığı döneme kadar ulaşmış sözlü ve yazılı kaynaklar dahilinde menâkıbnâmeyi kaleme alır. Bunu yaparken yararlandığı yazılı kaynaklar, genellikle derleme aracılığıyla daha önce meydana getirilmiş menâkıbnâmelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla menâkıbnâmeyi oluşturan metinler yazılı hale gelmeden önce sözlü kültür geleneğinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

Salih Gülerer “Türk Kültüründe Menâkıbnâmeler ve Menâkıbnâme Yazıcılığı” isimli makalesinde menâkıbnâme yazıcılarını şöyle sıralar:

- Yazıcı bizzat konu edindiği veliye ulaşmış ve onunla ilişki içerisinde olan bir derviş olabilir.
- Yazıcı konu aldığı velinin akrabalarından birisi olabilir.
- Yazıcı konu edindiği veli şahsiyetten sonraki yüzyıllarda velinin temsil ettiği tarikat zümresine yetişmiş edebi şahsiyeti kuvvetli ve kültürlü bir kişi olabilir.
- Yazıcı konu aldığı veli şahsiyetle aynı tarikat zümresinde olup, geleneği bilen ancak kayda degecek edebi şahsiyeti bulunmayan sıradan bir derviş olabilir.
- Tarikat dışında olan sanatçı şahsiyetin de menâkıbnâme yazması söz konusu olabilir³⁹.

1.2.4. Menkıbenin Özellikleri

Bu başlık altında çalışmamızda menkıbenin; yapısal özellikleri, muhteva özellikleri, dil-üslûp özellikleri, işlev özellikleri ve icra özellikleri neşredilmiştir. Menkıbelerin özelliklerini tam tespit etme adına menâkıbnâmelere de yararlanılmıştır.

1.2.4.1. Menkıbenin Yapısal Özellikleri

Menkıbeler hem sözlü kültür içinde varlığını sürdürdüğü için hem de bu kültürün yapısal özelliklerini taşıdığı için yazıya aktarılma aşamasında hem dil ve üslûp hem de yapı bakımından birtakım değişikliklere uğrar. Bu sözlü kültür kaynaklı metinler konuşma dili ve mensur şekilde meydana gelmiştir. Ne var ki menkıbeler yazıya aktarıldıkları sırada tamamen manzum olarak yazılabildikleri gibi onlara bazı manzum parçalar da eklenebilir. Bu bakımdan menkıbelerin bazıları manzum, bazıları mensur, bazıları da mensur ve manzum olarak karışık şekildedir⁴⁰.

³⁹ Gülerer, 2013: 241.

⁴⁰ Kaplan, 2011: 113.

Gerek çalışmamızın ana gövdesini oluşturan *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusuûf ve Muhammed b. Hasan* adlı eserin gerekse diğer menkıbe kitaplarını incelememiz ışığında menkıbe özelliği taşıyan anlatıların genellikle kısa metinler olduğu tespit edilmiştir. Ahmet Yaşar Ocak bu konuyla ilgili menkıbeden söz ederken; harikulade hadiseler dayanan, diğer türlere nazaran daha kısa olan ve sadece bir kerâmet olayının anlatıldığı türler olarak belirtmiştir. Buna ek olarak da menkıbenin tam bir hikâyeye yapısı göstermeyen kısa anlatımlar olarak değerlendirmiştir⁴¹. Menkıbeler, menakıpnamelerle sınırlı kalmayıp farklı anlatı türündeki eserlerde de bulunabilir. 107 menkıbe içeren Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi buna örnek gösterilebilir⁴².

1.2.4.2. Menkıbenin Muhteva Özellikleri

Hem tezimizin konusu oluşturan *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusuûf ve Muhammed b. Hasan* adlı Arapça yazma eser hem de diğer menakıpnamelerde yaptığımız tarama ve incelemelerden yola çıkarak bu türün muhtevasını; din büyüklerinin olağanüstülükleri ve tarihe geçmiş saygın kişilerin yaşamları ile kerâmetleri oluşturmaktadır diyebiliriz.

Bir araya getirilerek menakıpnameleri oluşturan menkıbelerle ilgili Ahmet Yaşar Ocak'ın belirttiğine göre; menkıbelerde anlatılan kahramanlar gerçek ve kutsal kişilerdir. Menkıbelerde sözü geçen olayın mekân ve zamanı bellidir. Bununla birlikte menkıbeler kendi bağlamlarında yarı kutsal kabul edilen ve gerçek olduklarına inanılan anlatılardır⁴³.

Menkıbeleri muhteva bakımından göz önüne aldığımızda kimi eserlerin genellikle tek bir velinin kerâmetlerini ve hayatını anlattığını görmekteyiz. Bununla birlikte farklı zamanlarda yaşam sürmüş tarikatlara mensup olan velileri anlatan ve bir tarikata mensup velilerin anlatıldığı menakıpnamelerin varlığını görmekteyiz.

Yaşanmış olayları anlatması bakımından menkıbelerdeki mekân, zaman ve kişi unsurları gerçek olmakla birlikte bu gerçeklik anlatıda çıkan kerâmet ve olağanüstülüklerle değişim gösterebilir. Menkıbelerde kişi ve olayın ön planda olmasıyla birlikte mekân ve zaman bilgilerine de ulaşılabilmektedir. Fakat kişi ve olay genellikle mekân ve zamana göre daha ön plandadır.

İçeriğine bakıldığında menkıbelerin öğreticilik yönünün tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla menkıbe anlatılarını dinleyen ve metinlerini okuyan kişilerin ahlaki ve dini olarak

⁴¹ Ocak, 2010: 33.

⁴² Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Atasever, 2017: 11-32.

⁴³ Ocak, 2010: 33.

eğitilmesi amaçlanmıştır. Bu da didaktik olan bu anlatıların amaçlarından birinin eğitim olduğu anlaşılmaktadır.

Sözlükte “iyi, ahlaklı ve cömert olmak”, dini terimde “Allah’ın salih, takva sahibi, veli kullarında zuhur eden olağanüstü hâl” olarak tanımlanan kerâmet, menkıbelerde anlatılan olayların merkezinde yer almaktadır.

Evliyaları anlatan menkıbelerde geçen ve kerâmet olarak vasıflandırılan olağanüstülükler hakkında Pertev Naili Boratav: “Evliyalar üzerine anlatılan efsanelerin kimisinde kerâmet diye her anlatılana inanmanın saçmalığını ya da bu hikâyelerin sadece birer imge, birer mesel değeri taşıması gerektiğini belirtmek isteyen bir mizah, bir alay çeşnisi vardır.”⁴⁴ diyerek değerlendirip eleştirisini yapmıştır.

Menkıbelerde geçen kerâmetler, anlatının didaktik yönünü destekler mahiyettedir. Kerâmetler, verilmek istenen dini ve ahlaki mesajların etkisini arttırmakta ve dinleyicilere tesir etmektedir. Bu da veli tarafından zuhur eden kerâmetlerin farklı ve çok olması ile toplumda yayılması sayesinde şeyhin müritleri üzerindeki etkisini arttırmaktadır.

1.2.4.3. Menkıbenin Dil ve Üslûp Özellikleri

Sözlü kültür kaynaklı ve didaktik nitelik taşıyan menkıbeler süsten, kapalılıktan uzak, sade bir dil ve üslûp ile anlatılmıştır. Dolayısıyla üslûp kaygısının olmadığı açık anlaşılır anlatımı ağır basmaktadır. Bununla birlikte sözlü gelenekten aktarılan menkıbeler yazıya geçirildiği dönemin dil özelliklerini taşımaktan geri kalmamıştır. Metne aktarıldığı dönemin dil unsurlarını yansıtmakla birlikte edebi bir anlatım ve üslûbun da tesiri altında kalmıştır.

Sözlü kültür ürünü olan menkıbelerin günümüze ulaşmasında derleme ve derlenen verilerin yazıya aktarılmasında önemli bir rolü vardır. Menkıbeleri yazıya aktaran kişiler genellikle anlatıya sadık kalarak metne geçirme çabası içinde olmuşlardır. Bu da veli zata inan kişilerin bu anlatı ve olayların değiştirilmesini hoş görmemekte ve bunu velinin şahsına yapılmış bir saygısızlık olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır⁴⁵.

Menakıpname müellifleri mekân, zaman, olay ve kişi öğelerini bir kıssa haline getirmektedir. Bu da sözlü kültür ürünlerinin yazıya aktarılmasıdır. Menakıpname müelliflerini sadece sözlü kültür anlatılarını yazıya aktaran şahıslar görmemek gerekir. Yazıcı bu menkıbe anlatılarını yazıya aktardığı

⁴⁴ Boratav, 1969: 112-113.

⁴⁵ Ocak, 2010: 37.

sırada çok fazla katkısı bulunmaktadır. Öncelikle halk arasında derlediği menkıbeleri anlatılan ağızda değil de dönemin ortak yazı diliyle aktarması bu katkılardandır⁴⁶.

1.2.4.4. Menkıbenin İşlev Özellikleri

Menkıbelerde velî zatın önemini belirtme ve topluma gönderilecek mesajın daha tesirli bir şekilde ulaşmasını temin etme amacı vardır.

Evliya menkıbelerinin işlevlerini içtimai, ahlaki teoloji ve propaganda maksadı gütmek olarak değerlendiren Ahmet Yaşar Ocak görüşlerini sırasıyla:

Velî toplum nazarında Allah’a en yakın bir kişi olması itibariyle, o toplumun içtimai değerler sistemini şahsında temsil edendir. Bu değerler en mükemmel bir biçimde onun şahsında tatbik alanı bulmuştur. Böyle olunca onu anlatan menkabeler de bu içtimai değerleri yansıtmalı mahiyettedir. Bunlarla velî etrafında fevkalade ideal bir dünya meydana getirilmiştir.

Şeklinde açıklarken, ahlaki teoloji işlevli menkıbeleri de “Velî, ahlaki mertebelerin en yükseğine ulaşmış bir kişi kabul edilmesi itibariyle, toplum için ideal bir örnek teşkil eder. Böylece onun menkıbeleriyle topluma bu ahlaki faziletleri gerçekleştirme alışkanlığı kazandırılmak istenmiştir.” Şeklinde açıklayıp propaganda işlevli menkıbeleri ise “Bu tipi oluşturan menkıbelerin bir kısmı, içinde hiçbir gerçek payı olmayan, kelimenin tam manasıyla hayali olaylarla doludur. Bunlar anlatıldıkları velinin tarikatını benimsetmek ve yaymak amacını güderler.” şeklinde aktarmıştır.

Menkıbelerin öğretici işlevlerinin yanı sıra tarihe ışık tutma, kaynaklık etme işlevleri de vardır. Bu konuda Fuat Köprülü menkıbelerin, sistematik bir tahlil ve tenkit süzgecinden geçirilmek şartıyla menkıbeler ve menakıbnamelerin ekonomik, sosyal siyasi ve dini konularda ana kaynak olabileceğini belirtmiş, özellikle XIII-XIV. yüzyıllarda Anadolu’nun durumu, göçebelerin özellikleri, şehir ve köy teşkilatı, dini akımları, toplumsal sınıflar arasındaki münasebetleri, gelenek ve görenekleri hakkında bilgi edinebileceğimizi ifade etmiştir⁴⁷. Bu da menakıbnamelerden faydalanarak bazı tarihi şahsiyet ve olaylar hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan bilgilere ulaşmanın mümkün olabileceğini göstermektedir.

Yazılan her metnin yazıldığı dil ile ilgili gösterdiği değişim ve gelişimi gösterdiği gibi Türk dilinde yazılan menkıbeler de dönemin dil ve üslûp özelliklerini göstermektedir. Bu metinlerde bulunan kelimelerin yapısı, fonetiği ve kullanıldığı bağlam, Türk dilinin asırlar içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümü ortaya koymak açısından önemlidir. Dolayısıyla menkıbelerin dilin tarihi

⁴⁶ Gülerer, 2013: 258.

⁴⁷ Köprülü, 1943: 422-423.

hakkında bilgi vermesinin yanı sıra tarih eğitimi açısından da etkili bir işlevinin olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir.

1.2.4.5. Menkıbenin İcra Özellikleri

Sözlü kültür kaynaklı olan menkıbeler, derlenip yazıya geçirilmesiyle yazılı kültür geleneğine aktarılmaya başlanmıştır. Bu aktarım günümüzde teknolojinin ilerlemiş olması metinleri dijital ortama aktarmamıza olanak sağlamıştır. Böylece hem kalıcılığını hem de zaman bakımından daha kısa bir sürede erişilebilmesine büyük kolaylık sağlamıştır.

Sözlü kültür çerçevesinde menkıbe anlatıcılığı aşıklık geleneğindeki gibi sanat icrası taşımamaktadır. Menkıbenin sözlü olarak icra edilme sebeplerinden biri veli kabul edilen şahsın kerâmetlerinin unutulmaması ve aşılanmak istenen mesajların iletilmesidir. Bu bağlamda sözlü kültür alanındaki icracılar büyük oranda veli kabul edilen şahsın yakınında bulunan şahıslardır.

Kültür eserleri, elektronik araçlar ile yazılı ve sözlü biçimlerden daha hızlı ve daha geniş kitlelere yayılabilme olanağına kavuşmuştur. Türkiye’de elektronik iletişim araçlarının çeşitlenip gelişmesi ve internet ortamında paylaşılan verilerin her kitleye ulaşabilmesi olanağından yazılı menkıbe metinleri de fayda görmüştür. Bunun yanında sahnede sözlü olarak icra edilen menkıbelerin de olduğu bilinmektedir.

1.2.5. Menkıbelerin Tasnifi

Orhan Köprülü, konu ve kahraman özelliklerine göre menkıbeleri tasnif etmiştir. Bunun yanında menkıbe türündeki kıssaların bir araya getirildiği menakıpnameleri tarihe kaynaklık etmesi tarafından incelemeye dahil etmiştir. Bu çalışmaları sonucunda menkıbelerin ayrı bir tür olduğu sonucuna varmıştır⁴⁸.

Bu konuda Ahmet Yaşar Ocak da incelemelerde bulunmuş ve menkıbelerin kendine has, başlı başına bir tür olduğunu belirtmiştir. İcra ettiği çalışmasında, tarihi gerçeklere dayanan menkıbeler ve hayali menkıbeler olmak üzere menkıbeleri iki ana başlık altında incelemiştir. Ocak, tarihi gerçeklere dayanan menkıbeler başlığı altında; menkıbelerde ulaşılmak istenen gayelerden biri de kahraman olan veli zatı yüceltmek olduğundan, bu gerçek olaylar deforme edilmiş ya da menkıbe motifleriyle kamufle edilmiş, şeklinde değerlendirirken hayali menkıbeler konusunu da üç başlık altında incelemiştir. Bu incelemeye göre hayali menkıbeler konusunu; içtimai değerler sisteminden

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Köprülü, 1951: 2-5.

kaynaklanan menkıbeler, ahlaki bir teolojiye dayanan menkıbeler ve propaganda maksadını güden menkıbeler gibi başlıklar altında toplamıştır⁴⁹.

1.3. Veli-Evliya Kavramı

Sözcük anlamı itibarıyla dost, ermiş, arkadaş manalarına gelen veli kelimesi Arapça velâ veya veliye fiilinden türeyen bir kelime olup çoğul hali evliyadır. Evliya kelimesi Arapçada çoğul halde olmasına karşılık Türkçede yerleşmiş sözcüklerden biri olup tekil manada kullanılmaktadır. Özellikle halk arasında veli kelimesinden çok evliya kelimesi kullanılmaktadır. Yani veli Allah’a yakın olan sevgili kulu, evliya ise veli sözcüğünün çoğuludur.

Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara’nın hazırladığı, Abdurrahman Câmî’nin yazdığı *Nefahatü’l-Üns (Evliya Menkıbeleri)* adlı eserde veliyi şöyle tanımlanmıştır. “Vilayet vely kökünden gelir ve yakın olmak manasını ifade eder. Sibeveyh’e göre isimdir. Kânûn’l-Luga’da itaat, efendilik, padişahlık ve dostluk manasına gelir denildi.”⁵⁰

IX. yüzyılda gelişim göstermeye başlayan tasavvufu birlikte veli kavramı da zuhur etmiş ve tasavvufu birlikte bazı gelişmeler gösterip farklı manalarda kullanılmıştır. Bu farklı manalardan biri “Benliğini Allah’ta yok etmek suretiyle bazı üstün vasıflar kazanarak harikulade şeyler izhar edebilen büyük insan” manasını almıştır⁵¹. Veli, Allah’ın lafızlarından biridir.

Eren, veli, evliya ve dost kavramları Türkçeleşmiş olarak kullanılmakta ve eş anlamları ise; “Ermiş, nefisini terbiye etmiş, Allah dostu, hak dostu, gönül eri, olacakları önceden sezen, yardıma muhtaçların yardımcısı, kerâmet sahibi, şifa dağıtan”⁵² olarak tanımlanmıştır. Allah’ın sevgili kulu olan veliler, Allah’ın emir ve yasaklarına uyan, nefisini bu uğurda harcayan, dünyevi tüm zevklere gözünü kapatan zatlardır. Yani veli Allah’ın sevdiği sevgili kuludur.

Veliler için kullanılan kavramlardan birisi de “sultan”dır. XIII. yüzyıl ile zaman zaman siyasal anlamı dışında mutasavvıf, sûfî ve arifler için de kullanıldığı olmuştur. Devlet erkanı ve onların nesepleri dışındaki bütün bu kullanımların merkezinde velilik kültü yatmaktadır. Halk, saygının en yücesini gösterebilmek için yüceltebilecek en yüksek makam ile hitabı uygun bulmuştur. Sonuç olarak, Eyüp Sultan, Balım Sultan, Emir Sultan, Hacım Sultan, Aşık Sultan, Abdal Musa Sultan,

⁴⁹ Ocak, 2010: 34-35.

⁵⁰ Uludağ ve Kara, 2011: 65.

⁵¹ Özçelik, 2006: 231-232.

⁵² Sezgin, 1998: 457.

Mühürlü Sultan, Karaca Ahmet Sultan gibi pek çok manevi şahsiyet için “Sultan” kavramı kullanılmıştır⁵³.

Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü adlı eserinde Ethem Cebecioğlu velinin özelliklerini şöyle belirtmiştir:

- Veliler masum değildir, mahfuzdur. Masum günah işlemez, mahfuz işler; ancak günahı ısrar etmez.
- Velilerde son nefeste imanla vefat etme garantisi yoktur.
- Veliden ihtiyaç duyulduğunda kerâmet zuhur eder. Durup dururken kerâmet göstermek velilikte söz konusu değildir.
- Bir veli, bin yıl ömrü olsa, bu süre içinde manevi kemalatta yükselse, bir peygamberin topuğuna bile varamaz⁵⁴.

Hazreti Peygamber, “Allah’ın kulları arasında öyleleri vardır ki nebi ve şehitler onlara gıpta ederler.” diye buyurmuştur. Veli, Peygamberlerden sonra Allah’a (cc.) en yakın beşerdir.

Kur’an-ı Kerim’in bir ayetinde veliyle ilgili şöyle buyrulur: “Allah’ın velileri gerçek takva sahipleridir.”⁵⁵

Veli kavramının ilk olarak nerede, ne zaman ve hangi kimlikle kullanıldığının bilinmediğini belirtip, veli kavramıyla ilgili açıklamaların yer aldığı eserlerin IX. yüzyıldan itibaren görünmeye başladıklarını ifade eden Ahmet Yaşar Ocak, veli olabilmenin ilk ve temel şartı, bütün teferruat ve incelikleriyle şeriat kaidelerine uymak ve ondan dışarı çıkmamak olduğunu söyler. Buna ek olarak da çok sıkı bir cihad ve nefsi terbiye ederek mümkün olabildiğince çok nafil ibadet yapmak olduğunu belirtir. Tüm bunları eksiksiz gerçekleştiren kişi, eğer Allah razı olursa, velayet makamına erişir. Bu makama ulaşan kişi de Allah tarafından her türlü musibetten korunur, dualarını kabul eder, o kişiye başka Müslümanlarda olmayan birtakım mükemmel haller bahşeder ve çeşitli birçok ihsanda bulunur⁵⁶.

Ahmet Yaşar Ocak, velileri şöyle sınıflandırır:

1. Kültlerin Mahiyetine Göre
 - a. Mahalli Veliler
 - b. Genel Veliler
2. Şahsiyetin Niteliğine Göre
 - a. Gerçek Veliler

ai.) Ait oldukları İçtimai Çevreye Göre

⁵³ Harmancı, 2014: 17.

⁵⁴ Cebecioğlu, 2014: 524.

⁵⁵ Enfal sur, 34.

⁵⁶ Ocak, 2010: 25-26.

- 1) Şehirli Veliler
- 2) Köy ve Aşiret Velileri

aii.) Misyonlarına Göre

- 1) Gazi-Savaşçı Veliler
- 2) Misyoner Veliler
- 3) Meslek Piri Veliler
- 4) Mürşid Veliler
- b) Hayali Veliler
- c) Veli Olamadığı Halde Sonradan Veli Telakki Edilenler

ci.) Tevrat Menşe'li Veliler

cii.) Kur'an-ı Kerim Menşe'li Veliler

ciii.) Anadolu'da İlk Müslüman Arap Gazileri

civ.) Bazı Tarihi Şahsiyetler⁵⁷

1.4. Kült ve Veli Kültü Kavramı

Sözlük anlamıyla kült, Fransızcada cult kelimesinden Türkçeye geçen kelime kült halini almıştır. Ayrıca din, dini tören, tapma, tapınım, ibadet ve ayin anlamlarına da gelmektedir. İlahâ karşı sesli-sessiz, hareketli-hareketsiz dua veya niyaz olarak da kabul edilmektedir. Kült çoğunlukla dini anlamda kullanılsa da bazı dini öğeler içermeyebilir. Bununla birlikte bir takım folklorik unsurlar da içerebilir.

Doğan Kaya bu kavramı şöyle tanımlar: “Kutsal kabul edilen varlıklara karşı gösterilen saygı veya tapınmaya verilen isimdir.”⁵⁸ “Bu saygı ve tapınma duayı, kurbanı, dinsel tören olan belli ritüelleri gerektirmektedir. Tapınaklar, toplantı evleri kutsal olarak bilinen alanlar, tepeler, mağaralar ve nehirler kült olarak kullanılmıştır.”⁵⁹

Kimi araştırmacılar Müslümanlık ve Hristiyanlık veli yahut aziz kültünün kökeni, bu büyük dinlerin ortaya çıktığı ve yayıldığı alanlarda kadim zamanda mevcut olan bazı kültlere bağlarlar. Hususen Hristiyanlıktaki aziz kültünün eski devirlerde değişik tabiat kültlerinden, mitolojik tanrı veya kahraman kültlerinden zuhur ettiğini ileri sürerler. Bu araştırmacılara göre sünî öğreti zamanla veli telakisini bünyesine mal etmiş ve kült mahiyetindeki bir veli kavramını kesinlikler yasaklamıştır. Bunun yanında Müslümanlıktaki veli kültünün ise menşe olarak İslamiyet ile bir alakası olmadığını

⁵⁷ Ocak, 2016: 47-64.

⁵⁸ Kaya, 2007: 445.

⁵⁹ Artun, 2014: 328.

ve daha ayrıntılı bakılırsa Hristiyanlıktaki aziz kültü gibi, Müslümanlıkta da veli kültürünün İslam dininden önce putperest kültürlerle yakın ilişkisi olduğunun görüleceğini belirtirler⁶⁰.

Türklerde veli kültürü temelleri, velilere büyük oranda benzeyen şamanların döneminde yani Şamanist dönemde atılmıştır. Özellikle Bektaşî menakıbnamelerindeki veli tipine, gelecekte haber verme, göğşe çıkma, ateşle yanmama, hava durumu değiştirme, yaralı ve hastaları iyileştirme gibi vasıflarıyla bağdaşan şamanlar veli kültürünün esaslarını oluşturur niteliktedir.

Jean-Paul Roux, Müslüman Türk velilerini “Müslüman şekline bürünmüş Şaman” olarak nitelendirmiştir⁶¹. Bu nitelendirmeyi tamamlar nitelikte olan Abdülkadir İnan’ın şu sözlerini belirtmekte fayda vardır; Şamanlık (kamlık) sanatı öğrenerek sahip olunmaz. Şaman olmak için belli bir şamanın soyundan olmak gerekir. Daha önce şaman olanların ruhundan biri, şaman olacak olan torununa görünür ve onu şaman olamaya zorlar. Torun, bunu kabul ederse yetirilmesi için yaşlı ve tecrübeli bir şamanın eline verilir. Yaşlı şaman ona şamanlığın bütün gerekliliklerini öğretir⁶².

Veli kültürünü “Fevkalade kuvvet ve kudretle mücehhez olup Tanrı’ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda -sağ veya ölü iken- yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için ritüel yollara başvurulmasıdır.”⁶³ şeklinde tanımlayan Ahmet Yaşar Ocak, bir velinin kült konusu olup olmadığını anlamak için şu üç maddeye bakmak gerektiğini belirtir:

- 1) Veli adına yapılmış bir mezar veya türbenin yahut kendisinden kalan ya da kaldığına inanılan bir kısım eşyanın mevcudiyeti,
- 2) Söz konusu mezar, türbe veya eşyanın bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyaretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması,
- 3) Dua mahiyetinde olarak veli ile ilgili ve onun adı geçen birtakım sözlerin mevcudiyeti,

Bu sayılan üç unsurun aynı zamanda ve bir arada bulunması şart değildir. Bazen bunlardan biri bile tek başına kültür göstermeye yeterli olabilir⁶⁴.

Türk kültüründeki bazı kültürler Tanrıyla doğrudan bağlantılı olmak yerine, insanın Tanrıyla iletişimini sağlayan araçlar olarak algılanır. Bu konuda Doğan Kaya, Türk halk kültüründe atalar, dağ ve tepe kültürü, gök tanrı, ağaç kültürü, su kültürü, taş ve kaya kültürü, ölümler kültürü ve veli kültüründen söz edilebilir, diyerek değerlendirmelerde bulunmuştur⁶⁵.

⁶⁰ Ocak, 2010: 6-9.

⁶¹ Roux, 2002: 73.

⁶² İnan, 2006: 76.

⁶³ Ocak, 2016: 36.

⁶⁴ Ocak, 2016: 36.

⁶⁵ Kaya, 2007: 445.

Ahmet Yaşar Ocak’a göre bir velinin kült olabilmesi için kültün gelişip yayılmasını, yerel olmaktan çıkıp umumileşmesini sağlayacak olan kerâmet kavramı haricinde bir takım psikolojik amillere ihtiyaç vardır. Bunlar:

- 1) Veli, fevkalâde ruhani kudretlerle mücehhez olduğu için, artık toplumda ona karşı korku ile karışık bir saygı duygusu hâkim olmaya başlar. Veliye karşı yapılacak herhangi bir saygısızlığın, çarpılma, aniden veya feci bir hastalığa yakalanma veya ölüme duçar olma şeklinde cezalandırılacağına inanılır.
- 2) Buna paralel olarak, velinin söz konusu ruhani kudretinden, birtakım iyiliklerin cezbedilmesi ve kötülüklerin giderilmesi yolunda faydalanma arzusu doğar. (feyz ve bereket kavramı).
- 3) Nihayet, dünyada bu tarzda menfaati sağlanacak olan velinin, öbür dünyada da Tanrı katında yardımcı olması için onu memnun etme çabası ortaya çıkar ve bunun sonunda bir tatmin duygusu müşahade edilir⁶⁶.

Türk toplumu velilere büyük itibar ve saygı göstermiştir. Anadolu coğrafyasının her bölgesinde ziyaret yerleri ve türbeler mevcudiyetini korumaktadır. İnsanlar, velilerin vefatlarından sonra da kerâmetlerinin sürdüğünü düşündüğü için onların mezarlarını kutsallaştırır ve korur. Bu kutsallaştırma saygıyla birlikte veliden gelecek olan bir musibetten korkma ve çekinmenin sonucudur. Öyle ki velinin mezarının bulunduğu alan korumaya alınır, orada biten ağaçlar bile kesilmez, zarar verilmez. Veliler hakkındaki anlatıların ve gösterdikleri kerâmetlerin tesirinde kalan insanlar, onları her zaman bir kutsal olarak bilirler.

1.5. Kerâmet, Motif ve Kerâmet Motifi Kavramı

Çalışmamızın bu başlığı altında önce “kerâmet kavramı”, sonra “motif kavramı”, sonra da “kerâmet motifi kavramı” tanım ve tasnifleri yapılmıştır.

Sözlükte kerâmet, ermiş kimselerin gösterdiklerine inanılan, doğaüstü, şaşkınlık uyandırıcı davranış veya durumlardır. Tasavvufta ise, Allah’ın bir lütuf ve ihsan eseri olarak veli kullarında zuhur eden harikulade olaylardır.

Allah tarafından, veli olarak adlandırılan zata verilen, mucizeden bir anlamda daha basit, etkileyici ve olağanüstü olaylardır. Bu olaylar ile kişiler genellikle nizama alınmakta veli diye isimlendirilen zata olan bağlılık ve saygı artmaktadır.

Peygamberlerden, peygamberliklerini ispat etmeleri için istenmeden ya da istenince zuhur eden olağanüstülüklerle mucize; erenlerin ortaya çıkardığı olağanüstülüklerle ululuk, büyüklük manasında kerâmet denilmektedir⁶⁷.

Abdülkerim Kuşeyri kerâmeti:

⁶⁶ Ocak, 2016: 35-36.

⁶⁷ Gölpınarlı, 2010: 134.

Kerâmet, alışılan âdet ve tabiat kanunlarının dışında bir olaydır, harikulade özelliği vardır. Kerâmet, teklif zamanı ve yeri olan dünyada meydana gelir (Melekût aleminde ve ahirette olan olaylara kerâmet denmez). Kerâmet, elinde meydana gelen zatın diğer insanlardan ayrı bir özelliğe sahip olduğunu ve faziletini gösterir. Kerâmet, bazan velinin isteği ve duası ile olur; bazan da olmaz. Bazan ise velinin hiç istemediği vakitlerde kerâmet meydana gelir⁶⁸.

şeklinde açıklamıştır.

Kerâmet kavramı, sünnî öğreti açısından olumlu karşılanmakla birçok alim açısından da caizdir. Kerâmet sahipleri, zaman kavramı olmadan birçok olayda aniden bir yerden başka bir yere gider (tayy-ı zaman, tayy-ı mekân), müritlerinin aklından geçenleri bilir, doğaya hükmeder, hastalıkları iyileştirip ölüleri hayata döndürür. Saydığımız ve bunlara benzer daha sayamadığımız birçok olağanüstülüklerin tamamı “kerâmet” olarak tanımlanır.

Ahmet Yaşar Ocak kerâmet ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

Arapça kerume (cömert ve aziz olmak) kökünden gelen bir masdar olan kerâmet, sözlükte “cömertlik, azizlik” manasınadır. Tasavvufta ise, Allah’ın bir lütuf ve ihsan eseri olarak veli kullarından zuhur eden harikulade olaylara denmektedir⁶⁹.

Kerâmetin harikulade bir hadise olması, ancak gerektiği zaman meydana gelmesi velinin velayetini ispatlayıcı mahiyette bulunması icap eder. Kerâmet, velinin Allah’a karşı korkusunu, alçak gönüllülüğünü arttırıp şükür duygusunu takviyeye yarar. Böylece XI. yüzyılda gelindiğinde, artık velilerin kerâmetlerine inanmak o kadar yaygın bir hal aldı ki, ünlü filozof İbn Sina (ö. 1037) bile kerâmeti kabullenmek icap ettiğini anlayarak bunun psikolojik açıdan açıklanması ve mümkün olabileceğinin izahı teşebbüsünde bulundu.

Her halükârda, bilhassa XI. yüzyıldan sonra tarikatların ortaya çıkmasıyla birlikte kerâmet, bunların başındaki şeyhlerin mutlak otoritelerini sağlamak için en tesirli araç oldu. Şeyhin kerâmetleri ne kadar çok, çeşitli ve yaygın olursa, müridler o nisbette pasif ve telkine hazır hale geliyorlardı. Bunun sonucunda ise şeyhe olan bağlılık sarsılmaz bir nitelik kazanıyordu. Bununla beraber tasavvuf tarihine bakıldığında bazı şeyhlerin kerâmetleri reddettikleri, fakat buna rağmen müridlerin ısrarla bunları yaymaya çalıştıkları görülür⁷⁰.

Tasavvuf Kültüründe Keşif ve Kerâmet adlı kitabında Süleyman Uludağ, kerâmet çeşitlerini şu şekilde sıralar:

1. Bilgi türü kerâmetler
2. Güçle ilgili kerâmetler
3. Dua ile ilgili kerâmetler
4. Maddi kerâmetler
5. Manevi (Hakiki) kerâmetler⁷¹.

Bardakçı ise Allah’ın veli kullarına ikramı olan kerâmeti iki çeşit olarak belirtir:

⁶⁸ Kuşeyri, 2012: 643.

⁶⁹ Ocak, 2010: 28-30.

⁷⁰ Ocak, 2016: 21-24.

⁷¹ Uludağ, 2017: 79-83.

1. Manevi ve hakiki kerâmet: İlim, irfan, ahlak ve ibadete, salih amel ve edebde, sosyal ilişkilerde gösterilen üstün meziyetler ve hasletlerdir.
2. Kevni ve sûrî kerâmet: Uzun mesafeyi kısa zamanda alma, az gıdayı çoğaltma, su üzerinde yürüme ve ateşte yanmama gibi hallerdir⁷².

Motif, sözlük anlamı itibarıyla örge olarak tanımlanmakla birlikte Ali Berat Alptekin tarafından şöyle tanımlanır:

Hikâye etmenin en küçük unsuru. Nakışta, resimde ve mimarideki motif kavramı ile halk nesrindeki motif kavramı arasında farklılıklar vardır. Halk nesrinde olabilmesi için olağanüstülüğün olması gerekmektedir. Bu olağanüstülük kahramanda, olayda, zamanda, mekânda kısacası nesirdeki türlü olayda karşımıza çıkabilir⁷³.

Motif, mitoloji, masal, destan, efsane ve halk hikayesi gibi türlerde yaşama gücüne sahip en küçük ögedir⁷⁴.

Bu tanımlamalardan anlaşılıyor ki motif, hemen hemen her anlatı türünde zuhur etmekte, anlatının ana çizgilerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla anlatının yıkılmaması için motif şarttır. Özellikle menkıbelerde amaca ulaşmak için motif unsurunun yeri ve önemi çok büyüktür.

Ahmet Yaşar Ocak, “destan, efsane ve masal gibi anonim anlatım türlerinde zuhur eden harikulade olaylarda sık sık tekrarlanan ve bu olaylara belli bir özellik veren unsurdur” şeklinde tanımladığı motifin menkıbe tasnifini sekiz ana başlık altında şöyle açıklar:

A) Velinin Kendi Vücudunda Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

1. Doğum sırasında fevkalade hallerin zuhuru
2. Ruhun bedenden dolaştıktan sonra geri dönmesi
3. Yanındakilere aynı anda değişik kılıklarda görünme
4. Bir anda çok uzak mesafeleri katedebilme
5. Çeşitli hayvanların kalıbına girebilme
6. Öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme
7. Gölgesi yere düşmeme
8. Göklerde uçuşma
9. Aynı anda birkaç yerde birden görünme
10. Yemeden içmeden uyumadan uzun zaman durabilme
11. Öldürücü ve tahrip edici şeylerden etkilenmeme
12. Cinsel duygulardan uzak olma
13. Öleceği yeri ve zamanı önceden bilme
14. Ölmeden dünyadaki varlığını ortadan çekme
15. Ölüm sırasında, sonrasında fevkalade hallerin zuhuru

⁷² Bardakçı, 2000: 157.

⁷³ Alptekin, 2009: 295.

⁷⁴ Kaya, 2007: 532.

B) Tabiat Varlıkları ve Eşya Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

1. Cansız varlıkları kendiliğinden hareket ettirme
2. Maddelerin mahiyet ve niteliklerini değiştirme
3. Maddelerin biçimlerini değiştirme
4. Kurumuř ağaç veya odun parçasını ulu yeşil ağaç haline getirme
5. Bir maddeyi, eşyayı veya cismi yoktan var etme
6. Mevsiminin dışında çiçek veya meyve oldurma
7. Meyve ağacı olamayan ağaçlarda meyve oldurma
8. Tabiat kuvvetlerini ve olayları istediği gibi yönetme
9. Yerden, taş veya kayan su fışkırtma
10. Irmak, göl veya deniz üstünde yürüme
11. Irmak, göl veya denizi yarıp karşıya geçme
12. Cansız varlıkların zikir veya tesbihlerini duyma, duyurma
13. Cansız varlıkları konuşturma
14. Cansız varlıkları hizmetinde kullanma, onlara söz geçirme

C) Hayvanlar Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

1. Vahři veya yabani hayvanları itaata alma
2. Hayvanları taş haline getirme
3. Hayvanları konuřturma

D) Gizli Şeyler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

1. Akıldan geçenleri bilme, düşünceyi okuma
2. Başka yerlerde vuku bulan olayları, mevcut kişileri görme, başkalarına gösterme
3. Gizli eşya ve maddelerin yerini bilme, bulup çıkarma
4. Geçmiřte olup bitenleri bildirme
5. Gelecekte olacakları haber verme
6. Kabir ahvaline vakıf olma

E) Mukaddes, İnsanüstü ve Gizli Güçler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

1. Allah'ı görme (Menakıpnamelerde Allah'ı insan suretinde görme)
2. Peygamberleri görme, onun tarafında irşad edilme
3. Hızır ve diğer gayb erenleriyle görüşme
4. Şeytanı görüp teşhis etme, kötülüklerine kapılmama
5. Cinlerle temas kurma, kötülüklerini yok edip hizmetinde kullanma

F) Biyolojik Mahiyette Kerâmet Motifleri

1. Ölüyü diriltme
2. Kemiklerden diriltme
3. Cinsiyet değiştirme
4. Kısır yahut yaşlı kadın ve erkeği çocuk sahibi yapma
5. Hastalıkları iyileştirme

6. Vücut arızaları giderme

G) Veliliğini Kabul Edenlere Yönelik Kerâmet Motifleri

1. Başkalarını ermişliğe kavuşturma
2. Bereket getirme
3. Az yiyecekla çok kişiyi doyurma
4. Başkalarını ikaz edip kötülüğe, tehlikeye düşmekten kurtarma
5. Tehlike veya felakete maruz kalanları kurtarma

H) Veliliğini Kabul Etmeyenlere Yönelik Kerâmet Motifleri

1. Başka bir veliye kerâmet kuvvetiyle üstün gelme, onu kendine tabi kılma
2. Beddua ederek hasımlarını cezalandırma
3. Hasımlarına korku ve dehşet verecek durum ve kılıklarda görünme
4. Elindeki asa veya değneği ejderha yapıp korku salma
5. Hasımlarına felaket musallat etme⁷⁵.

Kerâmet, tasavvuf yolunda yeni olanların heveslerini arttırarak bu yolda istekle yürümelerini, yolun şartlarını mücadele ve azimle yerine getirmelerini ve bu yola olan inançlarını ve bağlılıklarını kuvvetlendirmelerini sağlar, güç verir, maneviyatlarını takviye eder⁷⁶.

⁷⁵ Ocak, 2016: 127-131.

⁷⁶ Uludağ, 2005: 18.

İNCELEME

İKİNCİ BÖLÜM

MUHARREM B. MUHAMMED EZ-ZÎLÎ ES-SİVÂSÎ

2.1. Hayatı

2.1.1. Doğumu

Hicri 910 (M.1504) yılında, II. Bâyezid'in (1481-1512) padişahlığı döneminde Muharrem b. Ebû'l-Berekât Muhammed b. Ârif b. Hasan ez-Zîlî es-Sivâsî adıyla Ebû'l-Leys künyesiyle bilinen müellifimiz Tokat'ın Zile ilçesinde doğup yine aynı ilçede irtihal etmiştir. Zîlî, Kastamonî ve Sivâsî nisbeleriyle anılmıştır. Sivâsî nisbesi Zile'nin o dönemde Sivas vilâyetine bağlı olmasıdır⁷⁷, Kastamonî nisbesi de Kastamonulu Muhyiddin Efendi'nin oluşu onun bu il ile yakından ilgili olduğunu göstermektedir⁷⁸. Muharrem Efendi Hanefî mezhebindendir ve Halvetî'dir⁷⁹. Fıkıh, nahiv ilmine vakıftı. Vefatından sonra kitaplardan başka bir şey bırakmamıştır⁸⁰.

2.1.2. Ailesi ve Soyü:

Muharrem Efendi'nin Babası Horasan'dan gelip Zile'ye yerleşen Ebû'l-Berakât Muhammed b. Ârif b. Hasan ez-Zîlî'dir. Annesinin adı Ümmî Sultân Hatun'dur⁸¹. Bazı kaynaklara göre Muharrem Efendi'nin ailesi Zile'nin Küçüközlü köyünden Zile ilçe merkezine, bazıları da ailenin ilk önce Silis köyünde yerleştikleri daha sonra Zile merkezine yerleştikleri söylerler. Muharrem Efendi'nin babası ilim ve tasavvuf öncülerinden biri olmakla birlikte bir Halvetî şeyhidir⁸².

Muharrem Efendi'nin dört oğlu ve bir kızı vardır. Büyük oğlu Feyzullah Efendi'dir. İkinci oğlu, “Şeyhi” lakabı ile tanınan ve Halvetiyye'nin dördüncü kolu Şemsiyye'nin bir şubesi olan Sivasîye'nin kurucusu Abdülmecîd Efendi'dir (ö.1049/1639). Bu zat aynı zamanda Abdülmecid Şîrvânî'nin talebesi ve halifesidir. Diğer oğlu Abdülkerîm Efendi, Zile Camii'nin imam-hatipliğini yapmıştır. En küçük oğlu Abdülraûf Efendi'dir. Kızının adı ise Safa Hatun'dur. Kadızâdeliler'le

⁷⁷ Telkenaroğlu, 2019: 693-694.

⁷⁸ Çelik, 1998: 336.

⁷⁹ Kelime anlamı olarak تنها, tenhaya çekilme, yalnızlık, inziva gibi anlamlara gelen halvet Arapçadır. Halvetilik; Şeyh Siracüddin Ömer b. Ekmelüddin el-Lahci el-Halveti tarafından kurulmuş bir tarikattır.

⁸⁰ Zorlu, 2010: 15.

⁸¹ Telkenaroğlu, 2012: 306.

⁸² Ayhan, 2014: 23.

yaptığı mücadeleye tanınan Abdülahad Nûri'nin annesidir. Kocasının vefat etmesi üzerine Abdülmecit Sivâsî'nin himayesinde evlatlarıyla birlikte İstanbul'a göç etmiştir⁸³.

Muharrem Efendi'nin kendisinden küçük üç erkek kardeşi vardı. Yaş olarak en büyüğü İbrahim Cemaleddin Efendidir. Sâlih, müttakî, gece gündüz Kur'an-ı Kerim okur, cesur ve mütevazı biriydi. Şemseddin es-Sivâsî'yle birlikte Sivas'a gitmiştir. Hasan Paşa Camii'nin imam vazifesini yapmıştır. İbrahim Efendi hicri 1000 (m.1591/2) yılında vefat etmiştir. Sivas'ta Ezani denilen mezarlıkta medfundur⁸⁴.

Diğer kardeşi ise Ebû'Senâ Şemseddin Ahmed b. Muhammed es-Sivâsî'dir. 926/1520 yılında Tokat-Zile'de doğmuştur. Tanınan bir sûfî olan Şemseddin es-Sivâsî birçok Arapça ve Türkçe eseri bulunmaktadır. Bu eserler; Menâkıb-ı İmâm A'zam, Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzin, Heşt-Behişt, Süleyman-nâme, Gülşen-âbâd, Divân ve Mevlid adlı eserleriyle meşhur olmuştur. Halvetiyye'nin dört ana kolundan birisi olan Şemsiyye'nin kurucusu olan önemli mutasavvıflarındandır. Hayatı başından sonuna kadar izzet ve hürmete mazhar olarak yaşamıştır. Hazretin sesi de çok güzel ve tesirli olduğu rivayet edilmektedir. Şemseddin Sivâsî'nin yedi kız ve üç oğlu vardır⁸⁵.

En küçük kardeşi İsmail es-Sivâsî'dir. Ağabeyleri gibi Halveti şeyhliğini yapmış ve bir süre Sivas'ta müftülük görevini üstlenmiştir. Salih, temiz ve haktan ayrılmaz bir zattı. İsmail Efendi'nin iki oğlu vardır⁸⁶.

XVI. asırda yaşamış olan alimimiz hem tekke hem de medrese ile alakası vardır. Devrin meşhur hoca ve arifleri olan İşraflzade, Çivizade, Sadi Efendi, Kastamonu'lu Benli Muhiyeddin ve Abdülmecid Şirvanî'den ilim ve feyz almıştır. Aynı zamanda okur yazar bir ailenin ferdidir. Babası bir lügat yazmıştır. Kardeşi, Mevlâna Celaleddin'in Mülteka Şerhi vardır. Torunlarından Receb Efendi'nin Necmu'ul-Huda adlı bir kitabı bulunmaktadır⁸⁷.

2.1.3. Tahsil Hayatı

İlk öğretimini ve hıfzını alim olan babası Seyyid Ebû'l-Berekât Mehmed'in dizinin dibinde, doğduğu yer olan Zile'de tamamlamıştır. Önce Kuran-ı Kerim'i okuyup hatmetmiştir. Daha sonra Tokat'a giderek o dönemin Zemahşerî'si ve zamanın Sibeveyh'i olarak kabul gören Arâkiyecizâde diye meşhur âlim Şemseddin-i Nahvî Efendi'den yıllarca öğrenim görmüştür. Kur'an-ı Kerim, kıraat,

⁸³ Telkenaroğlu, 2012: 306.

⁸⁴ Zorlu, 2010: 15.

⁸⁵ Zorlu, 2010: 15.

⁸⁶ Telkenaroğlu, 2012: 306-307.

⁸⁷ Çelik, 1998: 335-336.

tecvit ve Arapça okumuştur. Muharrem Efendi, Tokat'ta ilim icâzeti aldıktan sonra Zile'ye dönerek ilim öğretmekle meşgul olmuştur⁸⁸. Daha sonra Sivas'a göçmüş, Hasan Paşa Camii'nde imamlık yapmıştır. Farklı illerde vaizlik yaptığı rivayet edilir. Uzun süre Kastamonu'da kalmış. İlmiyle şöhrete ulaşmış ve İstanbul'a davet edilmiş. İstanbul'da Sofu Mehmet Paşa Darü'l-Hadisi'nde müderrislik yapmıştır. Aynı medresede Keşşaf ve Beydavî tefsirlerini okutmuştur. Sonunda Süleymaniye Camii vaizliğine getirilmiştir⁸⁹. Yani devrin en yüksek medresesinde müderrislik yaparak mesleğinin zirvesine çıkmaya başardığını söyleyebiliriz.

2.1.4. Tasavvuf Yönü

Bu başlık altında Muharrem Efendi ve ehlinin tasavvufî yönünün oluşmasında etkili olan sûfî ve tarikatları incelemeye çalışacağız.

Muharrem Efendi gençken babasıyla Amasya'da Habîb el-Karamânî'nin (ö. 902/1498) halifesi Hacı Hızır el-Amâsî Efendi'nin tasavvufî sohbetlerine katılmıştır. Babasının tasavvufî bir gelenek ile yaşamını sürdürmesi Muharrem Efendi'yi de bu geleneğe meylettirmiştir. Babası vasıtasıyla Muharrem Efendi ilk tasavvuf eğitimi, Amasyalı Hacı Hızır Efendi'den almıştır⁹⁰.

Osman Türer'in *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat* adlı eserinde ifade ettiğine göre, Muharrem Efendinin babası Ebû'l Berekât Mehmed Efendi, Şeyh Habîb el-Kârâmani'nin halifelerinden olan Amasyalı Hacı Hızır Efendi'nin halifesidir. Muharrem Efendinin babası Mehmed Efendi, el-Hâc Hızır el-Amâsî ve Habîb el-Karamanî ile devam eden tarikat silsilesi vardır. Aynı silsilede bulunan ve Ezinepazarı'nda ikamet eden Hacı Hızır Efendi'nin halifesi Şeyh Muslihiddin el-Halife, tarikat adabı, rüya tabiri ve etvar-ı sülûk zamanının yeganesiydi⁹¹.

Muharrem Efendi'ye tasavvuf eğitimi tamamlatan asıl mürşidi ise Şeyh Abdülmecîd eş-Şîrvânî'dir.

2.1.5. Tarikatı

Menâkıbnâmelerde, Muharrem Efendi'nin babası Şeyh Ebû'l-Berekât Mehmed Efendi'nin ilâhî lütuf olarak Hz. Ali ile ruhen iletişime geçtiği, Hz. Hızır ile cismen sohbet ettiği, bu iki zatın kendisine fazilet, ilim, amel, irfan ve çocukları olması için duacı oldukları, bunun için de Ebû'l

⁸⁸ Ayhan, 2014: 27.

⁸⁹ Çelik, 1998: 336.

⁹⁰ Ayhan, 2014: 28.

⁹¹ Türer, 2011: 321.

Berekât Efendi, evlatlarına ve nesilden nesile gelecek torunlarına ilim, irfan, amel ve takva ile öğütlediği nakledilmektedir⁹².

Muharrem Efendi'nin tarikat silsilesi şöyledir; Hz. Ali → Hasan el-Basrî → Habîb el-Acemî → Dâvud et-Tâî → Me'rûf el-Kerhî → Serî es-Sakatî → Cüneyd el-Bağdâdî → Mimşad ed-Dineverî → Muhammed ed- Dineverî → Muhammed el-Bekrî → Veciheddin el-Kadî → Ömer el-Bekrî → Ebû'n-Necib es-Sühreverdî → Kutbeddin el-Ebherî → Rükneddin Muhammed en-Necâsî → Şehâbeddin Muhammed et-Tebrizî → Seyyid Cemâleddin et-Tebrizi → İbrâhim Zâhid el-Geylânî → Ahi Muhammed b. Nur el-Halvetî → Ömer el-Halvetî (Pîr-i Tarikat-ı Halvetî) → Şeyh Fânî Ahi Mirem el-Halvetî → İzzeddin el-Hıyâvî → Sadreddin el- Hıyâvî → Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî (Pîr-i Sâni Tarikat-ı Halvetî) → Zıyâeddin Yûsuf Mahdûm eş-Şîrvânî → Muhyiddin Muhammed Rukiyye → Şeyh Kubâd eş-Şîrvânî → Abdülmecid eş-Şîrvânî → Ebû'l-Leys Muharrem b. Mehmed ez-Zîlî es-Sivâsî⁹³.

2.1.6. Vefatı ve Türbesi

Muharrem Efendi hicrî 1000 (m. 1591/92) tarihinde doğduğu yer olan Zile'de vefat etmiştir⁹⁴. Muharrem Efendi'nin türbesi, Tokat ili Zile ilçesinde devlet hastanesinin bahçesinde bulunmaktadır. “Muharrem Efendi Kabristanlığı” adıyla anılan mezarlıktaki çoğu mezarlar 1960'ların başına kaldırarak mezarlığın yerine hastane yapılmıştır. Ancak Muharrem Efendi'nin ve babasının türbeleri aynı yerinde kalmıştır⁹⁵.

2.2. Eserleri

1. Menâkıbu Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan⁹⁶
2. Künûzü'l-Evliya ve Rumûzü'l-Asfiyâ
3. Risâle Tergîbü'n-Nisa'l-Müteallimîn
4. Tercüme-i Hilyetü'n-Nebî
5. Hediyyetü's-Suğl'ûk
6. Hâşiye Ale'l-Fevâidi'z-Zıyâiyye (Muharrem)
7. Hubbu'l-Mesâil

⁹² Türer, 2011: 318.

⁹³ Türer, 2011: 316-318.

⁹⁴ Zorlu, 2010: 14.

⁹⁵ Altındal, 2011:225.

⁹⁶ Bu eser çalışmamıza konu olmuştur.

8. Er-Radâ' Muharemü'l-Cimâ'
9. El- Kavlü'l-Bedî' fi's-Salâti
10. Telhîsu'l-Miftâh
11. Umdetü'n-Nisâ Risâlesi
12. Menâkıbu Ebû Hanîfe ve Eimmeti'l-Mezâhib
13. Menâkıbu'l-Eimmeti's-Selâse
14. Nefhâtü'l-Üns Adlı Eserin Tercümesi
15. Sarf Tertîbi Üzere Lügât-ı Fârisî

2.3. Muharrem B. Muhammed ez-Zîlî ez-Sivâsî İle İlgili Yapılan Çalışmalar

1. Necdet Ayhan, Tokat Zileli Muharrem Efendi'nin Künuzü'l-Evliya ve Rumuzü'l-Asfiya Adlı Eserinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi⁹⁷.
2. Cihat Zorlu, Ebû'l-Leys Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî'nin Hubbu'l-Mesâil Adlı Eseri Bağlamında Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi⁹⁸.
3. Kadir Özköse, Zileli Muharrem Efendi'nin Tasavvufi Düşüncesi⁹⁹.
4. İlhan Genç, Zileli Muharrem Efendi Ailesinin Kadızâdelerle Mücadelesi¹⁰⁰.
5. Abbas Çelik, Bir Eğitimci Olarak Zili¹⁰¹.
6. Merter Rahmi Telkenaroğlu, Zileli Muharrem Efendi (X./XVI. Asır) ve “Hediyyetü's-Su'lûk” Adlı Eseri¹⁰².
7. Merter Rahmi Telkenaroğlu, Zileli Muharrem Efendi (ö. 1010/ 1601'den sonra) Osmanlı Fıkıh Âlimi ve Mutasavvıfı¹⁰³.
8. Abdullah Kahraman, Zileli Muharrem Efendi ve Umdetü'n-Nisâ Adlı Kadın İlmihali¹⁰⁴.
9. Abdullah Kahraman, Sivâsîlerin Fıkıh Kültürü¹⁰⁵.
10. Abdullah Kahraman, Bir Sufî Fakîh: Zileli Muharrem Efendi¹⁰⁶.

⁹⁷ Necdet Ayhan'ın yüksek lisans tez çalışmasıdır.

⁹⁸ Cihat Zorlu'nun yüksek lisans tez çalışmasıdır.

⁹⁹ Yardımcı, 2012: 338-343.

¹⁰⁰ Yardımcı, 2009: 110-121.

¹⁰¹ Çelik, 1998: 335-345.

¹⁰² Telkenaroğlu, 2012: 303-333.

¹⁰³ Telkenaroğlu, 2019: 693-694

¹⁰⁴ Yardımcı, 2012: 286-297.

¹⁰⁵ Kahraman, 2010: 361.

¹⁰⁶ Kahraman, 2017: 64-67.

11. Abdullah Kahraman, Taşralı Bir Sufî-Fakih: Zileli Muharrem Efendi (ö. 1000/1591-92) ve Hedîyyetu's-Su'lûk Adlı Eseri¹⁰⁷.

12. Erol Kuyma, Zileli Muharrem Efendi Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış İlk Kadın İlmihali 'Umdetü'n-Nisâ İnceleme-Metin-Dizin¹⁰⁸.

13. Amire Asım, Zileli Muharrem Efendi'nin Menakıb-ı Ebû Hanîfe el-Numan ve Menakıbı Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan el-Şîbani¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Kahraman, 2017: 118-141.

¹⁰⁸ Kuyma, 2021.

¹⁰⁹ URL-6

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENÂKİB-I EBÛ HANİFE ve SAHİBEYHİ EBÛ YUSÛF ve MUHAMMED B. HASAN

3.1. Eser

3.1.1. Eserin Temini

Eser, Ankara Mili Kütüphanesinden talep üzerine online olarak tarafımıza gönderilmiştir.

3.1.2. Eserin Fiziksel Durumu

Eser sırtı dağınık, rutubet lekeli. 39 varaktan (1b-37a) ibarettir. 210x150 – 140x75 mm. ölçülerindedir. Çizgiler kırmızıdır. Her sayfa 19 satırdan oluşmaktadır. Müstensih yazım sırasında yanlışlıkla yazdığı sözcüklerin üstünü çizip ok işaretiyle derkenarda doğru yazımını göstermiştir. Bazen bir konuyu sayfaya sığdırmak için derkenarı kullanmıştır. Her varanın takip¹¹⁰ sözcüğü bulunmaktadır.

3.1.3. Eserin Konusu ve İçeriği

Eser, İmam-ı Azam (Ebû Hanîfe)’ın, arkadaşları Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan’ın menkıbelerinden oluşmaktadır. Arap alfabesiyle ve Arapça olarak kaleme alınmıştır. Müellifi Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî’dir (1504-1592), müstensihi bilinmemekle birlikte istinsah tarihi 1743’tür. İlk sayfasında iki Osmanlıca dörtlük ve bir beyit bulunmaktadır. İkinci sayfası mukaddime bölümü başlangıcı olup besmeleyle başlamaktadır.

Çalışmamıza konu olan eser, “Mukaddime, Ebû Hanîfe’nin on beş baptan oluşan menkıbeleri, Ebû Yusûf menkıbeleri, Muhammed b. Hasan menkıbeleri ve hatime (Ebû Hanîfe’nin oğlu Hammad’a nasihat ve vasiyetleri)” olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Bu bölümler ve içerikleri aşağıda sırasıyla ayrıntılı olarak neşredilmiştir:

3.1.3.1. Mukaddime

Mukaddime bölümü sırasıyla, besmele, hamdele, salvele, sebebi telif ve müstensihin kendisi ile müellif için duaları kısımlarından oluşmaktadır.

¹¹⁰ Bir sonraki sayfanın hangi kelime ile başlayacağını belirten ve yazılan sayfanın en sonuna metinden ayrı eklenen sözcük.

Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî'nin *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan* adlı Arapça yazma eseri bizim metnini verdiğimiz nüsha; mukaddime, Ebû Hanîfe'nin 15 bâbdan oluşan 151 menkıbesi, Ebû Yusûf'un 19 menkıbesi, Muhammed b. Hasan'ın 11 menkıbesi ve Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammad'a vasiyeti ve öğütlerini ihtiva eden hatime kısmıyla birlikte toplam 5 bölümden meydana gelmektedir.

Besmele ile giriş yapılan mukaddimede, Allah'a hamd ile başlanır. Sonra Hz. Muhammed (sav.)'in methini, onun diğer peygamberlerden üstün olduğunu, ailesine ve dostlarına salavatlar okunduğunu belirtir. Hemen ardından eserin müellifi olan Ebû'l-Leys Muharrem b. el-Berekât Muhammed el-Zîlî'ye dua eder. Akabinde müstensih'in kendisi için Allah'tan, duasını kabul etmesini, günahlarını bağışlanmasını ve girdiği bu yazarlık işinde kendisine yardım etmesini ister. Yazar sebebi telifte Ebû'l-Leys Muharrem b. el-Berekât Muhammed el-Zîlî'nin kardeşi olan Şeyh Şemseddin Sivâsî'ye övgüler dizer ve müellifin eserini onun yardımıyla yazdığını ifade eder. Müstensih, eseri oluşturmak için gerekli bilgi ve verilere ulaşmakta çok zorluk çektiği, eksik menkıbeleri tamamlamak ve bir araya getirmek için çok çaba sarf ettiğini belirtir. Sonunda sırtını Allah'a dayandığını ve bu eseri, Ebû Hanîfe ve iki arkadaşı Ebû Yusûf ile Muhammed b. el-Hasan'ın menkıbelerinden oluşan ve *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan* adıyla kaleme aldığını açıklar. Mukaddimenin en sonunda da Ebû Hanîfe'nin menkıbelerini içerdiği 15 bâbı verir.

3.1.3.2. Ebû Hanîfe'nin Hayatı, Eserleri ve İncelenen Eserdeki Menkıbeleri

Eserimizin ana gövdesini oluşturan Ebû Hanîfe menkıbelerini işlerken, bu zat hakkında bazı bilgi ve verileri tezimizin bu bölümünde belirtmeyi uygun bulduk.

3.1.3.2.1. Hayatı

699'da Kufe'de dünyaya gelen Ebû Hanîfe'nin tam künyesi İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe Numan b. Sâbit b. Zûta b. Mâh'tır. Daha çok Ebû Hanîfe veya İmâm-ı Azam olarak anılan zat, İslam'da ictihad anlayışının ve hukuki düşüncenin gelişmesinde önemli rolü vardır. Bilindiği kadarıyla tek çocuğu Hammad'dır. Ebû Hanîfe olarak anılması, "hanîf" kelimesinin sözlük anlamından yola çıkarak "haktan ve istikametten ayrılmayan bir kimse" ile izah edilmiştir. Bir başka görüşe göre ise Iraklılarca "hanîfe" denilen kalem kutusu ve mürekkep hokkasını bir arada tutan yazı takımını yanında taşımasıyla bu lakabı almıştır. Dolayısıyla Ebû Hanîfe'yi gerçek manada künye değil lakap olarak kabul etmek gerekir. Kendisinin liderliğiyle başlayan ve müritlerinin çabasıyla gelişip yaygınlık kazanan Irak fıkıh akımı da İmam'ın bu künyesine nispetle "Hanefî Mezhebi" ismini almıştır. Büyük

ve yüce anlamlarına gelen “azam” sıfatının ona takdim edilmesi de çağdaşlarına göre âli makama sahip olması, ictihad ve hukuki düşünce yönteminde farklı bir bakış açısı sergilemesi, çağından itibaren pek çok fakih ve alimin kendisinin metot ve görüşleri etrafında birleşmiş olması gibi sebepler ile açıklanabilir¹¹¹.

Ebû Hanîfe'nin torunu İsmail'in bildirdiğine göre dedesi Sâbit (Ebû Hanîfe'nin babası) Hz. Ali'yi ziyaret etmiş, Hz. Ali de kendisine ve nesline duada bulunmuştur. Bu rivayet incelediğimiz eserde şöyle geçmektedir:

“Rivayet edildiğine göre: Ebû Hanîfe'nin babası Sabit, çocukluğunda Hz. Ali'yi ziyaret etmiş ve onu gördüğünde ayaklarını öpmüş. Hz. Ali hem onun hem de çocukları için Allah'a dua etmiş bereket, ilim, iyilik ihsan etsin diye. Bu duanın sonucunda Sabit'in oğulları kendi zamanlarında fıkıhta, diyanette, insafta faydalı çıktılar.” (EH, 1/7)

Bazı rivayetlere göre Ebû Hanîfe'nin dedesi Zûtâ, köle olarak İran'dan getirilmiş, sonra da efendisi tarafından âzat edilmiştir. Bunun için Ebû Hanîfe, Bakir b. Vâli oğulları veya Teymullah b. Sa'lebe oğullarının mevlası diye bilinmiş ve zaman zaman Teymî nisbesiyle de anılmıştır. Ebû Hanîfe'nin aslının Nesâ'dan, Enbâr'dan, Tirmiz'den geldiği veya babasının Fars, annesinin Hint menşeli olduğu yahut Türk asıllı kabul edildiği rivayetleri de bulunmakla birlikte dedesi Zûtâ'nın, aslen Kâbil bölgesinde yaşayan Fârisoğulları'na mensup “merzübân” denilen bir uçbey olduğu rivayet daha kuvvetli görünmektedir. Dedeleri Sâsânî Devleti'nde görev almış, valilik yapmış kimselerdir. Hatta Sâsânî Meliki Hürmüz'ün Ebû Hanîfe'nin dedesi olduğu da söylenmiştir. Babası Sâbit hür ve Müslüman olarak doğmuştur. Küçüklüğünde Hz. Ali'yi görmüş ve onun gerek kendisi ve gerekse nesli için yaptığı hayır dualarına mazhar olmuştur. Ebû Hanîfe gençliğini ipek kumaş ticaretiyle uğraşmış sonra da kendini ilme verip ticareti ortaklarıyla devam ettiren zeki bir insandır¹¹².

Menakıp kitaplarında ve bazı hadisi şeriflerde bir zatın geleceği ve o zat ümmetin ışığı olacağı, sünneti ve dini ihya edeceği ve isminin Numan veya Ebû Hanîfe olacağından bahsedilmektedir. Fakat bazı alimler ve farklı mezheplerin imamı bu bahislerin uydurma olduğu kanaatindedirler. Bu rivayet incelediğimiz eserde şöyle geçmektedir:

“Peygamber (sav.) dedi ki “Benim ümmetimden Numan adında ve lakabı Ebû Hanîfe olan bir adam gelecek. O adam ümmetimin ışığı olacak. Ve Allah'ın dinini ihya edecek.” Peygamber (sav.) ona şeref olarak yetti.” (EH, 1/2)

¹¹¹ Arslan, 2015: 42.

¹¹² Köse, 2015: 161.

İmam'ın doğup büyüdüğü şehir olan Kûfe ve hemen yakınında olan Basra şehri dönemin ilim merkezi haline gelmiş ve dış dünyaya açık bir yapıya kavuşmuştur. Özellikle Müslüman insanlara Arapçanın ve dinin esaslarının öğretildiği bir merkez haline gelmiştir. Bundan mütevellit bu coğrafya pek çok alim, bilgin, müfessir, dilci, şâir ve fakihe ev sahipliği yapmıştır. Tacir olan Ebû Hanife böylesi bir ortamda ilimden nasibini alması kaçınılmazdı. Ticaretle birlikte yüzünü ilim ve irfana dönen İmam, devrinin danışılan ve örnek alınan bir yüce şahsiyeti haline gelmiştir. Bu durumlar incelenen eserde şöyle rivayet edilir:

“Ta’lim el-Mutelim kitabında Muhammed b. İshak dediğine göre: “Ebû Hanife (ra.) kumaş tüccarıydı. Ömer b. Haris’in Kûfe’deki evinde bilinir bir kişiydi. Her zaman onun dükkanında çalışarak fıkıh öğrenirdi. Ebû Hanife başlarda bizim öğrenmemiz gereken şeyleri söylerdi ta ki o işte usta olunca da fıkha döndü. Geri dönme sebebi ise bir kadındı. O kadın İmam’ın cemiyetine gelip miras ile ilgili bir soru sordu. Ebû Hanife bu soruya cevap veremedi. Daha sonra o kadın Hammad b. Süleyman’a döndü. Hammad b. Süleyman cevap verdi. Sonra kadın meclise dönüp: “Siz Müslümanların dinine fayda sağlamayacak bir ilim ile otuyorsunuz” dedi. İmam Ebû Hanife, Hammad b. Süleyman ile aynı fikirde olmadığı için fıkıhta kimsenin çıkamadığı seviyeye çıktı.” (EH, 2/1)

Çağının seçkin alimlerinden biri olan Ebû Hanife’nin hocasının adı Hammad b. Ebû Süleyman’dır. İmam, hocasından 18 yıl boyunca ilim tahsil etmiş ve hocasının bulunmadığı vakitlerde ona vekalet etmiştir.

Gerek tezimizin konusunu oluşturan eserdeki menkıbelerde gerekse incelediğimiz diğer Ebû Hanife menkıbelerinde ve bazı kaynaklarda İmam’ın cömert, zâhid, âbid, güvenilir, kanaatkâr ve yardımsever bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki hem ticaretinde hem de ilminde dürüst ve örnek şahsiyettir. Bu durum incelediğimiz eserde şöyle geçmektedir:

“Ebû Yusûf’un dediğine göre: Ebû Hanife eli bol biriydi. Bir gün bir fakire 50 dinar verdi. Fakir adam İmam’a teşekkür etmeye başladı fakat İmam ona: “Çık, senden ne hayır ne de şükür isteriz. Benim sana verdiğim mal benim mülküm değil, Allah’ın elime ulaştırdığı malıdır” dedi.” (EH, 11/3)

Yüksek makam idarecilerden gelen yöneticilik tekliflerini reddetmesi İmam’ın zulüm ve haksızlıklara karşı çıkışının kanıtıdır. Bu hadise hakkında incelediğimiz eserde şöyle bir hadise geçmektedir:

“Abdullah b. İsmail (ra.)’in dediğine göre: Mansur, Ebû Hanife, Süfyan es-Suri ve Şerik’i meclisine davet etti. Geldiklerinde onlara, ben sizi mutlaka hayırlı bir iş için çağırdım. Sonra üç ferman çıkardı. Bir tanesini Süfyan’a verip bu Basra ilçesinin fermanı, al ve oraya git. Bir tanesini Şerik’ verip bu Kûfe ilçesinin fermanı, al ve bu işin üstesinden gel. En son Ebû Hanife’ye, bu benim

şehrimin ve çevresindekilerin fermanı al bunu, dedi. Mansur, vezirine “Beraatini kabul etmeyene yüz kırbaç vur” dedi. Ama Şerik kadılık işinde sözünü tuttu. Vezir, ona dön dedi. Şerik mahkemeden çıkıp evine gitti. Orada fermanı saklayıp gece Yemen’e kaçtı. Ebû Hanife kadılık vazifesini kabul etmediği için kaçmadı. Ona yüz kırbaç vuruldu ve hapse atılıp orada öldü.” (EH, 14/2)

Küçük yaşta Kur’an-ı Kerim’i hıfzederek ilim tahsiline başlayan İmam, çok sayıda alim ve fıkıhçıdan istifade etmiştir. Fıkıh ve dindarlıkta devrinin en ileri gelenlerinden olan İmam’ı, incelediğimiz eserde Harun el-Vasit şöyle tanıtır:

“1.000 zahit tanıdım ama Ebû Hanife gibi dindar olana rastlamadım. Bir gün öğle vakti O otururken yanına uğradım. Öğle vakti bir falan kişinin evinin gölgesinin yanında, güneşte oturuyordu. Ben de ona neden evin gölgesinde oturmadığını sordum. O da o evin özel mülk olduğunu ve özel mülkün gölgesi altında oturmayı sevmediğini söyledi.” (EH, 2/5)

Ebû Hanife’nin sahabelerle görüşmesi eserde şöyle rivayet edilir:

“Yahya b. Âdem, Menâkıb’da rivayet ettiğine göre: Davut el-Tubalisi’nin dediğine göre: Ebû Hanife (ra.): “Hicri 94 yılında babamla birlikte hacca gittim, 14 yaşındaydım. Gördüm ki bir şeyhin etrafına insanlar toplamış. Babama bu şeyhin kim olduğunu sordum. Babam, “O, Peygamberimizin (sav.) ashabından Abdullah b. Enes’tir” dedi. Ebû Hanife babasına: “Beni onunla tanıştı, dedim ve babam insanları benden uzaklaştırarak Abdullah b. Enes’e ulaştırdı.” Onun, Peygamber (sav.): “*Hubbuke elşey*” yu’*mi ve yusimm*, **Bir şeye olan sevgi kör ve sağır eder**” dediğini duydum.” (EH, 3/3)

Eylül 767’de vefat eden İmam, bazı rivayetlere göre zindanda zehirlenerek bazılarının göreseye zindandan çıktıktan sonra ölmüştür. Mezarı bugün Bağdat şehrindedir. Eserde bu rivayet şöyledir:

“Ahmed b. Menkal: Ebû Hanife; 500 yılında, 70 yaşındayken, Recep veya Şaban ayında Bağdat’ta vefat etti. Peygamberin Hicret’inden 80 yıl sonra doğmuştu.” (EH, 14/9)

3.1.3.2.2. Eserleri

Ebû Hanife’ye Doğrudan Nisbet Edilen Eserler:

- 1) El-Müsned: Ebû Hanife’nin görüşlerin delil olan hadisleri ihtiva eden eser öğrencileri tarafından neşredilmiştir.
- 2) El-Fıkhu’l-Ekber: Ehl-i Sünnet ve ve’l-Cemaat’in görüşlerini özetlemiştir.
- 3) El-Fıkhu’l-Ebsât: Ebû Hanife’nin oğlu (Hammad) ve öğrencileri (Ebû Yusûf ve Ebû Muti el-Belhi) tarafından neşredilmiştir.

- 4) El-Alim ve'l-Müteallim: Ehl-i Sünnet'in görüşlerini açıklayıp savunma amacıyla soru-cevap şeklinde neşredilmiştir.
- 5) Er-Risale: Ebû Hanife: Basra Kadısı Osman el-Betti'ye hitaben yazdığı bu eserinde akaid konularında kendisine yöneltilen bazı itham ve iddialara cevap vermektedir.
- 6) El-Vasiyye: Akaid konularını özet şeklinde işleyen eserdir.
- 7) El-Kasidetül'n-Nu'maniyye: Hazreti Peygamber için yazdığı naat türündeki eseridir.

3.1.3.2.3. İncelenen Eserdeki Menkıbeleri

İmam-ı Azam'ın menakıbı hakkında yazılan eserlerden birisi de Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî'ye ait olan *Menâkıb-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan* adlı Arapça yazma eseridir. Eserin birinci bölüm olan mukaddimeden sonra Ebû Hanife menkıbelerini içeren ikinci bölümü 15 bâbdan oluşmaktadır. Bu bâbların içerisinde, her bâbda değişik sayıda olmak üzere, toplam 151 menkıbe bulunmaktadır. Ebû Hanife'nin; soyu, faziletleri, kerâmetleri, adaleti, zekâsı, sahabelerle görüşmeleri, duaları, cömertliği, ibadeti, rüyaları, vefatı gibi bilgilerin yer aldığı eserdeki toplam 15 bâb sırasıyla şöyledir:

Birinci Bâb: Ebû Hanife'nin nesebi, ailesinin kökeni, giyimi ve ahlakı.

İkinci Bâb: Hayata başlangıç ve yaşamı.

Üçüncü Bâb: Sahabelerle görüşmeleri.

Dördüncü Bâb: Ebû Hanife'nin zekâsı ve güzel feraseti.

Beşinci Bâb: Duaları ve münacatları.

Altıncı Bâb: Haklı oluşu ve Allah'tan korkusu.

Yedinci Bâb: Diyaneti, güvenilirliği ve eziyete tahammül edişi.

Sekizinci Bâb: Fetva meclisleri.

Dokuzuncu Bâb: Faziletleri.

Onuncu Bâb: Kerâmetleri.

On Birinci Bâb: Cömertliği ve yardımseverliği.

On İkinci Bâb: Gece namazına kalkması ve kuran hatimleri.

On Üçüncü Bâb: İnsanların rüyalarında ne gördüklerini görmesi.

On Dördüncü Bâb: Ölüm nedeni.

On Beşinci Bâb: Ebû Hanife'nin mezhebini seçme hakkında soru ve cevaplar.

3.1.3.3. Ebû Yusûf'un Hayatı, Eserleri ve İncelenen Eserdeki Menkıbeleri

3.1.3.3.1. Hayatı

Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden biri olan İmam Ebû Yusûf, Hanefî mezhebinin önemli fıkıhçılarından biri olup, bu mezhebin kurulmasında ve yayılmasında büyük rolü olan yüce bir âlimdir.

Kaynaklara göre Ebû Yusûf 113/731'de dünyaya gelmiştir. Yine kaynaklarda 89 yaşında öldüğü belirtilen bilgileri değerlendiren Kevserî, onun 93/711' de doğduğunu belirtmiştir¹¹³.

Asıl adı Yakup b. İbrahim olmakla birlikte künyesi Ebû Yusûf'tur. Ebû Yusûf'un soyu Ensar'dan sahabe Sa'd b. Habte veya Büceyr'e dayanmaktadır. Bu nedenle Ebû Yusûf Arap kökenli olup, mevaliden değildir. Ebû Yusûf, kadî'lkudat yani kadıbaşı ünvanını almıştır. Çalışmamıza konu olan eserdeki bir menkıbede;

“Ebi Yusûf b İbrahim b. Habib b. Sa'ad b. Becir bini umrulardan (ra.) Ebû Yusûf, kardeş olan Abbasi Halifeleri Musa b. Mehdi ve Harun er-Reşit b. Mehdi zamanında Bağdat'ta kadı olarak biliniyordu. Ebû Yusûf'a, ilk (kadî'lkudat) kadıbaşı lakabı verilmişti.” (EY, 1)

Bir başka menkıbede;

Ali b. Salih, Ebû Yusûf'tan bahsedince: “Fakihlerin fıkıhçısı, kadı başı, alimlerin üstadı” derdi, şeklinde bilgi verilmiştir. (EY, 5)

Ebû Yusûf, dini ve ilmi çok önemser ve ihmal etmez. Bazı zorunlu görevlerde aksayan ibadetinin kefareti için aralıksız namaz kılar ve ilim öğrenir. Menkıbelerde bu durum şöyle izah edilmiştir;

İbn Sema'a: “Ebû Yusûf, kadılık vazifesinin zorunlu olup onu din ibadetinden alıkoyduğu için kadılık vazifesini aldığı günden beri her gün namaz kıyor.” (EY, 2)

Ebû Hanîfe'ye gönülden bağlı olan Ebû Yusûf, hocasıyla münasebetini anlatıldığı ve incelediğimiz eserde mevcut olan menkıbede şöyle izah etmiştir:

“Küçüklüğümünden beri Ebû Hanîfe'nin meclisine gelip ondan hadis ve fıkıh talep ederdim. Onun terliklerini düzeltirdim. Bir gün babam İbrahim geldi. Ben İmam'ın hizmetiyle meşguldüm. Babam bana “Ey Oğlum! İmam'ın yemeği hazır. Ama senin maaşlı bir mesleğe ihtiyacın var” dedi. Babamın sözünü dinleyip onunla gittim. Birkaç gün sonra İmam beni özleyip çağırdı. Bana “Ey Yakup! Seni bizden uzaklaştıran nedir?” Ben de “Babamın sözüne itaat edip maaşlı işten dolayı” dedim. Bir saat oturdum. Gitmeye kalktığımda İmam bana gitmemem için işaret verdi. Herkes gittikten sonra İmam bana “Ey Yakup! Sende parlak bir gelecek var, onu kaybetme, meclisi bırakma”

¹¹³ Duman, 2019: 93.

dedi ve bana yüz dirhem verdi. Bana “Ne zaman harçlığın bitse bana haber ver” dedi. Ben de artık dersleri kaçırmadan hepsine katıldım. Bir müddet sonra bana yine yüz dirhem verdi. Ne zaman harçlığım tükense ben ona söylemeden o bana hemen verirdi. O bu durumu biliyordu ve bana harçlık verirdi. Ta ki maaş derdine düşmekten vazgeçene kadar. Ben onun meclisinde, hastalık günlerim haricinde ne sabah vaktinde ne de kuşluk vaktinde 17 yıl boyunca ayrılmadan bulundum.” (EY, 3)

Yaşamı boyunca kısıtlı imkanlarla ilim öğrenmeye ve bu öğrenme karşılığında yüksek derecelere gelen Ebû Yusûf, kadıbaşı görevini yaptığı sırada Harun Reşid zamanında 69 yaşında Bağdat’ta ölmüştür:

“Ebû Cafer el-Tahhavi dediğine göre: Ebû Yusûf, H. 113’te (731) dünyaya teşrif etti. 68 yıl yaşayıp H. 181’de (797) vefat etti.” (EY, 18)

Vefat ettiği vakit alimler, onun vefatı fikhın ölümü, olarak nitelendirmiştir. Çalışmamızda bu hadisenin geçtiği bir menkıbede:

“Ebû Yakup el-Harmeli’nin rivayet ettiğine göre: Ebû Yusûf’un öldüğü gün bir adam; “Fıkıh öldü” diye bağıyordu. Ona; “Ey fikhın ağıtçısı! Fikhın ehli öldü fakat fikh asla ölmedi. Bir kalpten bir kalbe, Yakup’tan Yusûf’a iyiden en iyiye taşındı. Allah onlardan ve ebeveynlerinden razı olsun” dediler, şeklinde belirtilmiştir.” (EY, 19)

3.1.3.3.2. Eserleri

Hanefi mezhebinin usulü ve fıkhi konuları yazan ve yayan ilk zat, Ebû Yusûf olarak kabul edilmektedir. Böylece hocası Ebû Hanife fikh ilmiyle ilgili görüş ve düşüncelerinin yayılmasını sağlamıştır. Çok fazla sayıda eser telif etmekle birlikte günümüze bu eserlerden bazıları ulaşabilmiştir.

Günümüze ulaşamayan eserleri; Kitabû fî Usûli Fıkıh, Kitabû Edebî Kâdî, Kitabû’l-Mebsût, Kitabû’l-Cevami’, Kitabû’l-Reddi ala Malik b. Enes, Kitabû İhtilafî’l-Emsâr, Kitabû’l-Emali, Kitabû’n-Nevâdir, Mehâric fî’l-Hiyel, Müsned. Günümüze ulaşan eserleri; Kitabû’l-Harac, Kitabû İhtilafî ebi Hanife ve ibn Leyla, Kitabû’r-Red ala Siyeri’l-Evzâi, Kitabû’l-Âsar.

3.1.3.3.3. İncelenen Eserdeki Menkıbeleri

Eserin birinci bölüm olan mukaddime ve 15 bâbdan oluşan Ebû Hanife menkıbeleri sonra Ebû Yusûf’un 19 menkıbesini içeren bölüm gelmektedir. Eseri Arapçadan Türkçeye aktarırken karmaşıklığa mahal vermemek için menkıbeleri numaralandırarak sıraladık.

19 menkıbeden oluşan bölümde, Ebû Hanife’nin öğrencisi olan Ebû Yusûf’un nesebi, fikhı, ilmi, müftülüğü, kadılığı, künyesi, dünyalık meselelere bakışı, mezhebi, çalışkanlığı, problemlere

nasıl yaklaştığı, derin meseleleri çözme yöntemi ve bazı zatların ondan bahsetmesi gibi konular açıklanmıştır.

3.1.3.4. Muhammed b. Hasan'ın Hayatı, Eserleri ve İncelenen Eserdeki Menkıbeleri

3.1.3.4.1. Hayatı

Hukukçu İmam eş-Şeybanî'nin asıl adı Muhammed b. Hasan'dır. Çalışmamıza konu olan eserde, Muhammed b. Hasan b. Abdullah b. Tavuz b. Hürmüz künyesiyle belirtilmektedir. Ebû Hanife'nin seçkin öğrencilerinden biri olan Muhammed'in babasının adı Hasan'dır. İmam Suyûtî (ö.911/1506) ile Abdulkâdir b. Tahir et-Temîmî el-Bağdâdî (ö.429/1038), Muhammed'in soy itibarıyla Şeybân aşiretinden geldiği yönündeki görüşü benimserken, bazı kaynaklarda ise Muhammed'in Şeybân aşiretiyle bağının soy itibarıyla değil, "velâen"¹¹⁴ yani aralarında mevcut olan dostluk bağıyla ilgili olduğunu belirtir¹¹⁵. Velâen kelimesinin anlamından yola çıkarak İmam Muhammed'in Şeybân aşiretinin azatlı bir kölesi olduğu da çakarsanabilir.

Tarihçi İbn Sa'd, İmam Muhammed'in Cezire kütüklü olduğunu, babası Hasan'ın Şam ordusunda bir asker statüsünde görev aldığını, Abbasilerin, Emevilerden iktidarı aldığı tarihe denk gelen 132/749 yılında Vasıt'a geldiğini, Şeybânî'nin o yıllarda Vasıt'ta olduğunu, sonra Kûfe'ye dönüp oraya yerleştiğini kaydeder¹¹⁶.

Muhammed b. Hasan'ın aslı ile ilgili incelediğimiz eserde;

"Ebû Hasım'ın dediğine göre: Muhammed b. Hasan'ın aslı Filistin'deki bir köydendir. Remle köyünü, kavmini, ehlini ve bini Şiban'ın "bir mevlasıdır"¹¹⁷. Sonra Kufe'ye göç etti." (MH, 5)

Hocası Ebû Hanife'den edindiği fıkıh ilmiyle öğrencilerini yetiştiren Muhammed hakkında incelenen eserde bu konuyla ilgili öğrencisi Muhammed b. İdris el-Şafî'nin şu ifadeleri yer almaktadır;

"Muhammed b. Hasan (ra.) sayesinde fıkıh ilmini öğrendiğim Allah'a şükrederdi." (MH, 1)

3.1.3.4.2. Eserleri

Ebû Hanife'nin en çok eser yazan müelliflerinden biri olan Muhammed b. Hasan'ın kaynaklarda 990 eser telif ettiği zikredilir. Bu eserlerden günümüze kadar intikal edenleri ise hocası

¹¹⁴ Velâ kelimesi, "azatlı köle" manasına gelmektedir.

¹¹⁵ Zehebî, 1408: 79.

¹¹⁶ İbn Sa'd, VII, 336.

¹¹⁷ Azad edilmiş köle.

Ebû Hanife ve Irak fikhî merkezlidir¹¹⁸. Bu eserlerden bazıları şöyle sıralanabilir; Kitâbü'l-Asl, Câmiu's-sağır, Câmi'ul-kebir, Siyer'is Sağır, ...

3.1.3.4.3. İncelenen Eserdeki Menkıbeleri

Eserin birinci bölüm olan mukaddimeden sonra 15 bâbdan oluşan Ebû Hanife menkıbeleri, sonra Ebû Yusûf'un 19 menkıbesi, sonrasında ise Muhammed b. Hasan'ın 11 menkıbesini içeren bölüm gelmektedir. Eseri Arapçadan Türkçeye aktarırken karmaşıklığa mahal vermemek için menkıbeleri numaralandırarak sıraladık.

11 menkıbeden oluşan bölümde, Ebû Hanife'nin öğrencisi olan Muhammed b. Hasan'ın nesebi, fikhî, ilmi, künyesi, dünyalık meselelere bakışı, mezhebi, çalışkanlığı, problemlere nasıl yaklaştığı, derin meseleleri çözme yöntemi ve bazı zatların ondan bahsetmesi gibi konular bulunmaktadır.

3.1.3.5. Hatime (Ebû Hanife'nin Oğlu Hammad'a Vasiyet ve Öğütleri)

Beşinci kısım (Hatime) Ebû Hanife'nin oğlu Hammad'a yirmi nasihatı ve vasiyetinden oluşmaktadır.

Hatimede Ebû Hanife Allah'tan oğlu Hammad'a yardım etmesi için dua eder ve kendisine öğütler vereceğini, bu öğütlere sadık kaldığı müddetçe din ilminde olgun, dünya hayatında mutlu olacağını belirtir. 20 maddeden oluşan bu öğütler sırasıyla şöyledir:

Birincisi: bütün günahlardan sakınmalı ve takva sahibi olmalısın.

İkincisi: daima ilmi arayarak, cehaletten kurtulmaya çalışmalısın.

Üçüncüsü: Dünya ve din için muhtaç olduğun insanlarla arkadaşlık yapmalısın.

Dördüncüsü: Kendine bir şeyler eklemen ve zaruret olmadan eklememelisin.

Beşincisi: Hiçbir Müslüman ve Zimmiye düşman olmamalısın.

Altıncısı: Allah seni rızıklandığına kanaat etmelisin.

Yedincisi: Elinde olanı tedbirle kullanman ve insanların minnetine kalmamalısın.

Sekizinci: Senin üzerindeki gözü hafife almamalısın.

Dokuzuncu: Kendi nefsinin (fuzuli) gereksiz şeylerden sakınmalısın.

Onuncu: insanları selamlamalı; onlara tatlı söz söylemeli, iyilik yapanları sevmeli, kötülük yapanlara iyi geçinmeye çalışmalısın.

On birinci: Allah'ı zikretmeli ve Peygamber'e çok salavat getirmelisin.

¹¹⁸ Üregen, 2018: 24.

On ikinci: peygamber Efendimizin her zaman okuduğu ve bütün istiğfarların efendisi diye adlandırdığı şu istiğfar duasını her zaman okumalısın:

On üçüncü: Her gün Kuran-ı Kerim'den okumalısın. Sevabını peygambere, baba ve annene ve bütün Müslümanlara bağışlamalısın.

On dördüncü: düşmanlarından fazla, dostlarından kendini korumalısın. Zamanımız fesat ve fitnenin yığın haline geldiği zamandır. Düşman, dostundan istifade etmektedir.

On beşinci: yolunu, gidişatını, düşüncelerini ve bütün sırlarını gizlemelisin.

On altıncı: komşunu iyilik yapmalı ve komşunun eziyetine sabretmelisin.

On yedinci: Ehl-i Sünnet vel-Camaat mezhebine dört elle sarılmalı, cehalet ve sapıklıkla dolu olan kimselerin mezhebinden uzaklaşmalısın.

On sekizinci: her işte niyetin halis ve samimi olmalı ve kazancının helal olmasına çabalamalısın.

On dokuzuncu: Beş yüz Bin hadis-i şerif içerisinden seçtiğim şu beşini çalışmalısın,

1) “Ammeler ancak niyetledir. Dünya ve dünyalıklardan yüz çevir Allah seni sevsin; Halkın elinde olandan yüz çevir insanlar seni sevsin.”

2) “Müslümanın güzelliklerinden biri de kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmelisin.”

3) “Sizden biriniz kendisi için sevdiğini, başkaları için de sevmedikçe imanı kemale ermez”

4) “Helal de belirlidir. Haram da belirlidir. Aralarında bazı şüpheli durumlar vardır. Bu şüpheleri insanların çoğu bilmez. Kim şüphelerden uzaklaşırsa namusunu ve dinini korumuş olur. Şüphelere düşen kimse ise harama düşmüş olur. Bir korunun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi, daima koruya girmekten şüphelenir ve sürüsünü korur. Her padişahın bir korusu vardır. Allah'ın korusu da haramlardır. İnsan vücudunda bir et parçası vardır. Eğer bu iyi olursa, bütün vücut iyi olur. Şayet o kötü olursa, bütün vücut kötü olur. O da kalptir.”

5) “Hakiki Müslüman, eğer Müslümanların elinden ve dilinden rahatsız olmadığı kimsedir.”

Yirminci: Allah hakkında iyi niyetli ve iyi düşünceli olmalısın. Korku ile ümit arasında yaşamalısın. Allah'ın azabından korktuğun gibi onun rahmetinden de sakın ümidini kesmemelisin.

Eserin sonunda “yıl miladi 1065” ifadesini kaydeder.

3.1.4. Eserin Diğer Nüshaları

1. Cuma el-Macid Kültür ve Miras Merkezi; Darü'l-Kutub el-Zahiriye Kütüphanesinde 2 nüsha bulunmaktadır. Birinci nüsha 227695 No'lu, 1182 H. Müstensih: Hafız Ali el-Feraizi. Eser 45 varaktır. İkinci nüsha 226888 No'lu, 1139 H. Müstensih: Muhammed b. İbrahim. Eser 45 varaktır¹¹⁹.

2. Suudi Arabistan, Melik Fehed Milli Kütüphanesi'nde 1 nüsha bulunmaktadır. 2016. Müstensih: Muhammed Edip el-Cadir. Eser 165 varaktır¹²⁰.

3. Birleşik Arap Emirlikleri, El-Şarike, İslami El Yazmaları Kütüphanesi'nde 1 nüsha bulunmaktadır. 20190805 No'lu, 1230H. Müstensih: Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Osman, Eser 32 varaktır¹²¹.

4. Suudi Arabistan, Umu'l-Kura Üniversitesi, Melik Abdullah b. Abdulaziz Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 1 nüsha bulunmaktadır. Eser 5 varaktır¹²².

5. Lübnan, Beyrut, Daru'l-Muktebes, el-Ezheriye Kütüphanesi'nde 1 nüsha bulunmaktadır¹²³.

¹¹⁹ URL-1

¹²⁰ URL-2

¹²¹ URL-3

¹²² URL-4

¹²³ URL-5

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MENÂKIB-I EBÛ HANİFE ve SAHİBEYHİ EBÛ YUSÛF ve MUHAMMED B. HASAN ESERİNDEKİ MENKİBLER

4.1. Menkıbelerde Tespit Edilen Kerâmet Motifleri ve Ebû Hanife'nin Diğer Menkıbeleriyle İlişkilendirilmesi

Çalışmamızın bu bölümünde, Ahmet Yaşar Ocak'ın *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)* adlı eserinde Türk Menâkıbnâmeleri üzerine yaptığı tasniflerden hareketle oluşturduğu Türk menkıbelerindeki genel motif tasnifi üzerine duracak ve bu tasniften hareketle Ebû'l-Leys Muharrem b. el-Berekât Muhammed el-Zîlî'nin *Menâkıb-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan*'daki menkıbelerin motif tasnifini yapacağız. Bu sayede çalışmamıza konu olan yazma eserdeki menkıbelerin ihtiva ettiği kerâmet motiflerine belirterek söz konusu menkıbeleri örnek olarak göstereceğiz. Ocak'ın tasnifini dikkate alarak tasnife göre sırasıyla incelemeyi değerlendireceğiz. Bunu yaparken motifini tespit ettiğimiz menkıbenin varak, sayfa, satır ve menkıbe numarasını belirterek okuyucunun pratik bir şekilde faydalanmasını sağlama amacını gütmeye çalışacağız. Çalışmamızın “giriş” bölümünde, “yöntem” başlığı altında ifade ettiğimiz gibi bu bölümde de çalışma düzenini sürdürmeye devam edeceğiz.

Tezimizin konusunu oluşturan eserdeki menkıbeler bazen bir bazen de birden fazla kerâmet motifi ihtiva etmektedir. Bu çalışmayı icra ederken bütün motifleri ele alıp benzer olanları da belirteceğiz. Ocak'ın tasnifinde belirtilen ve eserimizde mevcut olan kerâmet motiflerini belirtmekle birlikte tasnifte yer almayıp eserimizde var olan motifleri ayrıca belirteceğiz. Bununla birlikte *Menâkıb-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan*'da bulunmayan motif başlıklarını değerlendirmeye tabi tutmayacağız.

Bu bölüm boyunca eserimizde tespit edeceğimiz kerâmet motiflerini daha önce literatür taraması yapıp Ebû Hanife ile ilgili yapılan çalışmalarda tespit ettiğimiz menkıbe ve motifler ile ilişkilendireceğiz. Daha evvel tespit edilmeyip eserimizde yer alan kerâmet motiflerini ayrıca değerlendirip istifade etmek adına halk bilimi dünyasına sunacağız.

4.1.1. Velinin Kendi Vücudunda Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

4.1.1.1. Yemeden İçmeden Uyumadan Uzun Zaman Durabilme

Dünya nimetlerinden yüz çevirip Allah'ta yok olmak ve insan-ı kâmil olabilmek için bazı dünyevi arzulardan sıyrılmayı gerektiren tasavvufa erişebilmek için ruh saflığına kavuşarak ve nefis isteklerinden arınarak erişebiliriz. Bu yolda yürümeyi seçenler bütün isteklerine bir engel koyarak zühd hayatını yaşamaya başlarlar. Bu demektir ki Allah'a yakın, dünyaya uzak olmaktır. Bu amaçla farklı tarikatlarda değişik uygulamaları mevcut olan çile hayatına dahil olurlar. Bu çile süresi genellikle kırk gün olmasının yanında farklı süreler de olabilmektedir. Sonuç olarak çileye giren derviş dünyevi bütün zevklerinden mahrum kalarak olgunluğa varır.

Bu konuyla ilgili Süleyman Uludağ, sûfiler, yemekte, konuşmada, uyumada az ile yetinen; yalnız kalmaya özen gösteren, zamanın çoğunu zikirle geçiren nefsin, kurtuluşa ereceğine inancındadırlar. Bu sûfiler, nefislerini terbiye etmek için onun isteklerini kırmak amacıyla, onu sevdiği şeylerden mahrum bırakıp, aç ve susuz bırakırlar¹²⁴, şeklinde değerlendirmiştir.

İncelediğimiz eserde Şerik ve Ebû Hak tarafından dile getirilen menkıbelerde, Ebû Hanife'nin bir yıl boyunca ibadet edip uyumadığı belirtilmiştir. Bahsi geçen menkıbelerde kerâmet, yeme-içmeden çok, uykusuz kalabilme üzerinedir.

Şerik: “Ebû Hanife ile bir yıl boyunca beraberdik ve onun bir yere yaslanıp uyuduğunu görmedim. Arkadaşları, onun sabah namazını akşam namazının abdestiyle kıldığına şahit olmuşlar.” (EH, 12/4)

Ebû Hak: “Ebû Hanife ile bir sene boyunca arkadaşlık ettim. Onun uyuduğunu görmedim. Fakat bazen çok az bir süre gözlerini dinlendirdiği olur. (EH, 12/7).

Allah (cc.) Ebû Hanife'ye çocuk suretinde görünüp uyardıktan sonra Ebû Hanife vefatına kadar yani 40 yıl boyunca uyumadan ve akşam namazını sabah namazının abdestiyle kıldığı söylenir. Burada zuhur eden velinin Allah ile konuşması kerâmeti yanında bir de uykusuz ve uzun müddet boyunca durmadan ibadet etme kerâmeti motifine şahit olmaktadır.

Bahsi geçen kerâmet motifi eserimizde şu menkıbe ile örnek gösterilebilir:

Ebû el-Fazl el-Bermazeri'nin dediğine göre: “Ebû Hanife geceyi üçe bölerdi. Birini ders vermekle, birini namazla, birini de uyumakla geçirirdi.” İmam ve Ebû Yusûf bir gün yürürlerken oynayan çocuklardan biri: “Ey çocuklar bu Numan'dır, geceleri uyumayan.” İmam: “Ey Yakub, duyuyor musun bu çocuğun ne dediğini? Allah beni bir çocuğun diliyle tembihledi. Şimdiden sonra

¹²⁴ Uludağ, 2016: 297.

Allah’a kavuşuncaya kadar yatağa yaklaşmayıp, geceler boyu asla uyumayacağıma yemin ederim.” Dediler ki bu olaydan sonra kırk sene daha yaşadı ve bu müddet içinde sabah namazlarını yatısı namazlarının abdestiyle kıldı.” (EH, 12/1)

Ebû Hanife’nin neler yaptığını, her gece nerelere gittiğini merak eden bir adam onu takip etmeye başlar. Takibe başladığı ilk gece İmam’ı süslendiğini görür ve sultanın yanına gideceğini sanır. Fakat Ebû Hanife camiye gider ve gece boyunca durmadan namaz kıldığını, hatta iki rekâtta Kur’an-ı Kerim’i hatmettiğine şahit olur. Bu takip gecelerce devam eder ve İmam her zaman bunu yapmaya devam eder. Günler süren bu takipte İmam’ın ne gündüz ne de gece uyuduğunu gören adam, ondan bu işin sırrını sorar.

Arapçadan Türkçeye tercüme ettiğimiz yazma eserde bu hadise şu menkıbede geçmektedir:

Hafas Ayaş’ın dediğine göre: Akşam yemeğinden sonra mescitte namaz kılmak için çıktım. Orada Ebû Hanife güzel kıyafetlerle, başında muazzam takke ve misk kokan sakalına rastladım. Onu öyle görünce kendi kendime dedim ki bu muazzam kıyafetlerle Sultanla görüşmeye gidecek. Ben de ona hissettirmeden ne yapacağına görmek için gizlice takip ettim. Mescide varana kadar usul usul yürüdüm. Kendi kendime dedim ki şimdi iki rekât istihare namaz kıldıktan sonra Sultanın yanına gidecek. Ona hissettirmeden peşinden girdim. Bir köşeye gidip namaz kılmaya başladı. Bir Fatiha’dan sonra Bakara süresi okudu ve sureyi bitirene kadar devam etti. Ondan sonra da Ümran süresine geçti. Ben o sırada bir yandan onu izliyor bir yandan da uyukluyorum. Bir kez daha dikkatle Kuran’dan çıkmadan Meryem süresine ulaşana kadar rekât edip secdeye gitti. Sonra kalktı ve tecvitle okumaya başladı. Kurani hatmedene kadar o namazı da iki rekâtta tamamladı. O arada güneş doğmaya yakın olmuştu. O da dua edip mescitten çıkıp evine girdi ve kıyafetlerini değiştirdi. Sonra diğer insanlar gibi sabah namazına gitti. Kendi kendime dedim ki acaba her gece mi öyle yapar yoksa sadece geçen gece mi? Gecelerce onu takip edip her gece bunu tekrarladığını gördüm. Öğrendim, her gece bunu yapıyordu ve ona “Ey Ebû Hanife, Allah (cc.) sana güç versin. Bu güç ve hazırlığı nereden kazandın? Geceleri uyumadığın gibi gündüzleri de bunu tekrar edip fetvalar veriyorsun” dedim. İmam, “Allah’a bu harflerle başlayan dualar ettim. Elif, ba, te, se, cim ve onlar Allah’ın kitabından bir ayetin harfleridir. Surenin başlangıcı Muhammed Resûlullah (sav.) surenin sonuna kadar. İlk harfi ise mim ve sonu sad, kim bu ayet ile Allah’a dua ederse Allah ona cevap verir ve dualarını kabul eder. Ben ona “Ey İmam bana o süreyi öğret, ben onu dünyadan ve dünyada olanlardan daha çok seviyorum” dedim. İmam, “Bu ayete göre duayı ezberle” dedi; Muhammed (sav.) Resûlullah. (...) (EH, 5/1).

Bu kerâmet motifleriyle ilgili diğer veli menkıbelerinin bazılarını aşağıda belirttik.

“(...) Büyük bir sünnet düğünü yapmışım. Mevlâna hazretleri tam on altı gün bizim düğünümüzde bulundu. Takım takım büyük adamlara sema düzenledi. Birtakım insanlar gelir, birtakım giderdi. Mevlâna semaya o kadar dalmıştı ki on altı gün içinde ne yemek yedi ne su içti ne de uyudu. On altı gün sonra nefis yemekler getirdiler. Dostlar afiyetle yesin. Benim iştahım yok dedi Mevlâna. Sofrayı kaldırdıktan sonra Emir Alim Çelebi kürsüye oturup Kemal’i tuttu. Sünnetçiler sünnet etti. O gece Mevlâna yemek getirmelerini emretti. Her bir yemekten dörder kap getirdiler. Hepsini de tam bir iştahla yedi. Elli kaba yakın yemek yedi, sonra tekrar semaya kalktı. Dostlar hayretten hayrete düştüler.

“Tanrı eri, Musa’nın sihirbazların develer yükü sihir aletlerini yuttuğu halde hiç karnı şişmeyen ve hiçbir iz gözükmeyen asası ya da evlerdeki karanlıkları yok eden bir kandilin nuru gibidir” diye buyurdu bunun üzerine Mevlâna.

İşte o zaman bu kadar yemek yediği halde onun mübarek karnında zerre kadar şişkinlik olmadı. Yemeden önce nasılsa yine öyleydi. Bu da onun nadir ve görülmedik kerâmetlerindendir. (...)”¹²⁵

“Yine ona (Mevlâna’ya) sürekli gelen ve hizmetini yapan kişiler şöyle rivayet ettiler: Mevlâna hazretleri, Haydar (Hazreti Ali) gibi sarmısağı çok severdi. On, on beş, belki de yirmi otuz günde bir yemek yerdi. İftarda çiğ sarımsak tanelerini yer ve “Mustafa hazretleri, bildiği neden ve hikmet üzere müminlerin emiri Ali’ye her zaman ‘Ey Ali, sarmısağı çiğ ye!’ diye buyurdu” derdi.”¹²⁶

Nalıncı Memi Dede, Murad Han’ın rüyasına girerek elli bir yıl boyunca su içmediğini söyler. Ölümünden sonra türbesinin hemen yanına Murad Han bir çeşme yaptırır.

4.1.1.2. Ölüm Sırasında, Sonrasında Fevkalade Hallerin Zuhuru

Henüz hayatta iken birtakım olağanüstülükler zuhur eden velinin, vefat ettikten sonra da bu olağanüstü hadiselerinin devam edeceği inancı fazlasıyla yaygındır. Velinin öldükten sonra da cezalandırabileceği inancının yaygın olması, onun türbesine saygıda kusur edilmemesini gerektirmektedir.

Bu kerâmet motifi incelediğimiz eserde Ebû Hanife’nin, türbesini ziyaret edip talep edenlere mezardan ilim öğretmesi, yardım etmesi gibi menkıbelerde zuhur etmektedir.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz ve eserin onuncu babında geçen bu menkıbe, “Ebû Hanife’nin Kerâmetleri” olarak adlandırılan bölümde geçmektedir.

¹²⁵ Eflâkî, 2020: 274.

¹²⁶ Eflâkî, 2020: 328.

Şafii (ra.) dediğine göre: Ebû Hanife'nin (ra.) türbesini ziyaret ediyordum. Her defasında bana bir şey danışıldığında ona bir cevap (çözüm) bulamadığımda çok kötü oluyordum. Direkt Ebû Hanife'nin türbesini ziyaret edip iki rekât namaz kılıyordum. Allah'a yalvarıp sorular soruyordum. Allah'ın izniyle Ebû Hanife yattığı yerde benimle konuşmaya başlıyordu. (EH, 10/4)

Yine bu kerâmetin Ebû Hanife ile Hızır (as.) arasında tecelli ettiği menkıbeye göre; Hızır yirmi beş yıl müddetince Ebû Hanife'den ilim öğrenir. Ebû Hanife vefat edince Hızır, Allah'a Hz. Muhammed (sav.)'in dinini tam bir şekilde öğrenmek istediğini söyler. Bunun üzerine Allah, Hızır'ı Ebû Hanife'nin mezarına gönderir ve öğrenmek istediği her şeyi ondan öğreneceğini söyler. Allah'ın emriyle Ebû Hanife'nin mezarına giden Hızır, istediği her şey mezarında yatan Ebû Hanife tarafından öğretilir.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz bu kerâmet motifi, incelediğimiz eserin onuncu babında geçen ve “Ebû Hanife'nin Kerâmetleri” olarak adlandırılan bölümde geçmektedir.

“Hızır (as.) Ebû Hanife'nin tecrübelerinden yirmi beş sene boyunca ilim öğrendi. İmam Ebû Hanife öldüğünde, Hızır (as.) Allah'tan Hz. Muhammed (sav.)'in dinini tam bir şekilde öğrenmek için bir yol göstermesini istedi. Bunun üzerine Allah ona yol gösterdi ve Ebû Hanife'nin mezarına gitmesini, **orada istediğin tüm şeyleri öğren** dedi. Sonra Hızır (as.) Ebû Hanife'nin mezarına gidip yirmi beş yıl boyunca karşısında oturup istediği her şeyi öğreniyordu. Aynı şekilde ona verilen elli yıllık müddetinde Hz. Muhammed (sav.)'in bütün şariat ilmini öğrendi. Sonra bu ilimle yetinip defterini kapadı, insanlardan daha bilgin oldu. Öyle ki Hızır (as.) Hz. Musa'ya Tevrat'ı öğretti ve Hz. Muhammed (sav.) ümmetinin alimlerinin birinden öğrendi. Size anlattığımız bu rivayeti düşünün” dedi. (EH, 10/3)”

Bu kerâmet motifiyle ilgili Ebû Hanife'nin diğer eserlerde tespit edilen örnekleri ve bu motifi içeren diğer veli menkıbelerinin bazıları şöyledir:

Saim Sakaoğlu, *101 Anadolu Efsanesi* adlı eserinde bu kerâmet motifiyle ilgili: “İmam-ı Şafii bir gün Ebû Hanife'nin mezarına gider. Bir ara elinde olmayarak şöyle der: “Ey koca alim! Keşke seninle aynı tarihlerde yaşasaydık da fikirlerine karşı fikir çıkararak münazaralarda bulunsaydık.” Bunu der demez Ebû Hanife'nin mezarından şöyle bir ses gelir: “La ilahe illallah Muhammed-Resulullah! Haydi, gücün yeterse buna da bir karşı tez çıkar!” İmam Şafî, bu koca dehanın, ebedi uykusuna daldığı mezarında bile yenilemeyeceği gerçeğinin ürpertiyle olduğu yere yığılarak bayılır.

Bir müddet orada öylece kalır. O, her halde ayıldığı zaman bir şeylerin farkına varmış, belki de tövbede bulunmuştur.” örneğini vermiştir¹²⁷.

“Yine derler ki: Mevlâna daha hasta döşesindeydi. Yedi gün yedi gece haddinden aşırı deprem oldu. Birçok ev ve bağın duvarları yıkıldı. Dünya birbirine girdi, yedinci depremde dostlar feryat ederek Tanrı’dan yardım dilediler. ‘Evet, zavallı toprak, yağlı bir lokma istiyor. Bunu vermek lazımdır.’ diye buyurdu Mevlâna ve ardından da arkadaşlara şöyle vasiyet etmeye başladı: ‘Ben size gizlice ve açıkça Tanrı’dan korkmayı, az yemeği, az uyumayı, az söylemeyi, günahlardan çekilmeyi, oruca, namaza devam etmeyi, daima şehvetten kaçınmayı, halkın eziyetine ve cefasına dayanmayı, ayaktakımıyla ve akılsızlarla düşüp kalkmaktan uzak bulunmayı, kerim olan dini bütün kişilerle olmayı vasiyet ederim. Çünkü insanların hayırlısı, hayırlısı insanlara faydası dokunandır. Sözün hayırlısı az ve öz olanıdır.’”¹²⁸

“Yine ilahi fakir, kulların kendisiyle övündüğü İhtiyâreddin İmâm (Tanrı rahmet etsin) Çelebi Hüsameddin’den rivayet etti: Çelebi Hüsameddin ona şöyle anlatmıştı: Hudâvendigâr’ın son gününde, mübarek başı ucunda oturmuştum. Hudâvendigâr’ım ve şeyhim bana yaslanmıştı. Birdenbire odada güzel yüzlü bir adam peyda oldu. Onun ruhu tecessüm etmiş ve son derece güzel bir şekil almıştı. Öyle ki, ben onun bu son derecedeki güzelliğinin letafetinden kendimden geçtim. Mevlâna hemen yerinden kalkıp onu karşıladı, ‘Yatağı kaldırmınız’ diye emretti. O genç, bir süre durdu. Ben gencin yanına gidip ‘Ne var, sen kimsin, ne istiyorsun?’ diye sordum. ‘Ben, kesin karar verme meleği Azrail’im, Mevlâna hazretleri ne buyuracak, diye Celil Tanrının emriyle geldim’ dedi. ‘Ne mutlu o gözlere ki böyle bir yüzü görebilir. İşte Tanrıyı görmüş temiz nazar böyle olur’ dedi Mevlâna. O heybetten dehşet içinde kalırken Mevlâna’nın şu beyti buyurduğunu işittim.

Yakına gel, yakına gel; ey benim canım!

*Ey benim sultanımın habercisi! (...)*¹²⁹

Ermeni Harbi esnasında Celâl Baba, Kars Kalesi’nin kapı muhafızı olarak vazife alır. Ermeniler Karadağ istikametinden kalabalık bir ordu halinde kaleye taarruza geçerler. Celâl Baba da saatlerce çarpışır. Sonunda bir Ermeni, onun arkasından gelerek başını gövdesinden ayırır. Başının yere düştüğünü anlayan Celâl Baba hemen onu koltuğunun altına alır ve düşmanla dövüşmeye devam eder. Bu durumu gören düşman, kaçmaya devam eder, şehre hâkim olmadan geri giderler. Şehrin düşmandan arındığı haberini alan Celâl Baba olduğu yerde yığılır. Bedenini oraya gömerler. Öldüğü

¹²⁷ Sakaoğlu, 2020: 89.

¹²⁸ Eflâkî, 2020: 438.

¹²⁹ Eflâkî, 2020: 440.

yer Kale kapısının hemen yanında olması ise ölümünde bile kendisine emanet edilen yeri terk etmediği şeklinde yorumlanır¹³⁰.

Hız. Harun ölünce sevenleri, onun kardeşı Hız. Musa'yı ölümüyle suçlarlar. Hız. Musa, Allah'tan gelen vahiyle insanları Hız. Harun'un mezarına götürür. "Ey Harun" diye seslenir. Hız. Harun yattığı yerden ayağa kalkar ve "Seni ben mi öldürdüm?" sorusuna:

-Ecelimle öldüm, diye cevap verir. Hız. Musa'nın "O halde dön ve yerine yat." demesiyle Hız. Harun tekrar yerine gider ve ruhunu teslim eder¹³¹.

Rivayete göre Ahmed Yesevi'nin ölümünden sonra da kerâmetleri devam etmiştir. Hoca Ahmed kendisinden iki asır sonra yaşayan Emir Timur'un rüyasına girerek kendisine Buhara'nın fethini müjdelir¹³².

4.1.2. Gizli Şeyler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

4.1.2.1. Akıldan Geçenleri Bilme, Düşünceyi Okuma

Gizli olan şeyleri bilebilme yetisine sahip olan veliler gerek yakında gerekse çok uzakta olan bir kişinin aklından nelerin olduğunu, neler düşündüğünü bilebilirler. Fakat normal bir insan için düşünce aktarımı olmadan bunu bilebilmesi imkansızdır. Bir veli için bu yeti Allah tarafından malum edilir. Veli, çevresinde ve uzağındaki insanların kendisi hakkında neler düşündüklerini, başkaları için akıllarında neler geçirdiğini, veliliğini sorgulayanları, ibadet sırasında akıllarından nelerin geçtiğini hatta kerâmetine şahit olmak isteyenlerin neler düşündüklerini bile bilebilir.

Ahmet Yaşar Ocak'ın belirttiğine göre bu kerâmet motifi, Menâkıbu'l-Arifin, Menâkıb-ı Kaygusuz Baba, Tezkiretü'l-Evliya, Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî, Tezkiretü'l-Evliya, Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Vilâyetnâme-i Abdal Musa, Vilâyetnâme-i Otman Baba, Menâkıb-ı Sipehsalar, Keramat-ı Ahi Evran, Menâkıbu'l-Kudsiyye, Menâkıb-ı Hacım Sultan ve Vilâyetnâme-i Sultan Şucâuddin'de bulunmaktadır¹³³.

Ebû Hanife mecliste dostlarıyla sohbet ettiği sırada bir şahıs gelir ve ona kapalı bir soru sorar. Ebû Hanife hiç tereddüt etmeden cevap verir ve adamı gönderir. Etraftakiler şaşkın bir şekilde bakışmaya başlar, ne olup bittiğini anlamaya çalışırlar. Oysaki İmam, şahsın sorusunu aklından

¹³⁰ Sakaoğlu, 2011: 243-244.

¹³¹ Kazancı, 1997: 262.

¹³² Demirci, 2011: 107.

¹³³ Ocak, 2016: 109-125.

okumuş ve ne kastettiğini anlamıştı. Böylece adamın aklından geçtiği meselenin doğru cevabını kerâmet gösterip vermiştir.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz bu kerâmet motifi, incelediğimiz eserin onuncu babında geçen ve “Ebû Hanife’nin Kerâmetleri” olarak adlandırılan bölümde geçmektedir.

Ebû Hanife dostlarıyla oturuyordu. Bir bedevi yanlarına geldi ve “Ey Ebû Hanife Allah senden razı olsun” dedi ve sorusunu sordu: “Bir vav (و) ile mi, iki vav (و و) ile mi?” İmam ona cevap verdi “İki vav ile” dedi. Bedevi “Allah sana la vela (ne ve ne de) bereketi versin” dedi ve çıktı. Kimse ne soruyu ne de İmam’ın cevabını anladı. İmam’a adamın ne sorduğunu ve kendisinin ne cevap verdiğini sordular. İmam, “Adam bana Şafi’nin seçtiği İbn-i Abas’ın bir vav ile şehadet ettiği gibi mi yoksa İbn-i Mesud’un iki vavla şehadet ettiği gibi mi?” diye sordu. Ona muhtarımıza göre cevabı verdim ve bana bereket ile dua etti tıpkı Allah u Teala’nın dediği gibi: “*La şerkiya vela ğarbiyye, ne doğuya ne de batıya ait olan mübarek zeytin ağacı.*” Onun iki vav ile demek istediği vav’ın şehadetin sonunda İbn-i Mesud (ra.) rivayeti gibi o da Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh. Onun tersi olan İbn-i Abas’ın şehadet ettiğine göre o vav başta gelir. Ve Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh. (EH, 10/8)

Çalışmamızın konusunu oluşturan eserden tespit ettiğimiz bir başka menkıbeye göre; Ebû Hanife dostlarıyla bir arada oturduğu sırada bir zat gelir ve İmam hariç kimsenin anlamadığı bir şekilde birkaç soru sorar. Adamın soruları din ile ihtilafa düştüğünü duyan insanlar ne olup bittiğini anlamaya çalıştı. Bir yandan da neyi kastettiğini anlamadıkları adamı kafirlikle suçlamaya başladılar. Fakat Ebû Hanife, adamın aklındakileri okudu ve neyi kastettiğini anlayarak sakin bir şekilde tüm soruların cevabını verdi. Adam gittikten sonra İmam’ın arkadaşları ona neler olduğunu, hiçbir şey anlamadıklarını söylemeleri üzerine İmam onlara, adamın aklından geçenleri okuduğunu söyler ve hadiseyi kendilerine açıklar.

Bu menkıbe eserde şu şekilde geçmektedir:

Ebû Yusûf’un dediğine göre: Adamın biri Ebû Hanife’nin (ra.) yanına gelir. Etrafında arkadaşları duruyordu. Adam: “Ey İmam, **Cenneti istiyorum ateşten korkmam, ölüyü de yerim, görmeden şahitlik ederim, Allah’tan korkmam, namazı rekâtsiz ve secdesiz kılarım, haktan nefret ederim ve fitneyi severim ve ben bu sekiz şeyde ısrarlıyım** diyen adama ne dersin?” diye sordu. İmam, arkadaşlarına “Bu adam hakkında ne dersiniz” diye sordu. Arkadaşları, “Biz bu adamdan daha kötüsünü görmedik” dediler. İmam gülümsedi ve “Bu adam iyi ve Allah’ın evliyalarındandır” dedi. Arkadaşları şaşkınlıkla, nasıl olur, dediler. İmam: “Cenneti istiyorum, cehennemden korkmuyorum demesi cennetin Rabini istemesi ve cehennemin Rabbinden korkmasıdır.

İkinci cevabında Allah'ın zülüm ve azabından korkmuyorum demesi Allah'ın kullarına acıyıp zülüm etmediği anlaşılır. Ölü eti yerim sözünde ise balığı kesmeden yemesi anlaşılır. Bir diğer sözü olan rekâtsiz ve secdesiz namaz kılarım ile zamanın çoğunu peygamber (sav.) salavat yapmak olarak anlaşılır. Cenaze namazına devamlı gitmesi canlılara ve ölümlere dua etmesidir. Görmeden şahitlik ederim sözünde ise Allah ve resulünü görmeden şahitlik etmesidir (Yeşhedü en lâ ilâhe illallah ve enne Muhammeden resûlüh). Haktan nefret ederim sözleriyle hak olan ölümü kastetmektedir. Allah (cc.) “*Ve ce’et sekeratu el-mevti bil-hakki*¹³⁴. **Ölüm anı geldi o da haktır.** Ben fitneyi severim demesi ise mal mülk ve çocuk sevgisidir. Allah, “*İnnema evmalekum ve evladekum fitnetun lakum*¹³⁵. **Mallarınız ve çocuklarınız size fitnedir**”. Arkadaşları bu cevabı çok beğendiler ve ona Allah senden razı olsun dediler. (EH, 4/14)

Bu kerâmet motifiyle ilgili diğer eserlerde tespit edilen örnekleri ve bu motifi içeren diğer veli menkıbelerinin bazıları şöyledir:

Köylüler, Ellez Dede ile eğlenmeyi adet haline getirip ona saf muamelesi yaparlarmış. Kendisinin iyi niyeti ve hoşgörüsünü yanlış anlarılarmış. Bir gün yine Dede'ye şaka yapmak için toplanan köylüler, bir tabutun içine diri birini koyup Ellez Dede'yi çağırmışlar ve merhumun namazını kıldır demişler. Dede dönen oyunu anlamış ve köylülere “Ölü niyetine mi yoksa diri niyetine mi kıldırayım?” diye sorduğunda köylüler, Dede'ye “Ölü adamın namazı diri niyetine kıldırılır mı? Sen ölü niyetine kıldır.” demişler. Ellez Dede “Siz bilirsiniz” deyip cenaze namazını kıldırılmış. Arkadaşından tabuttaki arkadaşlarının yanına gelerek “Kalk hadi Ellez Dede gitti” demişler fakat tabuttan ses çıkmamış. Tabutu açıp bakınca adamın öldüğünü görmüşler. Böylece Dede'nin ermiş olduğunu anlamışlar¹³⁶.

Şeyh Yahya Efendi, kalabalık cemaat içinde sıkışıp çıkamayan kabızlık çeken Gülabi Ağa adlı yaşlı birinin çektiği sıkıntıyı aklından okur ve ona kalp yoluyla yardım eder¹³⁷.

“Yine nakledilmiştir: Meşhur bir bestekâr ve zamanın üstadı olan Kavval Kemâl'in içinden bir dostun semâsında ‘Acaba bu semâda benim tefime ne kadar atılacak?’ diye geçirdi. Mevlâna hazretleri yerden bir avuç toprak alıp onun tefine attı ve ‘Al da gözüne sok!’ dedi. Kavval Kemâl tefinin altınla dolduğunu gördü.”¹³⁸

¹³⁴ Kaf sur, 19.

¹³⁵ Enfal sur, 28, Teğabun sur, 15.

¹³⁶ Ağcalar, 2009: 430.

¹³⁷ Kahraman ve Dağlı, 2011: 93-97.

¹³⁸ Eflâkî, 2020: 359-360.

“Hüdâyî saraya davetli olduğu bir günde abdest tazelemek murad etmişti. Abdest alırken kendisine suyunu bizzat genç hükümdar dökmekte, havlusunu da padişahın annesi tutmaktaydı. Valide Sultan havluyu verirken, gönlünden şeyh efendinin bir kerâmetini görseydim diye geçirdi. Hz. Hüdâyî de keşfen durumu anlamıştı. Havluyu alıp elini yüzünü kurularken şöyle dedi: Hayret, bazı kimseler de bizden kerâmet isterler. Cihan padişahı elimize su döküyor, valideleri havlu tutuyor, bundan daha büyük kerâmet mi olur?”¹³⁹

4.1.2.2. Gizli Eşya ve Maddelerin Yerini Bilme, Bulup Çıkarma

Veliler tahsis olundukları güçler sayesinde akıl okumak, gizli düşünceleri bilmekte olduğu gibi yeri unutilan ya da gizlenen nesne veya eşyaları da bulma gücüne kadirdirler.

Adamın biri malını yere gömer ve yerini unuttur. Onca uğraşa rağmen gördüğü yeri bulamayan adam Ebû Hanife’ye başvurur ve ondan yardım diler. Ebû Hanife, veliliğin bir kerâmetini gösterir ve adama yardım edip gömünün yerini bulmasını sağlar.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz bu kerâmet motifini içeren menkıbeler şöyledir.

Bir adam Ebû Hanife’nin yanına geldi ve “Malımı gömdüm ve artık bulamıyorum” dedi. İmam, “Sen nerede sakladığını bilmiyorsan ben de nerede olduğunu bilmemekle haklıyım” dedi. Bunun üzerine adam ağlayarak, “Senin zekanın güzelliğiyle bana yardım edeceğini düşünüyordum” dedi. Bunu duyan İmam “Kalkın onunla onun evine gidelim” dedi. Adamın evine gittik ve İmam, arkadaşlarına “Eğer bu ev sizin olsaydı bir de çok paranız olsaydı nerede gömmek isterdiniz” diye sordu. Biz de duvarların kenarlarına ve köşelerine baktık. İçimizden biri şuraya öbürü de başka yere ve böylece beş farklı yer belirlediler. Sonra İmam, “Mal benim olsaydı şuraya gömerdim” dedi. Sonra ilk gösterilen iki yeri kazdılar. Bulamayınca İmam’ın gösterdiği yeri kazınca parayı buldular. İmam, parasını bulamayan adama bakarak “Sana malını geri veren Allah’a şükret” dedi. (EH, 4/4)

Adamın biri çölde gömdüğü parasının yerine unuttu. Defalarca arayıp bulamayınca Ebû Hanife’ye başvurdu. Ebû Hanife ona “Bu konu fıkhi bir konu değil ki ben sana bununla ilgili fetva vereyim. Ama git ve bu gece boyunca namaz kıl. Allah’ın izniyle gömüğünün yerini hatırlayacaksın” dedi. Adam, Ebû Hanife’nin dediğini yapmaya başladı ve gecenin çeyreği bile bitmeden gömüğünün yeri hatırladı. Sonra İmam’a gelip olanları anlattı. İmam da adama “Hatırlaman için şeytanın seni gece ibadetlerini izin vermediğini biliyordum. Hatırlaman karşılığında Allah’a şükürlerle tamamlar mısın” dedi. (EH, 4/5)

¹³⁹ Demirci, 2011: 284.

“Hz. İsa kimin ne yediğini bilir. Kaybolmuş ya da saklanmış aşyanın yerini bulur, neyin nerede olduğunu hemen söyler.”¹⁴⁰

Bir gün ailesiyle yaylaya çıkan Demircizade Mehmet Efendi’nin oğulları akşam eve dönünce hayvanlarının kaybolduğunu ve onları bulamadıklarını ona haber verirler. Bunu duyan Mehmet Efendi, şöyle bir bakar onlara ve hayvanların Almacık Obası’nın altında olduğunu söyler. Oğulları hemen yola düşerler ve Hocaşade’nin söylediği yere vardıklarında bakarlar ki hayvanlar tıpkı babalarının söylediği gibi orada dururlar¹⁴¹.

4.1.2.3. Gelecekte Olacakları Haber Verme

İnsanlar geleceği ancak Allah’ın yardımı ve isteğiyle bilebilirler. Ancak Kur’an-ı Kerim’de yüce Allah tarafından resullerine verilen bir lütuf olarak görmekteyiz. Bununla ilgili Kur’an-ı Kerim’de: “*Gaybın anahtarları Allah’ın katındadır. Onları ancak O bilir.*”¹⁴² şeklinde açıklanmıştır. Peygamberlerden zuhur eden mucizelere benzer veli kerâmetleri görmek de mümkündür. Bu kerâmetlerden bazıları da gelecekte haber veren cinstedir. Genellikle veliler, gelecekte olacakları özellikle musibetleri engellemek için talebelerini uyarırlar. Bununla birlikte müjde niteliğinde güzel haberler vermek için de bildirirler.

İmam, ölüm döşegindeyken Ebû Yusûf onun yanı başında beklemektedir. Tam ruhunu teslim edeceği sırada Ebû Yusûf’un kulağına yarasanın sütü hakkında bilgiler verdi. Bunu duyan Ebû Yusûf ve diğer arkadaşları şaşkına dönerler. O kadar iman sahibi biri olan Ebû Hanife nasıl olur da kelime-i şehadet yerine bu sözleri söyler. Fakat bilmiyorlardı ki İmam’ın söylediği bu sözler, gelecek zamanda Ehl-i Beyti bir felaketten kurtaracaktı. Daha sonraki zamanlarda hadise gerçekleşir ve İmam’ın söylediği son sözlerindeki sırrı çözüp musibetten kurtulurlar. Ebû Hanife, burada kerâmet gösterip insanlara gelecek hakkında bilgi vermiştir.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz ve eserin onuncu babında geçen bu menkıbe, “Ebû Hanife’nin Kerâmetleri” olarak adlandırılan bölümde geçmektedir.

Ebû Hanife (ra.) ölmek üzereyken Ebû Yusûf yanındaydı. O an Ebû Hanife dudaklarını kımıldatıyordu. Ebû Yusûf kulağını Ebû Hanife’nin ağzına götürdü ve söylediklerini anladı. Ebû Hanife “Yarasanın sütü erkek menisi gibidir” dedi. Duyduğunu anladı ve onun ruhu göklere uçtu. Ebû Hanife’nin son sözleri arkadaşlarının aklına şüpheye düşürdü. Şehadetin yerine bunu söylemek

¹⁴⁰ Dalkılıç Gültekin, 2010: 115.

¹⁴¹ Akkuş, 2018: 60.

¹⁴² En’am sur, 59.

zorunda kaldığına şaşırdılar. Onu defnettikten sonra Ebû Cafer Halife tarafından biri geldi. Peygamber ehli Beyt'inin mekânında meni bulunduğunu fetva etti. Ehli Beyt'e kızıp onları hapsedti. Bir sürü kadın ve erkeğin kanını dökmek istiyorlardı. Onlar dağılınca hiçbir kitapta cevabı olmayan soruların cevaplayacak birini arıyorlardı. Ebû Yusûf kendi kendine dedi ki “İmam'ın son dedikleri bu problemin çözümü için bir hikmet olması lazım ki bu kadar iffetli ırzlarında bu suçu def' edebilir. Güvenilir kadın ve erkeklerin kanına girmelerini engelleyebilir. Ebû Yusûf, kadınların sarayında casusluk yapılmasına emretti. Casuslar kadın sarayında tavana asılı ve yataklarının yanında yarasalar buldu. Kadın ve erkeklerin masum ve suçsuz oldukları ortaya çıktı. Onların suçsuz yere kanlarını akıtmaktan kurtuldular. Ve bu da İmam-ı Ebû Hanife'nin kerâmetlerinden biridir. Onun sözlerinden hiçbiri hikmetten yoksun değildir. Ve bir sürü insanın nefesine belalardan kurtarmak Allah yanında kendi nefisini kurtarmaktan daha hayırlıdır. Bu da şefa'at mertebesidir. (EH, 10/5)

Bu kerâmet motifiyle ilgili tespit ettiğimiz diğer menkıbe örnekleri şöyledir:

Hız. İsa gelecekten haber verir. Bu, Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir:

“Hani, Meryem oğlu şöyle demişti: Ey İsrailoğulları! Ben, Allah'tan size elçiyim. Benden önceki Tevrat'ın bir tasdikçisi ve benden sonra gelecek, ismi Ahmed olan bir peygamberin müjdecisiyim.”¹⁴³

“Hacım Sultan çobanlık yapıyordu. Köyde tek ineği olan bir kadın ineğini güdülmesi için sürüye bırakır. Hacım Sultan kadıncağıza: “Valide, Allah Teala'nın emri ile bu ineği kurt yer. İstersen sığıra salma” dedi. Kadın onun sözlerine kulak asmadı ve Hacım Sultan'ın söylediği gerçek oldu. Kadın ineğini kurtun yediğine inanmadı ve Hacım Sultan'ın onu sattığını düşünerek kadıya gitti. Hacım Sultan da şahitlik yapmak için kurtun ineği parçaladığı kayaları çağırdı. Kayaların dile geldiğini gören kadı ve yaşlı kadın hayrete düştüler.”¹⁴⁴

Durmuş Dede, deniz kenarında oturup gemicilere hangi seferde kâr edeceklerini hangi seferde zarar edeceklerini bildirirmiş¹⁴⁵.

“(…). Seyyid ona ‘Ramazan ayının onuncu günü hamama gitme ihtiyacını duyacaksın ve hamam yolunda mülhitler (dinsizler) çıkacak, seni öldürecekler. Boş bulunmayasın diye haber verdi.’ buyurdu. Bu işaret Şaban ayının son on gününde olmuştu. (…). Seyyid'in buyurduğu gibi oldu: Ramazan'ın onuncu günü mülhitler (Tanrı'yı inkâr edenler) şeyhi şehit ettiler.”¹⁴⁶

¹⁴³ Saff sur, 6.

¹⁴⁴ Alşan, 2012: 314.

¹⁴⁵ Kahraman, 2011: 416-417.

¹⁴⁶ Eflâkî, 2020: 101.

4.1.3. Mukaddes, İnsanüstü ve Gizli Güçler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

4.1.3.1. Allah'ı Görme (Menakıpnamelerde Allah'ı İnsan Suretinde Görme)

Derece itibarıyla peygamberlerden sonra gelen veliler, Allah dostudur. Her veliye nasip olmaz Allah ile konuşmak, O'nunla görüşmek. Bu kerâmet motifi ile ilgili hadisler, Hz. Musa'nın Allah ile konuşması ve Hz. Muhammed'in miraç mucizesi akla gelen ilk örneklerdir.

Hz. Musa'nın Allah ile konuşma hadisesi Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir:

“Mûsâ, tayin ettiğiniz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuştuğunda o, *“Rabbim! Bana görün; sana bakayım”* dedi. Rabbi, *“Sen beni asla göremezsın. Fakat şu dağa bak; eğer o, yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin”* buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki *“Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim.”* Allah, *“Ey Mûsâ!”* dedi, *“Ben, mesajlarımı iletmek ve sözüme muhatap kılmak için insanlar arasından seni seçtim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol.”*¹⁴⁷

Bu motif eserde 4 yerde geçmektedir.

Menkıbelerde pek karşılaşılmayan bir motif olmakla birlikte çalışmamıza konu olan eserde bu kerâmet motifinin örnek menkıbeleri mevcuttur. Bu kerâmet motifi aşağıda, eserdeki sırasıyla verilmiştir.

İmam Ebû Hanife, Ebû Yusûf ile yolda yürürken çocuklardan biri arkadaşlarına bu adamın Ebû Hanife olduğunu ve geceler boyunca uyumadan ibadet ettiğini söyler. Ebû Hanife, Ebû Yusûf'a döner ve ona Allah'ın kendisini bir çocuk suretinde uyardığını söyler. O andan itibaren de Ebû Hanife vefatına kadar uyumayıp Allah'a ibadet edeceğini dile getirir. Bu olaya görenler de Ebû Hanife'nin kırk yıl boyunca yaşadı ve dediği gibi yaptığına şahitlik eder.

Bahsi geçen menkıbenin çeviri eserdeki bir örneği şöyledir:

“Ebû el-Fazl el-Bermazeri'nin dediğine göre: “Ebû Hanife geceyi üçe bölerdi. Birini ders vermekle, birini namazla, birini de uyumakla geçirirdi.” İmam ve Ebû Yusûf bir gün yürürlerken oynayan çocuklardan biri: “Ey çocuklar bu Numan'dır, geceleri uyumayan.” İmam: “Ey Yakub, duyuyor musun bu çocuğun ne dediğini? Allah beni bir çocuğun diliyle tembihledi. Şimdiden sonra Allah'a kavuşuncaya kadar yatağa yaklaşmayıp, geceler boyu asla uyumayacağıma yemin ederim.” Dediler ki bu olaydan sonra kırk sene daha yaşadı ve bu müddet içinde sabah namazlarını yatısı namazlarının abdestiyle kıldı.” (EH, 12/1)

¹⁴⁷ Araf sur, 143-144.

Bu menkıbede de Allah, Ebû Hanife'ye çocuk suretinde görünür ve onu din elbiselerini kirletmemesi adına mecazi bir söylemle uyarır. Bu uyarıyla İmam, daha çok dinine bağlandı ve fıkhıta ilerledi. Öyle ki insanların sorunlarını gösterdiği kerâmetlerle çözmeye başladı.

Bu havadisi içeren menkıbenin çalışmamıza konu olan eserdeki örneği şöyledir.

Ebû Hanife, beyaz ve temiz elbiseleriyle çocuklarla birlikte çamurda oynayan çocuğa “Dikkat et ey çocuk! Ayağın kayarsa elbiselerini kirletirsin” dedi. Çocuk: “Ey İmam! Sen dikkat et de ayağın takılıp düşüp de din elbiselerini kirletme. Dünya havuzunda din kıyafetleri kirlenirse mahşere kadar öyle kalır. Fakat beden elbiseleri kirlenirse yıkanıp kolaylıkla temizlenebilir. Din elbiseleri dünya günahlarından zor temizlenir.” dedi. İmam, arkadaşlarına; “Ne dediğini biliyor musunuz? Bu, Allah bir çocuk suretinde beni uyardı ve öğretti. Ben size din ilminde daha çok çalışın diyorum. Eğer biri sizi bir mesele hakkında bir şey danışırsa bana gelmeyin ve benim görüşümle de hareket etmeyin, siz araştırıp bulun. Öyle bir delil bulun ki benimle aynı olmayan bir görüş olsun. Her biri ondan bir rivayet olsun ki bu da Ebû Hanife'nin Allah'tan ne kadar korktuğunu, dindar olduğu, diyaneti sarıp sarmaladığını ve bu işin ehli olduğunun kanıtıdır. Eğer yanlış yaparsa, hilaf ile ihtilaf arasında ne fark var, derler. İmam “Hilaf, delilsiz söylentidir. İhtilaf ise delilli söylentidir. İkisi arasındaki fark ise, Hilaf; yolun muhtelif olmasıdır” dedi. (EH, 15/2)

Eserde bir başka menkıbede Ebû Hanife, Allah'ı rüyasında 99 defa görür ve 100. defada onunla konuşup kimlerin cehennem ateşinden kurtulacağını sorar. Allah da ona cevap verir ve cehennem ateşinden kurtulmanın yolunu söyler:

Bir rivayete göre: Ebû Hanife (ra.): Rüyamda Allah'ı 99 kere gördüm, eğer bir defa daha görsem ona şu soracaktım: “Kimler cehennem ateşinden kurtulur” diye sordum. Bunun üzerine bir kere daha gördüm. “Ey Allah'ım kıyamet gününde senin yarattıklarından kimler kurtulacak? Allah (az.) “Kim ikindi vakti tesbihat yaparsa onu cehennem azabından kurtarırım. O tesbihat, *subhanallah basıt el-arzeyn bil-sünne, subhanallah lem yetteħiz saħibe ve la veled, subhanallah lem yelid ve lem yûled ve lem yekûn kûfüven aħad*¹⁴⁸. **Süphanallah sünnet ile yerleri düz eyleyen suphanallah ne oğul ne de arkadaş a ihtiyaca duyan, ondan çocuk olmamıştır ve kendisi de doğmamıştır, hiçbir şey ona denk ve benzer değildir.** (EH, 13/2)

Eserde geçen bu menkıbede ise Muhammed b. Hasan'ın rüyasında Allah ile diyalogu açıklanmıştır:

¹⁴⁸ İhlas sur, 3-4.

Hakayık-ı Şerh-i Manzume: İsmail b. Ebi Reca: Babamın “Rüyada Muhammed b. Hasan el-Şibani vefatından sonra ona Allah sana ne yaptı diye sordum. O, Rabbim beni bağışladı ve bana “Ey Muhammed eğer senin azap çekmeni isteseydik seni alim yapmazdık” dedi. Ona, Ebû Yusûf nerede diye sordum. Allah, “Benimle onun arasında gök ve yeryüzü mesafesi kadar yüksek mertebede” dedi. Yine ona Ebû Hanife nerede dedim. “Heyhat! O, yükseklerin en yükseğindedir.” dedi.” dediğini duydum. (MH, 13/7)

Bu kerâmet motifini içeren diğer evliya menkıbelerinden örnekler:

“Yine Sultan Veled’den en doğru olarak şöyle rivayet edilmiştir: Mevlâna Şemseddin Hazretleri, halinin başlangıcında daima celal olan Tanrı’ta türlü yalvarıp yakarmalarla birlikte ‘Senin gizli velilerinden birini bana göster’ diye ricada bulunurdu. En sonunda kendisine ‘Mademki ısrar ve arzu ediyorsun, o halde şükran olarak ne vereceksin?’ diye ilham geldi. ‘Başımı veririm’ dedi bunun üzerine. Nihayet o güzel yüze kavuşunca hoşuma gitti ve inayete kavuştu. Bir gece Mevlâna’nın hizmetinde halvette oturmuştu. Adamın biri halvetten çıkması için dışarıdan yavaşça işaret etti. Derhal kalktı ve Mevlâna Hazretlerine ‘Beni öldürmeye çağırıyorlar’ dedi.”¹⁴⁹

“Çölde nefis terbiyesi geçiren Hazreti Mûsâ, süre dolunca ailesiyle birlikte Mısır’a doğru yola çıkar. Yolda fırtınaya tutulurlar. Ateş yakıp dinlenmek ister; ancak ateşi yakamaz. Tuva vadisinde Tûr (Sînâ) dağında iken bir ateş görür. Korkarak dönmek ister. Ağaçtan bir ses işitir. “Allah Ya Mûsâ, ben âlemlerin rabbi Allah’ım” der ve ona nalınlarını çıkarmasını söyler. Mûsâ’ya elindeki asayı yere atmasını söyler, o da yapar ve asa yılan olur. Mûsâ kaçmak ister; fakat Allah ona güvende olduğunu belirtir. Böylelikle Mûsâ, Allah ile konuşan peygamberdir. Kelîmullâh sıfatını almıştır.”¹⁵⁰

4.1.3.2. Peygamberleri Görme, Onun Tarafında İrşad Edilme

Peygamberler, Allah tarafından insanlara dini ve dinin gerekliliklerini öğretmeleri için gönderilmiş resullerdir. Bu da onları Allah’a en yakın derecede olduklarını ispatlar. Onların görevi, Allah’ın emir ve yasaklarını kullarına bildirmektir. İnsanı adeta geçici olan dünya ve ebedi olan ahiret hayatına hazırlamak, birtakım uyarılarda bulunmak ve yol göstermek ile görevlidirler. Böylece insanın kendi nefsiyle mücadele etmesi ve ahlaki olarak doğruya meyletmesine yardımcı olur.

Peygamberler kendi nefislerinden tecrit olunup beşerî aşk yerine varlıklarını ilahi aşkta bulurlar. Yani onlar kendilerini Allah’ta kaybedenlerdendir. Allah tarafından olağanüstülüklerle donatılan peygamberler, bu özelliklerini bir üstünlük mertebesi değil, gerektiği zaman ve yerde

¹⁴⁹ Eflâkî, 2020: 506.

¹⁵⁰ Onay, 1993: 300.

gösterdikleri mucizeleridir. İşte tüm bu hususlarla donatılan peygamberlerden sonra mertebe itibarıyla veliler gelmektedir. Dolayısıyla veliler, peygamberlerden sonra Allah’a en yakın insanlardır. Kemalet derecesine ermiş olan bu veliler, peygamberlerin kendilerine yakın gördüğü, iletişim kurduğu ve onlara yardım ettiği zatlardır. Bu iletişim bazen rüyada bazen ses olarak bazen de kendilerine görünerek sağlanmaktadır.

Ahmed Avni Konuk’un (1868-1938) yazdığı, Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın’ın 1989’da hazırladığı *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi* adlı eserde rüyada peygamberi görme hadisesi şöyle açıklanmıştır:

Rüyada İslami açıdan önemli olan hususların başında Hz. Muhammed (sav.)’in rüyada görülmesi gelmektedir. Bu görme iki farklı şekilde tezahür etmektedir. Birincisi, hayatındaki hali, şekli ve şemaii üzere görmek; ikincisi, hilye-i şeriflerine bir yandan uyan, bir yandan uymayan ya da tamamen bütünüyle uymayan şekilde görmektir. Her iki şekilde de rüya gören Hz. Peygamberi görmüştür¹⁵¹.

Çalışmamıza konu olan eserde bu kerâmet motifi örnekleri tespit edilmiş olup Ebû Hanife’nin rüyasında Hz. Muhammed (sav.)’i görmesi ve tefsiri için Muhammed b. Sirin el-Basri’ye göndermesi şeklinde geçmektedir. Rüveyı yorumlayan Muhammed b. Sirin el-Basri, bu rüya sahibinin peygamber tarafından müjdelendiğini, onun sözlerini (hadis) toplayacağını ve sünnetini ihya edeceğini, şeklinde açıklar. Bu da Peygamberin, “Ebû Hanife adında biri gelecek ve sünnetimi ihya edip ümmetimin ışığı olacak” sözlerinin kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Bahsini ettiğimiz menkıbe, çalışmamıza konu olan eserdeki örneği şöyledir.

Ebû Hanife: “Uyuyanın gördüğü bir rüya gördüm. Rüyamda Hz. Muhammed (sav.)’in kabrini açıp onun nurlu bedenini gördüm. Onun nurlu bedenini alıp güzel etini temiz kemiklerinden ayırıp yeniden birleştiriyordum. Bu rüyayı kimseye anlatmaya hoş bulmadım. Ta ki bir arkadaşım Basra’ya gidecekken rüyayı yazıp tefsiri için ona verdim. Ona rüyayı kimsenin görmemesi gerektiğini söyledim. Sonra tefsiri için Muhammed b. Sirin el-Basari’ye gönderdim. Muhammed b. Sirin el-Basari yazdıklarını okuyup ne demek istediğimi anlamış ve gence kim bu rüyanın sahibi diye sormuş. Genç de cevap olarak “Genç bir Kufili” dedi. Rüya tabircisi: “Müjde, bu rüyanın sahibi Hz. Muhammed (sav.)’in sözlerini toplar, onun hadisleri ve işleri üzerinde yazılan nüshaların hangisi doğru hangisi yanlış ayırt eder, sünnetini ihya eder, doğruluğunu gösterir. Bu da Hz. Peygamberin

¹⁵¹ Tahralı ve Eraydın, 1989: 98.

söylediklerinin delilidir: O ‘Ebû Hanife’ doğmadan önce üç defa; *Sirac ümmeti* “**benim ümmetimin ışığıdır**” demiş. (EH, 13/1)

Eserde tespit ettiğimiz bu kerâmet motifinin farklı eserlerde geçtiği menkıbe örnekleri:

Evliya Çelebi, Hz. Muhammed (sav.)’i rüyasında görür, elini öper, ondan dua ve şefaati ister, kabul edilir. Ebi Vakkas oğlu Sa’d, Evliya Çelebi’ye ok ve yay kuşatır¹⁵².

Abdullah-ı Hadremi vefat edeceği zaman geldiğinde, yanında olanlara: “Yavrularım, melekler alemini görüyorum. Melekler aleminde de Peygamberimiz (sav.)’i görüyorum.” dedi¹⁵³.

Geylani hazretleri bir gün kendini nurların kapladığını görür. Bu hal nedir diye sorar, Resûlullah Efendimiz Allah-ü Teâlâ’nın sana verdiği yüksek dereceyi tebrik etmeye geliyor, denilir. Resûlullah Efendimiz görünerek bir elbise verdiler. Sonra “Bu kutubluk denilen velîlere ait evliyalık elbisesidir.” buyurdular¹⁵⁴.

Emir Sultan, Hz. Peygamber’i rüyasında görür ve bu rüya üzerine Mekke ve Medine’ye gelir. Yine Emir Sultan Medine’de kalmak niyetinde iken Hz. Peygamber’i rüyasında görür. Hz. Peygamber Emir Sultan’a Rum’a gitmesini ve oradaki ümmetini delaletten hidayete erdirmesini, onları ıslah etmesini söyler¹⁵⁵.

4.1.3.3. Hızır ve Diğer Gayb Erenleriyle Görüşme

Peygamberlerden sonra Allah’a en yakın olan veliler, kimi zaman melek ve gayb erenlerini görebilmektedirler. Çalışmamızda örneğini tespit ettiğimiz bu kerâmet motifinde, Ebû Hanife ve Hızır (as.)’ın görüşmesi, Hızır’ın Ebû Hanife’den yirmi beş yıl boyunca ilim öğrenmesi belirtilmektedir.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz bu kerâmet motifi, incelediğimiz eserin onuncu babında geçen, “Ebû Hanife’nin Kerâmetleri” başlığı altında mevcuttur.

Hızır (as.) Ebû Hanife’nin tecrübelerinden yirmi beş sene boyunca ilim öğrendi. İmam Ebû Hanife öldüğünde, Hızır (as.) Allah’tan Hz. Muhammed (sav.)’in dinini tam bir şekilde öğrenmek için bir yol göstermesini istedi. Bunun üzerine Allah ona yol gösterdi ve Ebû Hanife’nin mezarına gitmesini, **orada istediğin tüm şeyleri öğrenmesini** istedi. Sonra Hızır (as.) Ebû Hanife’nin mezarına gidip yirmi beş yıl boyunca karşısında oturup istediği her şeyi öğreniyordu. Aynı şekilde ona verilen elli yıllık müddetince Hz. Muhammed (sav.)’in bütün şeriat ilmini öğrendi. Sonra bu ilimle yetinip defterini kapadı, insanlardan daha bilgin oldu. Öyle ki Hızır (as.) Hz. Musa’ya Tevrat’ı öğretti ve Hz.

¹⁵² Kahraman, 2011: 1-5.

¹⁵³ EA, 1992: 1, 98.

¹⁵⁴ EA, 1992: 1, 390.

¹⁵⁵ Kahraman, 2009: 55.

Muhammed (sav.) ümmetinin alimlerinin birinden öğrendi. Size anlattığımız bu rivayeti düşünün” dedi. (EH, 10/3)

Eserde tespit ettiğimiz bu kerâmet motifinin farklı eserlerde geçtiği menkıbe örnekleri:

Beyt-i Makdis’in bulunduğu yerde yayvan bir kaya vardır. Melekler bu kayaya iner ve buradan göğe yükselirler. Bu dönemde halk veba hastalığı ile uğraşır. Hazreti Dâvud, bu hastalıktan kurtulmak için, bu kayaya gelir ve dua eder. Melekler de bu duaya katılırlar. Dualar kabul olunur¹⁵⁶.

Abdülkadir Geylani on yaşında mektebe giderken etrafında meleklerin kendisiyle beraber yürüdüklerini görür, onlardan “Yer açın evliyadan bir zât geliyor.” dediklerini duyardı¹⁵⁷.

“(…) Ebrârın kendisiyle övündüğü ilahi dost Şemseddin Attar da mescidin bir köşesinde tam bir huzur içinde oturmuştu. Vaaz esnasında acayip şekilli bir adamın bir köşede oturduğunu ve her defasında başını sallayarak ‘Doğru söylüyor ve iyi anlatıyorsun; sanki sen aramızda üçüncü bir şahısmışsın gibi’ dediğini gördü. Bu sözleri işitince, onun Hızır olduğunu anladı. Hemen eteğine yapışıp ondan yardım dilemek istedi. ‘Biz hepimiz ondan yardım diliyoruz. Bütün abdâlin, evtâdın ve ileri gelen kutupların sultanı odur. Sen onun eteğine yapış, ne istersen ondan iste’ dedi Hızır ve sonra birdenbire onun elinden eteğini çekip kayboldu. ‘Ben Mevlâna’nın elini öpmeye gittiğimde Mevlâna bana ‘Hızır peygamber ve diğer bütün azizler aşıklarımızdandır’ diye buyurdu. Ben de bunun üzerine hemen baş koyup mürit oldum’ demiştir Şemseddin Attâr.”¹⁵⁸

“Yine arkadaşların ulularından nakledilmiştir. Hızır daima Mevlâna ile görüşüp konuşur ve ondan gayb aleminin hakikat hazinelerinin sırlarını sorar ve güzel cevaplar alırdı. ‘Bahaeddin bunu böyle boyuna sarıp bozma, kendini külfet ve zahmete sokma. Çünkü ben de gençliğimde bir dizi sarığımı tekrar çözüp bağladım. Bu yüzden kardeşim Hızır benden uzaklaştı ve ben bir süre onun sohbetinden yoksun kaldım’ diye buyurdu Mevlâna. Sultan Veled de o günden sonra sarığını hiç kendisi sarmadı. Sarığı arkadaşlar sarar ve o da mübarek başına koyardı.”¹⁵⁹

4.1.4. Veliliğini Kabul Edenlere Yönelik Kerâmet Motifleri

4.1.4.1. Başkalarını İkaz Edip Kötülüğe, Tehlikeye Düşmekten Kurtarma

İnsan-ı kâmil vasıflarıyla veliler, daima yardımsever ve daima yardıma muhtaçlara yardım eli uzatırlar. Zorluklarla karşılaşanların talepleri üzerine veliler onlara müsaade eder ve o zorlukların

¹⁵⁶ Dalkılıç Gültekin, 2010: 77

¹⁵⁷ EA, 1992: 1, 351.

¹⁵⁸ Eflâkî, 2020: 283.

¹⁵⁹ Eflâkî, 2020: 292-293.

üstesinden gelmelerini sağlar. Bu hadise çoğunlukla kişilerin göremediği, başlarına geleceklerden haberlerinin olmadığı ve olacakların bilincine varamadıkları, ancak velilerin sayesinde bunların farkına varmaları sağlanmaktadır. Bu durumda veli, bu hadiselerle maruz kalanların bazen yanlarındayken bazen gönül gözüyle bazen de rüya aracılığıyla uyarır.

Çalışmamıza konu olan eserde bu kerâmet motifini örnekleyen menkıbelere rastlanmıştır. Bu menkıbelerden birinde, Ebû Hanife'yi sevmeyen bir şahıs O'nu ve arkadaşlarını bir ziyafete davet eder. Ancak bu şahıs davetlileri öldürmek için yemeklere zehir koymuştur. Nehrin kenarında gerçekleşen bu davete icap eden İmam ve arkadaşları tam yemek yiyeceklerken Ebû Hanife'nin içine doğmuş olmalı ki, başlamadan önce Peygamberin sünneti olan yemek yeme abdestini almaları gerektiğini söyler. Arkadaşları ona uyar ve nehrin kenarında abdest alırlarken bir kedi yemekten yedikten sonra zehirlenip ölür. Bu hadise eserde, Ebû Hanife'nin etrafındakileri bir musibetten kurtarmak, peygamberin sünnetine uyduğu için kendisine gelen bir kerâmet olarak belirtilir. Böylece gösterdiği kerâmetle yanındakileri ikaz edip onların başına gelecek bir musibetten kurtarmıştır.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz bu kerâmet motifi, incelediğimiz eserin onuncu babında geçen ve “Ebû Hanife'nin Kerâmetleri” olarak adlandırılan bölümde geçmektedir.

İmam'ı kıskanan biri onu ve arkadaşlarını bir ziyafete davet etti. Ve nehrin çayırında oturdular. Sofrayı önlerine serdiler. Ve arkadaşlarına dedi ki “Kalkın, yemek yeme abdesti alın.” Nehrin kenarında ellerini yıkarken bir kedi gelip yemekten yedi. Yemek zehirliydi. Kedi oracıkta ölüverdi. Onlar da yemeğin zehirli olduğunu anladılar. Ondan sonra dağıldılar ve ölümden kurtulmuş oldular. Bu da peygamber (sav.)'in sünnetine uyduğu için ona gelen bir kerâmettir. Bu dünyada kurtulan ahirette de kurtuluşa erendir. (EH, 10/6)

Bu kerâmet motifiyle alakalı bir başka menkıbede; inatçılık ve anlaşmazlıkla meşhur olan Dehri diye biri Bağdat'ta Halife'nin yanına gelir ve yeryüzünde kendi mezhebini yaymak istediğini, bunu Ebû Hanife'nin hocası olan Hammad b. Ebi Süleyman'ın mezhebine karşı yapmak istediğini söyler. Hammad, bu konuyu görüşmek ve yardımını almak için Ebû Hanife'yi davet eder. Ebû Hanife gelince ona durumu anlatır ve gördüğü rüyayı yorumlatır. Dehri ile görüşme günü gelir ve Ebû Hanife, mescitte herkesin önünde Dehri'yi düştüğü yanlış yoldan çıkması için ikaz eder ve doğru olan hak yola yönlendirir. Böylece İmam, Dehri'nin hata yaptığının farkına vardırı ve onu bu batılılıktan kurtarır.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz bu kerâmet motifi, incelediğimiz eserin onuncu babında geçen ve “Ebû Hanife'nin Kerâmetleri” olarak adlandırılan bölümde geçmektedir.

Hammad b. Ebi Süleyman, Ebû Hanife'nin üstadı zamanında bir Dehri Bağdat'a geldi ve yeryüzünde kendi mezhebini Hammad'ın mezhebine karşı hâkim kılmak istiyordu. Halife'nin yanına uğradı. Halife'ye "Ey Emir el-Mu'minin! Senin ilmine başvurmaya geldim. Ama bir şartla. Eğer onlar beni yenerse ben onların dinine girerim, eğer ben onlara galip gelirim onlar benim mezhebime girsinler" dedi. Her şeyi halife ile konuştuktan sonra kalktı ve çıktı. Sonra dediler ki Hammad dışında iletişim kuracağı kimseyi tanımıyoruz. Halife Hammad'ın gelmesini istedi. "Bir Dehri alim geldi. Çok ciddi bir dava için seninle ve alimlerinle konuşmak istedi. O adam çok cesaretlidir ve biz senden başka kimseyi güvenmedik. Hazırlan ve yarın bize gel, o gün için gücünü topla ve kudretini sarf et. Sonra da Rabbine tevekkül et. Allah'ın yardımıyla ve peygamberin şefaatiyle konuşmada onu sarf et" dedi. Sabah olunca Ebû Hanife üstadına geldi. Ve onu durgun gördü. Bu gamın sebebini sordu. Üstadı: "Halife bana haber gönderdi. Meşhur (inatçılık ve anlaşmazlıkla) Dehri ile görüşmemi istedi. Bütün alimleri de bu işin içine zoraki koydu. Bununla birlikte bunun aksi olan bir rüya gördüm" dedi. Numan ona rüyasını sordu ve Hammad anlattı. "Geniş bir evde meyve veren büyük bir ağaç gördüm. O anda evin köşesinden bir domuzun çıktığını gördüm. Meyve ve ağaçları kestiler sadece kökleri kaldı. O anda aslan yavrusu çıktı ve domuzu paramparça etti" dedi. Ebû Hanife: "Ey Hammad, bizim için hayırdır ve düşmanlarımız için şerdir. Eğer bana izin verirseniz rüyanın tefsirini yapayım" dedi. Hammad, tabiki buyurun, dedi. Ebû Hanife "Geniş ev, İslam'dır. Meyveli ağaç, alim ve bilginlerdir. Geriye kalan Dehri domuz ve onu helak eden aslan yavrusu ben. Ben seninleyim hiç merak etme. Ve izninle onunla konuşmak istiyorum. Allah'ın yardımı ve senin verdiğin güven ile onu tutup helak edeceğim" dedi. Hammad bu duruma sevindi ve kalktı. Camiinin meclisine varana kadar yürüdü. Mihrapta oturdu. Halife ve Dehri onun yanındaydı. İnsanlar toplanıp oturdular. Numan ayakta idi, kendini zor tutuyordu. Hammad, Dehri'nin terliklerini alıp onu minbere çıkardı. Dehri, "Kim konuşmak isterse karşıma çıksın" dedi. Numan kendi yerine oturup "Bu nasıl bir söz, şu anda burada olanlara sor, kim seni bu makama getirdi. Bilen de uygun cevap verecek sana" dedi. Dehri, "Oğul sen de kimsin, yaşlıların, alimlerin, pahalı elbise giyen zenginlerin arasında nasıl konuşuyorsun" dedi. Ebû Hanife "Allah, gururu ve marifeti zenginlik ve cübbeyle değil ilimle gösterdi. Allah Teâlâ iman etmiş olanları ve ilme kavuşmuş olanları yüksek derecelere çıkarsın" dedi. Sonra "Ey Dehri yaşlıları muhteşem alimleri ve İslam bilginleri seni yönlendirmek ve konuşmak istemezler. Uzaktan değil, ilk önce en küçüklerinden sonra da en dindar olanları yenmen gerekir daha sonra onların konuştukları ve ilimlerini anlamaya başlarsın" dedi. Dehri, "Dünyada etkileyici bir yapımcı var mı?" dedi. Ebû Hanife, "Evet" dedi. Dehri, "O nerede" dedi. Ebû Hanife ra. "Onun bir mekânı yok, nasıl var olacak. Etkileyici bir yapımcının ruhu var mı?" dedi. Dehri "Evet" dedi. Ebû Hanife "Senin ruhun nerede,

başında mı, göğsünde mi ya da organlarından birinde mi?” dedi. Dehri, geriye çekildi. Ebû Hanife “Nasıl ki ruh bedeninin belli bir yerinde değilse evreni yaratanın da belli bir mekânı yoktur” dedi. Ebû Hanife birinden yoğurt getirmesini istedi, getirildi. Dedi ki “Şu yoğurtta yağ var mı?” Dehri “Evet” dedi. Ebû Hanife “Neresinde, üstünde mi, altında mı ya da ortasında mı?” dedi ve Dehri’ye şunu sundu “Aynı şekilde Allah’ın da evrende belli bir yeri yok” dedi. Dehri “Yaratıcı olan Allah ü Teâlâ’nın öncesinde ve sonrasında ne vardı?” diye sordu. Ebû Hanife “Nasıl, hiçbir şey ondan önce ve sonra yoktur.” Dehri “Nasıl onun varlığını tasavvur edeceğiz, dışarıda onun örneği var mı?” dedi. Ebû Hanife “Delil senin bedenindedir, bedeninde parmaklar var, serçe parmağından sonrasında ve baş parmağından öncesinde ne var” dedi. Dehri “Hiçbir şey” dedi. Ebû Hanife “Evet hiçbir şey yok” dedi. Zaman Dehri’nin soruları cevaplamakla geçti. Bütün olayları özet şeklinde yazmak yakışmaz. Dehri’nin son sorusu “Ey genç adam, söyle bana şu an Allah ü Teâlâ hangi işin başında” dedi. İmam Ebû Hanife “Minberden in de sana cevap vereyim” dedi. Dehri indiğinde İmam minbere çıktı. Dehri sorusunu tekrarlayınca İmam ona cevap verdi. “Allah ü Teâlâ şu an ne iş yapmakta meşgul olduğunu bu mecliste senin gibi batılları yukarıdan aşağıya düşürmek ve benim gibi haklıları aşağıdan yukarıya çıkarmakla meşguldür” dedi. Dehri suçlu, aşağılık ve mağlup duruma düştü insanların yanında. Kekelemeye başladı ve artık konuşamaz duruma gelmişti. Sonra halife ona tövbe vaadini ve kendi mezhebinden çıkmasını teklif etti. Dehri, şartını kabul edip yerine getirdi. Hammad Allah’a hamd etti. Herkes ona teşekkür etti. Bu marifet onun (Ebû Hanife) çocukluğunda oldu ve büyüklüğün faziletlerini nasıl geliştirdi. (EH, 10/7)

Ebû Hanife’den nefret eden bir adam karısıyla arası bozulur ve boşayacaklarına dair karşılıklı yemin ederler. Sonra pişman olurlar ve bütün fıkıhçılara bu konudan tahlis edilmelerini isterler. Fakat bu hadiseyi İmam’dan başkası çözemezdi. Ebû Hanife’ye nefret besleyen adam mecburen ona muhtaç olur. İmam, kerâmet gösterip onları bu felaketten kurtarır ve onlara Allah’a dönün ve Allah dostu alimlerden nefretinizi çekin deyip tembihler. Böylece bu çift tövbe edip Allah yolunu tutarlar ve felaketten kurtulurlar.

Bu menkıbe eserde şöyle geçmektedir:

Vakî’in dediğine göre: “Benim, hadis ezberleyenlerden bir komşum vardı. Geceleyin adam eşiyile tartıştığını ve ona, bu gece boşanmaktan bahsedersen seni boşarım, kadın da eğer bu gece sana boşanmayı sorarsam bütün mallarımı sadaka verir cariyelerimi azar ederim” dediğini duydum. Sonra adam bana geldi ve eşiyile bir böyle belaya bulaştıklarını söyledi. Ben de bu hadisenin bende çözümü olmadığını ve Ebû Hanife’ye gitmelerini söyledim. Fakat adam Ebû Hanife’yi sevmiyor ve Ebû Hanife bunu biliyordu. Adam, “Ben Ebû Hanife ile konuşmaktan tanırım” dedi. Sonra adamla sırasıyla

İbn Ebû Leyla, Ebû Sufyan ve İbn Şübruma'ya gidip hadiseyi anlattı. Onların her biri bu hadisenin cevabını bilmediklerini söyledi. Adam, Vaki''in onlarla Ebû Hanife'nin yanına gitmesini istedi. Gece vakti Ebû Hanife'nin yanına gittiler. Ona hadiseyi anlatıp bu gece bütün fıkıhçılara gittiklerini ancak çözüm bulamadıklarını söylediler. Ebû Hanife onlara "Siz söylediklerinizden dolayı pişman mısınız?" dedi. Onlar da "Evet, pişmanız" dediler. İmam, kadına, "Kocana boşanmayı sor" dedi. Kadın kocasına "Boşa" dedi. İmam, adama dönüp eşine "Sen istersen boşsun" deyiver. Adam karısına dönüp "Sen istersen boşsun" dedi. İmam, adamın karısına dönüp, "Kocana, boşanmak istemiyorum, deyiver" dedi. Kadın da söyledi. İmam, onlara "Siz yeminlerinizden beraat edip ayrılıktan kurtuldunuz" dedi. Sonra İmam, adama "Allah'a dön ve alim olan kimselere olan nefretinden tövbe et. Allah u Teala sana bela verip nefret ettiğin insana muhtaç etti." dedi. Ondan sonra İmam'a olan nefreti bitti ve her namazı onun arkasında kılıp ona dua etti. (EH, 9/6)

Aşağıda verdiğimiz menkıbede ise imandan şüpheleri olan bir şahsın Ebû Hanife kerâmetleri sayesinde Hak yolunu bulması ve tövbe etmesi anlatılır. Menkıbe eserde şöyle geçmektedir:

Hevarizm kadısı İbrahim Belhi'nin dediğine göre: Bir gün Kadriye mezhebinin başkanı Cehm b. Safvan, Ebû Hanife ile konuşmak için yanına geldi. İmam, "Seninle konuşmak utançtır, senin içinde olduğun şeyin içinde olmak da ateşte olmak demektir" dedi. Adam, "Ey Ebû Hanife! Benim ne konuşacağımı dinlemeden nasıl böyle bir şey söylersin" dedi. İmam, "Seninle ilgili o kadar kötü söylentiler var ki artık sen bu kötü söylentilerle meşhur olmuşsun. Aşırı bir şekilde kötü olmuşsun. Sana cehennemi bir şekilde hüküm vermeye caiz görüyorum." Dedi ve ona ne istediğini sordu. Cehm, "Ey Ebû Hanife! İmandan başka bir şey sormuyorum" dedi. İmam, "Daha iman bilemedin mi?" dedi. Adam, "Tanıdım fakat bazı konularda şüphe ettim" dedi. İmam, "İmanda şüphe etmek küfürdür" dedi. Cehm, "Hangi taraftan bana küfür geleceğine senin beyan etme hakkın yok" dedi. İmam, "Ne istiyorsun?" dedi. Cehm, "Bana, Allah u Teala'nın bir olduğuna, kimseye benzemediğine ve şeriki olmadığını kalbiyle inanı fakat dile getirmedi bir an ölen hakkında ne dersin?" dedi. İmam, "Özrü olmadan bunu dile getirmezse mümin sayılmaz" dedi. Cehm, "Nasıl olmaz! Allah'ın benzersiz olduğuna ve eşi olmadığına inanmasına rağmen nasıl olmaz?" dedi. İmam, "Sen, Kur'an-ı Kerim'e imanda hüküm vermek bahanesiyle inanıyor muydun?" dedi. Cehm, "Evet ben Kur'an-ı Kerim'e inanıyorum" dedi. İmam, "Sen Kur'an-ı Kerim'de, imanın kalp ve dille olduğunu görmedin mi? dedi ve ekledi, Allah u Teala "Peygambere indirileni dinledikleri zaman hakikate dair bilgilerin bulunduğundan dolayı yaşlar boşaldığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz iman ettik! Bize hakka

şahitlik edenlerle beraber yaz.”¹⁶⁰ Demelerine karşılık Allah u Teala “Böyle söylemelerine karşılık Allah da onları, içinde ebedi olarak kalmak üzere altında ırmaklar akan cennetlerle ödüllendirdi.”¹⁶¹ Allah, sadece kalbiyle bilen değil dille söyleyene ve zikredene cennetine koyar. Allah u Teala, “Güzel sözler O’na yükselir; rızasına uygun iş ve davranışlarını da o yüceltir.”¹⁶² ve başka ayetlerden de Peygamber (as.) buyurdu ki, “La İlahe İllallah, deyip de kalbinde zerre kadar iman varsa cehennemden çıkar.” Eğer iman sadece bilmekse Allah’ı kalbiyle bilip diliyle inkâr ederse mümin olacaktı. Böylece iblis mümin olacaktı. Çünkü İblis, Allah’ın onu yarattığını, dirilttiğini ve gönderdiğini biliyordu. Öyle ki İblis, Allah’a, “Sen beni ateşten onu çamurdan yarattın.”¹⁶³ “Rabbim! Öyleyse insanların yeniden diriltileceği güne kadar bana mühlet ver.”¹⁶⁴ dedi. Kafirler Allah’ın yer ve gökyüzünü yarattığını biliyorlarsa müminlerdir. Allah u Teâlâ, “Gerçek şu ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı diye soracak olsan tereddüt etmeden Allah derler.”¹⁶⁵ “Mucizeleri açık ve kesin olarak görüp idrak ettikleri halde zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak.”¹⁶⁶ “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar.”¹⁶⁷ Muhammed (sav.)’in Allah’ın peygamberi olduğunu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Marifet onların hiçbir faydasına olmadı çünkü onlar dilleriyle inkâr ediyorlardı.” dedi. Cehm bunları duyunca rengi soldu ve Ebû Hanife’ye, “Ey Ebû Hanife! Sözlerin beni düşündüğüm şeylerden vazgeçirdi” dedi ve mahcup bir şekilde kalkıp gitti. (EH, 9/18)

Eserde tespit ettiğimiz bu kerâmet motifinin farklı eserlerde geçtiği menkıbe örnekleri:

“(…) Mevlâna’nın medresesinin civarında ticaretle uğraşan bir genç vardı. Bu genç, Mevlana’nın müridi ve onun hanedanının muhibi olmuştu. Mısır’a gitmeye kalktı. Dostları da onu budan alıkoymak istedi. Bu sadık gencin niyeti Mevlana’ya malum olunca, o da ‘Mısır’a gitme, bu seferden vazgeç!’ dedi. Fakat bu genç bu arzusunu yenip bir türlü rahatlayamadı. Bunun üzerine bir gece şehirden çıkıp Şam yolunu tuttu. Antakya’ya ulaşınca gemiye bindi. Fakat Tanrı’nın kaza ve kaderi gereği olarak gemisi Frenkler ülkesinde korsanların (kisdani?) eline düştü. Bu genci esir edip bir kuyuya kapattılar. Her gün ölmeyecek kadar yiyecek verdiler. Kırk gün kadar orada kaldı; gece gündüz ağlayıp sızlıyor ve ‘Bu benim cüretimin cezasıdır; çünkü ben sultanımın emrini dinlemedim, uğursuz nefsim uydum’ diye Mevlâna hazretlerine yalvarıyordu. Kırkinci gece rüyasında Mevlâna’yı

¹⁶⁰ Maide sur, 83.

¹⁶¹ Maide sur, 85.

¹⁶² Fatır sur, 10.

¹⁶³ Araf sur, 12.

¹⁶⁴ Hicr sur, 36.

¹⁶⁵ Zümer sur, 38.

¹⁶⁶ Nem sur, 14.

¹⁶⁷ Bakara sur, 146.

gördü. Mevlâna ona ‘Ey filan, yarın bu kafirler sana ne sorarlarsa biliyorum, diye cevap ver de bu beladan kurtulasın!’ diye buyurdu. Genç, uykudan uyandı. Tanrı’ya şükürler etti, secdeye kapandı ve bu rüyanın gerçekleşmesini bekledi.”¹⁶⁸

“Abdülehad Efendi bir gün talebelerin birini yanına çağırarak hiç sebep yokken ‘Mısır’dan dönüşte kalyona binme, sayıkaya veya firkateyne bin!’ diye tembihler. Yıllar sonra kişi Mısır’a gider, dönüşte hocasının sözünü dinlemeyip kalyona biner ve fırtınaya yakalanırlar. Gemi batmak üzeredir. O sırada Abdülehad Efendi görülür (ölmüştü) ona ‘Korkma, kurtulacaksın.’ der ve gerçekten kurtulur.”¹⁶⁹

4.1.4.2. Tehlike veya Felakete Maruz Kalanları Kurtarma

Veli, her vakit kendisinin yardımına muhtaç olanlara el uzatmaya çalışır. Bu da onun yardımseverliğinden gelmektedir. Bu yardımlarını icra ederken, kimi zaman yardım talebinde bulunanların yakınında kimi zaman da uzaktan müdahale ederek başlarına gelen veya gelecek olan musibetlerden kurtarır. Menkıbelerde veli, genellikle esirlere, askerlere, gurbettekilere, kapısına gelen köylüye ya da uzakta olup ondan gönül bağıyla yardım talep ettiğini hissettiği kişilere yardım etmektedir.

Söz konusu kerâmet, çalışmamıza konu olan eserde genel itibarıyla insanların içinden çıkılmayacak durum ve vaziyetlere düşmesi, yeminlerinden kurtulmanın yollarını araması, toplumun mezhebini değiştirip felakete sürükleyen olayların zuhur etmesi vb. olaylarda meydana gelmiştir. Bu durumlarda başvurulmuş ilk kişi şüphesiz Ebû Hanife olmuştur. Ebû Hanife, keskin zekâsı ve veliliğin onda beyan ettiği hususlardan yola çıkarak meseleleri çözer, bu meseleye de maruz kalanları kurtarınca da nasihatlerde bulunur.

İncelediğimiz eserde tespit edip aşağıda verdiğimiz menkıbede Ebû Hanife Ehl-i Beyti düştükleri bir felaketten kurtarmıştır. Veli, zor duruma düşen ve insanların inançlarını zedeleyecek olan ve daha da kötüsü felakete dönüşecek olan hadiseyi kerâmet göstererek engellemiştir. Bu menkıbe şöyledir:

Ebû Hanife (ra.) ölmek üzereyken Ebû Yusûf yanındaydı. O an Ebû Hanife dudaklarını kımılatıyordu. Ebû Yusûf kulağını Ebû Hanife’nin ağzına götürdü ve söylediklerini anladı. Ebû Hanife “Yarasanın sütü erkek menisi gibidir” dedi. Duyduğunu anladı ve onun ruhu göklere uçtu. Ebû Hanife’nin son sözleri arkadaşlarının aklına şüpheyi düşürdü. Şehadetin yerine bunu söylemek

¹⁶⁸ Eflâkî, 2020: 150.

¹⁶⁹ EA, 1992: 1, 284.

zorunda kaldığına şaşırdılar. Onu defnettikten sonra Ebû Cafer Halife tarafından biri geldi. Peygamber ehli Beyt'inin mekânında meni bulunduğunu fetva etti. Ehli Beyt'e kızıp onları hapsetti. Bir sürü kadın ve erkeğin kanını dökmek istiyorlardı. Onlar dağılınca hiçbir kitapta cevabı olmayan soruların cevaplayacak birini arıyorlardı. Ebû Yusûf kendi kendine dedi ki “İmam'ın son dedikleri bu problemin çözümü için bir hikmet olması lazım ki bu kadar iffetli ırzlarında bu suçu def' edebilir. Güvenilir kadın ve erkeklerin kanına girmelerini engelleyebilir. Ebû Yusûf, kadınların sarayında casusluk yapılmasına emretti. Casuslar kadın sarayında tavana asılı ve yataklarının yanında yarasalar buldu. Kadın ve erkeklerin masum ve suçsuz oldukları ortaya çıktı. Onların suçsuz yere kanlarını akıtmaktan kurtuldular. Ve bu da İmam-ı Ebû Hanife'nin kerâmetlerinden biridir. Onun sözlerinden hiçbiri hikmetten yoksun değildir. Ve bir sürü insanın nefesine belalardan kurtarmak Allah yanında kendi nefisini kurtarmaktan daha hayırlıdır. Bu da şefaât mertebesidir. (EH, 10/5)

Çalışmamıza konu olan eserde tespit ettiğimiz bu menkıbede ise Ebû Hanife'nin, her ne zaman bir bela gelirse kerâmetleri sayesinde ona çözüm bulduğu anlatılmaktadır:

İbn Sabih naklettiğine göre: İtab, “Ebû Hanife, üstümüze bir bela geldiğinde, bize çözüm getiriyordu. Bu onun kerâmetlerindendir. (EH, 9/17)

Bir başka menkıbede borçları yüzünden ailesi dağılacak olan bir genç, İmam'ın yanına gelir ve ondan bu hadiseyi aile felaketine dönmeden çözmesini diler. İmam Ebû Hanife, zekasının güzelliği ve ferasetiyle kerâmet gösterip yapılacakları gence harfiyen öğreterek uygulamasını ve bunun sonucunda bu hadisenin kendi yararına döneceğini söyler. Bu menkıbenin eserde tespit ettiğimiz örneği şöyledir:

Beşir b. Velid'in dediğine göre: Oğulun biri Ebû Hanife'ye gelir ve zengin bir adamın kızıyla nişanlı olduğunu söyler. Bu durumu kızın ailesi de bu duruma razı olduklarına söyler. Sonra kız ile nikah kıymak istediğini fakat kızın ailesi kendisinden gücünün yetemeyeceği kadar başlık bedeli istediklerini dile getirir. Genç de bu sebepten dolayı kızdan ayrılmak istemediğini söyler. Ebû Hanife, Allah'tan dile ve onlara istediklerini ver der. Genç, benim gücümün yettiğinden çok istiyorlar, ben bu kadarını bulamam. Ebû Hanife, “Ne kadar gerekiyorsa borçları ta ki o aileye girene kadar. Ondan sonra her şey sana kolay olacak inşallah. Genç, İmam'ın dediklerini harfiyen yaptı. Birkaç gün sonra genç, Ebû Hanife'nin yanına gelir ve ona borçluların kapısına dayandığını ve o borçları ödemeye aciz kaldığını söyler. İmam, ailene git ve onlara “Ey eşim! Borçlar artık bana yük oldu ve beni yendiler. Bu meseleden kurtulmak için gece vakti evden kaçıp Horasan'a gitmekten başka bir yol bulamadım. Orada yaşam daha kolay olur” deyiver onlara. Sonra oğul eve döner ve İmam'ın ona söylediği her şeyi eşine anlatır. Bunun üzerine eşi üstünü başını yırtıp ağlamaya başladı. Annesine olayları anlatan

bir mektup gönderdi. Annesi çok üzüldü ve bu olanları kocasına anlattı. Kızın babası Ebû Hanife'ye şikayetçi olarak geldi. Derdini anlattı ve İmam'dan, felakete sürüklenmemek için, bir yol göstermesini istedi. İmam, “Koca eşini istediği yere götürmeye hakkına sahiptir” dedi. Ona cevaben adam, “Onun kızımızı götürmesine razı değiliz” dedi ve İmam'dan kızını kocasından boşamasını istedi. İmam, adama “Eğer kocanın rızası yoksa kimse onları boşayamaz” dedi. Çaresiz kalan adam onların kalması için İmam'dan çare bulmasını istedi. İmam, “Senin ondan aldığın malı geri vermekten başka bir yol yoktur. Böylece damadın borcunu öder ve iki taraf da kolay bir şekilde muradına erer” dedi. Bu da İmam'ın çalışkanlığının ve hüsnünün kerâmetindendir. (EH, 4/3)

Yemin edip yeminlerini bozduklarında başlarına bir felaketin geleceğinden korkan insanlar bunu çözmesi için Ebû Hanife'ye başvurular. İmam Ebû Hanife o insanları yeminlerinden kurtarmak için çeşitli kerâmetler gösterip belaları ve felaketleri onların başlarından savar. Eserde geçen bir menkıbede iki eşin birbirleriyle konuşmamak adına yemin eder ve bundan kurtulmak için çareler ararlar. En son çareyi İmam'da bulacaklarına inanırlar ve ona gidip olanları anlatırlar. İmam da hüsnünün güzelliği ve ferasetiyle kerâmet gösterip onları bu musibetten kurtarır.

Sözünü ettiğimiz menkıbe örneği eserde şu şekildedir:

Ebû Yusûf'un (rh.) rivayetine göre: Adamın biri Ebû Hanife'nin yanına geldi ve ona “Ben işimle konuşmayacağıma yemin ettim, eşim de aynı şekilde benimle konuşmayacağına yemin etti. Bu yemini sahip olduğum her şeyi sadaka vermekle gerçekleştirdim” dedi. İmam, adama “Bu konuyu başka birine danıştın mı?” dedi. Adam, Sufiyan el-Suri'ye sordum ve bana “Hanginiz diğeriyle konuşursa yemini bozulmuş olur” dedi. İmam da adama “Eşinle konuş sana günah yazılmaz” dedi. Daha sonra adam akrabası olan Sufiyan'a geri döndü ve Ebû Hanife'nin dediklerini ona söyledi. Bunun üzerine Sufiyan sinirlendi ve Ebû Hanife'ye, “Edep yerlerini mubah eyliyorsun” dedi. Sufiyan, “Ey Eba Abdullah! neler oluyor” dedi. Senin davayı tekrar Ebû Hanife'ye anlat. Adam davayı tekrar Ebû Hanife'ye anlattı ve Ebû Hanife daha önce verdiği cevabı tekrarlardı. Sonra Sufiyan “Ey İmam! neden öyle yaptın” dedi. İmam, “Adam henüz bu yemini ederken eşi onunla konuşmaktaydı bu nedenle yemin bozuldu ve artık adam da kadın da günah işlemez. Çünkü edilen yemin düşmüştür” dedi. Sufiyan, Ebû Hanife'ye, “İlimde sana açılan çıkış yolları bize açılmadı” dedi. (EH, 4/11)

Eserde geçen bir başka menkıbede ise, garip bir Mekki'nin eşinin başka bir adamla evlendiğini ve kendisinin reddettiğini öğrenmesi üzerine Ebû Hanife'ye başvurur. İmam, adamın meselesini çözer ve düştüğü aile faciası tehlikesinden kurtarır. Bunu da bir köpek aracılığıyla yapar ve kerâmetini gösterir.

İncelenen eserde mevcut olan söz konusu menkıbe şöyledir:

Bir rivayete göre: Basralı fakirin biri eşinden eziyet çekiyordu. Onu alıp Kûfe'ye göç etti. Durumu iyiydi. Gündüz çalışıp akşam evine geri dönerdi. Eşini de koruyacak bir köpeği vardı. Bir gün eve gelince eşini evde bulamadı. Onu sorduğunda “Bir falan Mekki'nin sen çıkınca senin evine giriyor” dediler. Sonra o Mekki'nin evini gösterdiler. Adam dilenci kılığına girip Mekki'nin evine girdi ve kendi eşini süslü halde orada gördü. Ona hizmet eden cariyeler vardı. Kadın, hizmetçilere: “Bu dilenciye kovun” deyince hizmetçiler adamı vurup kovdular. Adam, kadını olan İbn Ebi Leyla'nın yanına gelip hikâyeyi anlattı. Kadın, herkesi topladı ve onlara meseleyi sordu. Kadın: “Ben bu Mekki'nin eşiyim” dedi. Kadın, kadına inanıp adama: “Senin niyetin nedir?” diye sordu. Adam: “Ben şaşkıyım!” dedi. Kadın, kadını yemin ettirip bıraktı ve adamı da Ebû Hanife'nin yanına gönderip: “Ebû Hanife çalışkanlığıyla sana yardımcı olacak” dedi. Adam ağlayarak olayları Ebû Hanife'ye anlattı. Ebû Hanife adamın şikâyet ettiği Mekki'yi getirdi ve ona durumu sordu. Mekki: “O kadın benim eşimdir” dedi. Kadın da bunu doğruladı. Ebû Hanife adama: “Senin şahidin var mıdır?” dedi. Adam: “Benim evin koruma köpeğinden başka şahidim yoktur” dedi. Ebû Hanife adama o köpeği ve Mekki'ye eşiyile cariyelerini getirmesini istedi. Herkes geldi. İmam, kadına işaret ederek adama “Köpeğini ona gönder” dedi. Köpek kadına yaklaşarak sahibinin kokusunu tanıyıp yüzünü ayaklarına sürttü ve kuyruğunu hareket ettirdi. Ebû Hanife: “Köpeğin bu hareketleri sahibini görünce yaptığı hareketlerdir” dedi. İmam, kadını diğer kadınların arasından çıkardı ve köpek de diğer kadınlara bakmadan onu takip etti. İmam: “Köpek öyle vefalı ki gördüğü sahibini asla bırakmaz. Kovsa da yine ona gider. Bu kadının senin eş olduğunu kanıtladı. Eşini al ve istediğin yere götür” dedi. Sonra İmam diğer adamı rencide edip bıraktı. (EH, 4/8)

Bu menkıbede de yine eşlerin karşılıklı yeminlerine Ebû Hanife çözüm bulmaktadır:

Şerik'in dediğine göre: Bir gencin cenazesindeydik. Bini Haşim ve bizimle beraber Sufyan el-Suri, b. Şübrüme, İbn Ebi Leyla ve Kûfe'nin diğer büyük fıkıhçıları. Cenaze evinden çıkarıldığında annesi yüzü açık ve başı görölür halde üstünü başını tırmalayarak cenazenin arkasında çıktı. Ölen gencin annesi Haşimi idi. Kadının kocası cenazenin peşinden gelmemesini istediği halde kadın ısrarla devam etti. Bunun üzerine kocası ona eğer eve dönemezse kendini talak-ı selase ile boşayacağını söyledi. Kadın da kocasına oğlunun cenaze namazını kılınmadan geri dönmeyeceğini söyledi. Bütün malını oğlunun ruhuna sadaka vereceğini yemin etti. Adam, ey fıkıh mensupları, oğlum elimden kayıp gitti, artık dönmeyecek. Bana bir yol gösterin yardım edin ki eşim eve geri dönsün ve cenazeyle gelmesin. Aynı zamanda benimle evliliği devam etsin. Fıkıhçılar toplanıp iki yeminlinin (karı-koca) davasını çözmek için istişare ettiler. Hiç kimse adamı ve cenazeyi bu hadiseden kurtarmak için çözüm bulamadı. Bu durum karşısında ölen gencin babası davayı çözmesi için Ebû Hanife'nin gelmesini

istedi. Ebû Hanife, hadis ve rüya yorumlama konusunda o devrin en iyisiydi. Ebû Hanife gelince adam ona olayı anlattı. İmam, konuyu anladıktan sonra karşılıklı iki yeminin manasını açıklığa kavuşturmak için cenazenin musallaya götürülmeden önce oracıkta indirilmesini istedi. Cenaze yere koyulur ve Ebû Hanife, kadına yürü ve oğlunun cenaze namazını kıl dedi. Adam, Ebû Hanife'nin dediklerini yaptıktan sonra insanlara cenazeyi kaldırıp mezara götürmeleri için işaret verdi. Daha sonra annesine başın sağ olsun, hadi sen eve dön. Sen de yemininden beraat ettin. Ebû Hanife adama dönerek evhama kapılma sen de yemininden beraat ettin dedi. Şerik, “Ey Numan! Allah (cc.) Seni bereketine nail kılsın. Hiçbir ana senin gibisini doğurmaktan acizdir” dedi. (EH, 4/10)

Metinde tespit edilen bir diğer menkıbede, annesi ölen bir bebeğin Ebû Hanife kerâmetleri sayesinde anne karnından sağ salim çıkarılması anlatılır. İmam, gösterdiği bu kerâmetle bir insanı sonu olacak olan ölüm gibi bir felaketten kurtarır. Menkıbe örneği aşağıda verilmiştir:

Halit b. Abdullah el-Tahhan'ın dediğine göre: Ebû Hanife adında bir şeyh gördüm ve isminin Ebû Hanife vasıtasıyla konulduğunu söyledi. Ona bu ismin sebebini sordum. O da “Benim annem bana hamileyken öldü. Onu gusle götürdükleri zaman o anda ben onun karnında hareket ettim. Ebû Hanife bunun fetvasını verdi. “Ölü karnındaki bebek zarar görür hemen o annenin sol tarafından deşin. Zira hava sol kaburgadan yaratıldı” dedi ve onun karnını oradan açıp çıkardılar. Bu imanin fetvası sayesinde Allah (cc.) ona uzun ömür verdi. Bu sebeple annesinin karnı yarılıp çıkarılan çocuğun adı Ebû Hanife koydular. Bu olay benden önce hiç olmadı” dedi. (EB, 1/1)

Eserde tespit ettiğimiz bu kerâmet motifinin farklı eserlerde geçtiği menkıbe örnekleri:

Ahmed Yâr'ın amcası sultan tarafından hapsedilmiştir. Ahmed Yâr ağlayarak hocasının huzuruna geldi ve durumu arz etti. Abdullah-ı Dehlevî: ‘Birisini gönder, onu hapisten çıkarsın’ buyurdu. Ahmed Yâr ‘Gittik, onu hapisten kurtardık ve nöbetçilerden hiçbiri bize müdahalede bulunmadı.’ dedi¹⁷⁰.

“(…) Mevlâna hazretlerini gördüklerinde bir çocuğa işaret ettiler. Çocuk havaya zıpladı ve yerle gök arasında durdu. Mevlâna hazretleri de mübarek başını önüne eğmiş murakabedeydi. (...) ‘Tevhid kelimesini söylemekten başka çare yoktur’ dedi Mevlâna. Çocuk hemen ‘Tanrı’dan başka Tanrı yoktur, Muhammed O’nun kulu ve elçisidir’ diye tevhit kelimesini söyledi (şahadet getirdi) ve kolayca aşağı indi. Onların hepsi sözbirliğiyle iman ettiler ve o hazretle arkadaş olup yanında gitmek istediler. (...)”¹⁷¹

¹⁷⁰ EA, 1992: 1, 67.

¹⁷¹ Eflâkî, 2020: 118.

METİN

Bismi'llahi'r-rahmani'r-rahim

Allah'a hamdler olsun ki bizi alimlerin en seçkini kıldı. Saçları şeriat nuruyla ağırmış büyük fıkıhçıların eserlerine ulaşmayı zorunlu kıldı. Hanefi mezhebini inşa etti ve Peygamber (sav.)'in sünnetini ihya etti ve davranış ile görüş kurallarını basitleştirdi. Şeriatı devam ettirdi ve yaşam yasalarını çıkardı. Öyle ki doğru yolun yöntemlerini öncü yapıp yasaların izlenen yoluna ay ışığı oldu. Onlar ki Allah onların mertebesini şehitlerin mertebesinin üstüne çıkardı. Ve onları cahillere tercih etti. Ümmetlerin en hayırlısına gönderilen, peygamberlerin lideri olan Muhammed'e ve ailesine ve karanlığı aydınlatan, düğümleri çözen dostlarına selam ve salavatlar olsun. Sonra onun fakir kulu ve eksikleri çok olan Ebû'l-Leys Muharrem b. Ebi el-Berekât Muhammed ez-Zilî, Allah onun görünen ve gizli günahlarını afetsin. Menkıbe-i İmam-ı Azam, ilhamın en görkemli mertebesi, peygamber ilimlerinin varisi, molla ve dinin ışığı, batı ve doğu alimlerinin sultanı, Arap ve Iraklı fıkıhçıların üstadı, ilk menkıbe yazarı ve yüksek rütbeli aziz kardeşim Şeyh Şemseddin es-Sivâsî'den dinlendim ve dedim ki "Ey aziz kardeş! Siz Abû Hanife'nin menkıbesini meydana getirirseniz, dinleyicilerin kulaklarını şerefendirip, Hanifilerin gözlerini gururlandırıp onların hayır dualarına vesile olsun. Mezarda Sadakayı cariye kazanırsın." Dedi. Evet ile cevap verdi. Ama temenni ederiz ki onu toplayıp hızlı bir şekilde seci ile yazıya aktarınız. Onu elde etmek için çok çaba sarf ettim ve öyle ki onun bulduğum bazı bölümleri dağılmış, yaprakları yırtılmış, yazıları silinmiş, sonuç kısmı yanmıştı. Bölümlerini sınıflandırmak için Allah'tan yardım dileyip sırtımı ona dayadım ve ona tevekkül edip bu iş için çok çaba sarf ettim. Sonra bazı menkıbe özelliklerini öne çıkardım ve eksiklerini faziletli bölümlerden tamamlayıp üç menkıbeden meydana getirdim. Bunlar; Menkıbe-i Ebû Hanife-i el-Numan (ra.), iki dostunun menkıbelerinden; Ebû Yusûf Yakup ve Muhammed b. el-Hassan Ama Ebû Hanife'nin menkıbesi 15 bâbdan oluşur.

Birinci Bâb: Ebû Hanife'nin nesebi, ailesinin kökeni, giyimi ve ahlakı.

İkinci Bâb: Hayata başlangıç ve yaşamı.

Üçüncü Bâb: Sahabelerle görüşmeleri.

Dördüncü Bâb: Ebû Hanife'nin zekâsı ve güzel feraseti.

Beşinci Bâb: Duaları ve münacatları.

Altıncı Bâb: Haklı oluşu ve Allah'tan korkusu.

Yedinci Bâb: Diyaneti, güvenilirliği ve eziyete tahammül edişi.

Sekizinci Bâb: Fetva meclisleri.

Dokuzuncu Bâb: Faziletleri.

Onuncu Bâb: Kerâmetleri.

On Birinci Bâb: Cömertliği ve yardımseverliği.

On İkinci Bâb: Gece namazına kalkması ve kuran hatimleri.

On Üçüncü Bâb: İnsanların rüyalarında ne gördüklerini görmesi.

On Dördüncü Bâb: Ölüm nedeni.

On Beşinci Bâb: Ebû Hanife'nin mezhebini seçme hakkında soru ve cevaplar.

Birinci Bâb: Ebû Hanife'nin Nesebi, Ailesinin Kökeni, Giyimi ve Ahlakı

(1) Hakayık-ı Manzume 'de dediğine göre: Numan, İmam-ı Azam'a ilim öğretmiş (Allah (cc.) onu yatığı yerde rahat ettirsin) ve künyesi Ebû Hanife.

(2) Peygamber (sav.) dedi ki: "Benim ümmetimden Numan adında ve lakabı Ebû Hanife olan bir adam gelecek. O adam ümmetimin ışığı olacak. Allah'ın dinini ihya edecek." Peygamber (sav.) ona şeref olarak yetti. Bitti.

(3) Şerh-i Manzume ve Masfa'da yazdığına göre: Bu anlamdan başka şekilde anlattı. Yaratılanların en faziletlisi ve peygamberlerin efendisi, onun (Ebû Hanife) dünyaya gelmeden önce ismini ve künyesini vermiş: "Ebû Hanife, peygamberlerin nurundan bahsedip onlara methiyeler dizecek, ümmetin ışığı olacak." Bitti.

(4) Hakayık ve Masfa'da dediğine göre: Ebû Hanife'nin adı, Numan b. Sabit b. Tavus b. Hürmüz Melik-i b. Sibân el-Ekasire meliklerinden ve Muhammed b. el-Hasan eş-Şibani, Ebû Hanife'nin amca oğlu Muhammed b. el-Hasan b. Abdullah b. Tavus b. Hürmüz Nuşervan ve Hürmüz Hz. Ömer nezdinde Müslüman oldu. Bitti.

(5) Bazı kitaplarda geçtiğine göre: Ebû Hanife Menkıbelerinde onun dedeleri bin Teyimullah b. Saleb mevlalarındandır.

(6) Ahmet b. Muhammed el-Mekkî'nin aktardığına göre: Ömer b. el-Hammad b. Ebû Hanife: Dedem, "Ben Numan b. Sabit b. Zuti" demiş. Çünkü bir Zuti Kabil'in ehliindendir. O, Bini Teymullah kölelerindendir. Rivayet-i Halayık ve Masfa'da yazılıp belgelendirildi.

(7) Rivayet edildiğine göre: Ebû Hanife'nin babası Sabit, çocukluğunda Hz. Ali'yi ziyaret etmiş ve onu gördüğünde ayaklarını öpmüş. Hz. Ali hem onun hem de çocukları için Allah'a dua etmiş bereket, ilim, iyilik ihsan etsin diye. Bu duanın sonucunda Sabit'in oğulları kendi zamanlarında fıkhıta, diyanette, insafta faydalı çıktılar.

(8) Rivayet edildi ki: Peygamber (sav.) Faris ehlinin ne kadar zeki olduklarını beyan etti ve onları övdü. Öyle ki Peygamber (sav.) “*Lev kene ilmu muallak bil süreyya lene lehu recal min el-Faris*. Bizde Faris’ten adamlarımız var ve onlardan biri de Ebû Hanife’dir” dedi. Abdullah b. Mübarek ülkeler inşa etti ve insanların da düzenini kurdu. Müslümanların İmamı Ebû Hanife Zebur ayetlerini fıkıh ve hükümlerini sayfalara yazdı. Ne doğu ne de batı hatta Kûfe’de bile onun gibisi yoktu. Onun fıkıhı İslam için nurdur. İnsanoğlunun İmamı ve halifeyi kim yalancılıkla suçlarsa Allah (cc.) ona kum taneleri kadar lanet eder.

Fasıl:

(9) Bir rivayete göre: Sabit b. Tavus (ra.) gençliğinde zahit ve dindar idi. Günün birinde Dicle’de abdest alırken suda yüzen bir meyveyi tutup yedi. Abdest aldıktan sonra namaz kıldığı sırada damağından kan tadı geldiğini gördü. Kendi kendine; “Yediğim şey haram olmasaydı tadı kan tadı gibi gelmezdi” dedi. Nehri takip edip başında yediği elmaya benzer bir elma ağacı buldu. O ağacın sahibini buldu. Ve ona hikâye anlattı. Ağacın sahibine bir dirhem verip yediği elmayı helal etmesini istedi. Ağacın sahibi adamın bu halini görünce ne kadar dinine bağlı olduğunu anladı. Ağacın sahibi adamın bu durumuna karşı ona bir imtihana tabi tuttu ve bir dirheme razı olmadığını dile getirdi. Buna karşı Sabit iki dirhem teklif etti. Ağacın sahibi reddetti. Sabit de “On, yirmi, otuz dinar olur mu?” diye sordu. Ağacın sahibi “Ben ne dirhem ne de dinarlara razı olurum” dedi. Sabit “Ne ile razı olursun” dedi. Ağacın sahibi “Benim sağır, dilsiz, kör, yatalak bir kızım vardır. Onunla evlenmeye kabul edersen hesap vakti bir elma yüzünden karşına çıkmam” dedi. Sabit bir saat düşündükten sonra kendi kendine: “Dünya azabı kolay ve geçici, ahiret azabı ise ağır ve kalıcıdır” dedi. Sonra iki kişinin şahitliğinde nikah kıyıldı. Düğün gecesinde Sabit odaya girdiğinde evlendiği kadın onu karşılayıp elinden öptü. Sabit, kadının yürüdüğünü, gördüğünü, duyduğunu, konuştuğunu, güzel olduğunu görünce bu işe şaşırıp kaldı. Sabit, bu durgunluktan sonra dönüp kahkaha attı ve kadına “Sen de kimsin?” dedi. Buna cevaben kadın “Falan kişinin falan kızıyım ve senin eşinim” dedi. Sabit, “Babanın anlattığının tam zıddısın” dedi. Kadın “Evet” dedi ve ekledi “Ben altı yıldır evin dışına çıkmadım, yabancılara bakmadım, onların konuştuklarını duymadım onlar da benim sesimi işitmediler.” Durumu anlayan Sabit, “Allah’a şükürler olsun, bizden ihaneti uzak tuttu, dua bereketiyle bizi dünya ve ahiret azabından kurtardı. Rabim Gaffar ve Rahim’dir” dedi. Ey kardeşim, öyle sayılır ki Sabit ve arkadaşı gibi bir daha dünyaya gelmeyecek onlar gibi birileri doğmayacağına şaşırmayalım. Allah’ın ilmi ve peygamberin bilgisi ile onun dini çok geniş ufuklara, Peygamberimizin dininin yayıldığı gibi, yayıldı.

(10) Bir rivayete göre: Sabit yediği elmayı söylemeseydi şimdiki aklı 4/3 artmayacaktı.

(11) Yahya b. Nasır'ın dediğine göre: “Ebû Hanife, insanların en ahlaklısı, en yumuşak huylu, aklen en iyisi, nimetin en güzeli, nefsinin sahip olduğu şeylerin en cömerti, orta boylu ve iki geniş kulakları vardı. Ebû Hanife evden çıktığında mis kokusu ondan önce gideceği yere gider ve insanlar onu mis kokusundan tanırlardı.

(12) Bir rivayete göre: İlm-i Dibace'de rivayet edildiğine göre: İmam Ebû Hanife 400 dinarlık kıyafet giyinirdi. Öğrencilerine de “Ülkenize güzel elbiselerle giyinerek dönün” diye tembihlerdi. Onun yedi öğrencisi vardı ve hiçbirini unutmadı.

(13) Ebû Yusûf dediğine göre: “Ebû Hanife nefesine hâkim biriydi, dinini taşırdı, sabırlıydı, insanlara faydalıydı, ilim ve para alışverişi yapardı, insanlara ihtiyaç duymazdı, şiddetli bir şekilde günahlara karşıydı, fazla söze gerek duymazdı, gereğinden fazla yemek yemezdi, Allah'a ibadette rekabet ederdi, sır saklardı, çok düşünür az konuşurdu, böylece hikmet getirirken çok sevap kazanırdı. Ona sorular yönetilince yazılanlara göre hareket eder bildiği cevaplar verirdi” dedi.

İkinci Bâb: Hayata Başlangıç ve Yaşamı

(1) Ta'lim el-Mutelim kitabında Muhammed b. İshak dediğine göre: “Ebû Hanife (ra.) kumaş tüccarıydı. Ömer b. Haris'in Kûfe'deki evinde bilinir bir kişiydi. Her zaman onun dükkanında çalışarak fıkıh öğrenirdi. Ebû Hanife başlarda bizim öğrenmemiz gereken şeyleri söylerdi sonra o işte usta olunca da fıkha döndü. Geri dönme sebebi ise bir kadındı. O kadın İmam'ın cemiyetine gelip miras ile ilgili bir soru sordu. Ebû Hanife bu soruya cevap veremedi. Daha sonra o kadın Hammad b. Süleyman'a döndü. Hammad b. Süleyman cevap verdi. Sonra kadın meclise dönüp: “Siz Müslümanların dinine fayda sağlamayacak bir ilim ile otuyorsunuz” dedi. İmam Ebû Hanife, Hammad b. Süleyman ile aynı fikirde olmadığı için fıkıhta kimsenin çıkamadığı seviyeye çıktı. Şafii “Bütün insanlar akrabadır, 4/3 Ebû Hanife'nin akrabasıdır, konuşmada ve fıkıhta Ebû Hanife'nin akrabalarıdır, tefsirde Mukatil'in akrabalarıdır. Şiirde Zuheyir b. Selman'ın akrabalarıdır” dedi.

(2) Ebû Hanife, şeriata ilim talebinde bulunduğu ilk olarak doğu ahkamlar kesmek için Kuran-ı ezberledi.

(3) Yahya b. Âdem'in dediğine göre: “Hadislerde nesih ve mensuh vardır. İmam Ebû Hanife ülkesinin bütün hadislerini topladı. Peygamberin son dediklerini ve yaptıklarını örnek aldı. Kimseye öncelik vermezdi. İmam Ebû Hanife dinde fıkıhçı olarak bilinir ve tilavetler yapardı” dedi. Allah u Teâla ayetinde: “*Fe-beşşiru ibadi ellezine yemeuna el-kavle ve yebtekuna ehsenehu*”¹⁷². **Sözü dinleyip en güzelini tatbik eden kullarımı müjdele.”**

¹⁷² Zümer sur, 18.

(4) Sehl'in dediğine göre: "Eğer Ebû Hanife, delillerle o kadar güven almasaydı bu kadar güvenle hükümler vermezdi" dedi.

Onun Dindarlığı Hakkında

(5) Harun el-Vasit dediğine göre: "1.000 zahit tanıdım ama Ebû Hanife gibi dindar olana rastlamadım. Bir gün öğle vakti O otururken yanına uğradım. Öğle vakti bir falan kişinin evinin gölgesinin yanında, güneşte oturuyordu. Ben de ona neden evin gölgesinde oturmadığını sordum. O da o evin özel mülk olduğunu ve özel mülkün gölgesi altında oturmayı sevmediğini söyledi.

(6) İmam-ı Ebû Hanife yorgun bir şekilde fetvayı bitirdi. Oğlu Hammad ona inziva vaktinde neler yaptığı hakkında sorular sordu. Ebû Hanife de sorulara cevap vermekten vazgeçtiğini söyledi. Bunun üzerine oğlu Hammad "Baba inzivada neden bana cevap vermiyorsun" dedi. Ebû Hanife "Oğlum, yakışır mı bana inziva ve sohbeti birbirine karıştırmak" dedi.

(7) Bir rivayete göre: Hacac b. Yusûf, Ebû Hanife'ye bin katır hediye etmiş. Bir sonraki gün Ebû Hanife'nin pazardan bir katır aldığını görür. Ve ona verdiği katırları ne yaptığını sorar. Bunun üzerine Ebû Hanife "Katırların hiçbirini evime almadım. Hepsini öğrenciler ve muhtaçlara dağıtım" dedi.

Üçüncü Bâb: Sahabelerle Görüşmeleri

(1) Bu sahabeler, yedi erkek ve bir kadın: Abdullah b. Enes, Enes b. Malik, Abdullah b. el-Haris, Cabir b. Abdullah, Abdullah b. Ebû Evfa, Vesile b. el-Aska°, Muğafal b. Yesar (ra.) cemi'en.

(2) Bezaziye'de "Vakf kitabının başlangıcında" dediğine göre: "Ebû Hanife (ra.) tabilerin efendisi, 55 defa hacca gitmiş, Harmeyin-i Şerife'de sahabelerle buluşmuş ve o da ihsanla tabi olanların tabilerinden olanlardan oldu (ra.) Bitti.

(3) Yahya b. Âdem, Menâkıb'da rivayet ettiğine göre: Davut et-Tubalisi'nin dediğine göre: Ebû Hanife (ra.): "Hicri 94 yılında babamla birlikte hacca gittim, 14 yaşındaydım. Gördüm ki bir şeyhin etrafına insanlar toplamış. Babama bu şeyhin kim olduğunu sordum. Babam, "O, Peygamber (sav.)'imizin ashabından Abdullah b. Enes'tir" dedi. Ebû Hanife babasına: "Beni onunla tanıştı, dedim ve babam insanları benden uzaklaştırarak Abdullah b. Enes'e ulaştırdı." Onun, Peygamber (sav.): "*Hubbuke elşey' yu'mi ve yusimm. Bir şeye olan sevgi kör ve sağır eder*" dediğini duydum.

(4) Ebû Yusûf'un dediğine göre: Ebû Hanife, ikinci hacımda Enes b. Malik (ra.): "Ben on beş yaşındayken "Peygamber (sav.) "*Ed-dalü a'lal-hayri ke-fa'ilihi. Hayra vesile olan hayrı yapan gibidir*" dediğini duydum" söylediğini duydum. Allah alçakgönüllüyü sever.

(5) Denildi ki: Sahabeler arasında sehü secdelerinde bir rivayette hemfikir olmadılar. Bazıları şehadetten sonra ve selamdan önce: bazıları ise şehadetten sonra ve selamdan sonradır, dediler.

(6) Ebû Hanife'nin dediğine göre: “Ben bunu Enes b. Malike sordum ve o da “Selamdan sonradır” dedi. Ebû Hanife bu meselenin üzerine gitti.

(7) Şafii ilk rivayetin (şehadetten sonra ve selamdan) üzerine gitti. Malik “Eğer sehü eksik içirse selamdan öncedir, eğer ziyade içerse selamdan sonradır. Kaf bil-kaf dal bil-dal” dedi.

(8) Ebû Yusûf (rh.)’un dediğine göre: Ebû Hanife: Babam ile 96 hicride, ben on altı yaşındayken hacca gittik. Abdullah b. Haris, Peygamber (sav.): “*Men tefekkah fi-din Allah keffe Allah ma ehemmehu ve rezakahu mi-haysü la yehtesib. Kim ki Allah’ın diniyle meşgul olursa Allah onun dertlerini bitirir ve hiç beklemediği bir yerden onu rızıklandırır*” dediğini duydum.

(9) Yahya b. Kasım’ın dediğine göre: Ebû Hanife (ra.) dediğine göre: Cabir b. Abdullah: Bir adam peygamber (sav.) yanına geldi ve ona “Ya resul ü Allah benim hiç çocuğum olmadı” dedi. Peygamber (sav.) ona, “Sana düşen çok istiğfar etmek ve sadaka vermektir. Allah’ın izniyle bir çocuğa sahip olacaksınız” dedi. Bir müddet sonra tekrar görüştüler ve peygamber (sav.) ona ne olduğuna sordu. Adam da “Allah ü Teâla benim sadaka ve istiğfarıma karşılık bir erkek çocukla rızıklandığını söyledi” dediğini duydum.

(10) Ebû Hanife’nin dediğine göre: Abdullah b. Uvfa’nın dediğine göre: Peygamber (sav.) “*Men bene mesciden ve lev bi-mafhas el-katat bünye lehu beyte fi-cenne. Kim Allah rızası için orman tavuğun yuvası kadar ve daha küçük bir mescit inşa ederse Allah da ona cennete bir ev yapar*” dediğini duydum.

(11) Ebû Hanife’nin dediğine göre: Vesile b. el-Eska’nın dediğine göre: Peygamber (sav.): “*Da^c me-yuribuke ile ma-yuribuke Şüpheliyi bırak, şüphe vermeyene bak*” dediğini duydum.

(12) Ebû Hanife’nin dediğine göre: Muğaffel b. Yesar ve sahabelerden (ra.) dediklerini duydum.

(13) Yahya b. Mu’in’in dediğine göre: Ebû Hanife (ra.): Ayşe bt. Ömer’in “Peygamber (sav.) “*Ekser cund allah fil-arz el-carad la akuluhi vela uharrimehu Onlar Allah’ın yeryüzünde yarattığı en kalabalık ordusudur ne yerim ne de haram kılarım*” dediğini duydum.

Dördüncü Bâb: Ebû Hanife’nin Zekâsı ve Güzel Feraseti.

(1) Veki’in dediğine göre: Ebû Hanife’yi, Sufiyan es-Suri, Mesir b. Kaddam, Malik b. Makbul, Cafer b. Ziyad, Hassan b. Salih ve başka fıkıhçılar ile şeref sahipleri Kûfe’de bir yemek ziyafetinde toplanmışlardı. Bir adam iki kızını bir adamın iki oğlu ile evlendirmiş. Herkes mecliste toplandığında iki oğlun babası geldi. Tedirgin bir şekilde “Büyük bir musibet başımıza geldi. Kim bizi bu musibetten kurtaracak” dedi. Onlar, “Bu musibet nedir ki” dediler. Adam “Açıklamaktan utanıyorum, hiç kimseye söylememem gerekiyor dedi. Ebû Hanife “Bize eğil ve gizle” dedi. Adam onlara yaklaştı.

Alimlerle yüz yüze ve fısıldayarak sırrını açıkladı. “İki düğünde bir hata olmuştu. Gelinlerin her biri bir başka damada verildi” dedi. İmam Ebû Hanife. “Her damada kardeşinin eşi mi düştü’ diye sordu. Adam evet dedi. İmam elini başına götürdü. Süfyan anında “Sorun yok, çünkü Hz. Ali (ra.) benzer bir olaya hüküm verdi. Herkese yaklaştığı kadın için mehir gerekir ve her kadın ilk kocasına döner ve yeminlerini de bozmamış olurlar. Mecliste olanlar hep birlikte Süfyan’ın sözlerini dinliyorlardı. İnsanlar Süfyan’ın kararını beğendi. O, İmam’a dönerek sessizce ona baktı ve “Ey Ebû Hanife bu olayla ilgili ne dersin” diye sordu. Ebû Hanife “Süfyan en iyisini söylemiş.” İmam, “İki oğlu bana getirin” dedi. İki oğul İmam’ın huzuruna getirildi. Onların her birine, “Düğünde size verilen gelinleri mi eş olarak seçtiniz” dedi. Onlar da evet dediler. Oğulun birine “Kardeşinin yanındaki eşinin adı nedir” dedi. Oğul, falan kişi dedi. İmam da “O kadın benden boştur” demesini istedi. Diğer oğul da İmam’ın dediğini yaptı. Diğer oğul da aynısını yaptıktan sonra İmam, “Kendilerine seçtikleri doğru eşleri akşam vaktinde gönderin” dedi. İki gelin de yanlışıyla evlendirildiğimiz damatları değil gerçek eşlerimizi istiyoruz dediler. İmam, “Gelinler gerdeğe girmedikleri için boşandıktan sonra beklenmesi gereken iddet müddeti beklemlerine gerek yoktur” dedi. Meclis huzurunda onlara doğru eşleriyle yeni bir nikah kıydı. Sonra İmam, “Eskisine benzer yeni bir düğün yapın” dedi. İnsanlar İmam’ın bu fetvasını çok beğendi. Daha sonra Misar kalktı ve Ebû Hanife’nin başını öptü. Sonra insanlara dönüp “Ebû Hanife’ye olan sevgimi yadırgıyor musunuz?” dedi.

(2) Tehhavi’nin, Ebû Hanife’nin bu fetvası hakkında dediğine göre: Her bir eşin ayrılıp ilk kocasına aitliğin iddet müddeti biter ve evlenebilmesi için de mehir gerekir. İkinci bir kocaya ve beytü’l-mal’a gerek kalmaz.

Güzel Feraseti

(3) Beşir b. Velid’in dediğine göre: Oğulun biri Ebû Hanife’ye gelir ve zengin bir adamın kızıyla nişanlı olduğunu söyler. Bu durumu kızın ailesi de bu duruma razı olduklarına söyler. Sonra kız ile nikah kıymak istediğini fakat kızın ailesi kendisinden gücünün yetemeyeceği kadar başlık bedeli istediklerini dile getirir. Genç de bu sebepten dolayı kızıdan ayrılmak istemediğini söyler. Ebû Hanife, Allah’tan dile ve onlara istediklerini ver der. Genç, benim gücümün yettiğinden çok istiyorlar, ben bu kadarını bulamam. Ebû Hanife, “Ne kadar gerekiyorsa borçlan ta ki o aileye girene kadar. Ondan sonra her şey sana kolay olacak inşallah. Genç, İmam’ın dediklerini harfîyen yaptı. Birkaç gün sonra genç, Ebû Hanife’nin yanına gelir ve ona borçluların kapısına dayandığını ve o borçları ödemeye aciz kaldığını söyler. İmam, ailene git ve onlara “Ey eşim! Borçlar artık bana yük oldu ve beni yendiler. Bu meseleden kurtulmak için gece vakti evden kaçıp Horasan’a gitmekten başka bir yol bulamadım. Orada yaşam daha kolay olur” deyiver onlara. Sonra oğul eve döner ve İmam’ın ona

söylediği her şeyi eşine anlatır. Bunun üzerine eşi üstünü başını yırtıp ağlamaya başladı. Annesine olayları anlatan bir mektup gönderdi. Annesi çok üzüldü ve bu olanları kocasına anlattı. Kızın babası Ebû Hanife'ye şikayetçi olarak geldi. Derdini anlattı ve İmam'dan bir yol göstermesini istedi. İmam, “Koca eşini istediği yere götürmeye hakkına sahiptir” dedi. Ona cevaben adam, “Onun kızımızı götürmesine razı değiliz” dedi ve İmam'dan kızını kocasından boşamasını istedi. İmam, adama “Eğer kocanın rızası yoksa kimse onları boşayamaz” dedi. Çaresiz kalan adam onların kalması için İmam'dan çare bulmasını istedi. İmam, “Senin ondan aldığın malı geri vermekten başka bir yol yoktur. Böylece damadın borcunu öder ve iki taraf da kolay bir şekilde muradına erer” dedi. Bu da İmam'ın çalışkanlığının hüsnündendir.

Güzel Feraseti

(4) Ebû Yusûf'un dediğine göre: Bir adam Ebû Hanife'nin yanına geldi ve “Malımı gömdüm ve artık bulamıyorum” dedi. İmam, “Sen nerede sakladığını bilmiyorsan ben de nerede olduğunu bilmemekle haklıyım” dedi. Bunun üzerine adam ağlayarak, “Senin zekanın güzelliğiyle bana yardım edeceğini düşünüyordum” dedi. Bunu duyan İmam “Kalkın onunla onun evine gidelim” dedi. Adamın evine gittik ve İmam, arkadaşlarına “Eğer bu ev sizin olsaydı bir de çok paranız olsaydı nerede gömmek isterdiniz” diye sordu. Biz de duvarların kenarlarına ve köşelerine baktık. İçimizden biri şuraya öbürü de başka yere ve böylece beş farklı yer belirlediler. Sonra İmam, “Mal benim olsaydı şuraya gömerdim” dedi. Sonra ilk gösterilen iki yeri kazdılar. Bulamayınca İmam'ın gösterdiği yeri kazınca parayı buldular. İmam, parasını bulamayan adama bakarak “Sana malını geri veren Allah'a şükret” dedi.

(5) Hassan b. Zeyid'in dediğine göre: Adamın biri çölde gömdüğü parasının yerine unuttu. Defalarca arayıp bulamayınca Ebû Hanife'ye başvurdu. Ebû Hanife ona “Bu konu fıkhi bir konu değil ki ben sana bununla ilgili fetva vereyim. Ama git ve bu gece boyunca namaz kıl. Allah'ın izniyle gömüğünün yerini hatırlayacaksın” dedi. Adam, Ebû Hanife'nin dediğini yapmaya başladı ve gecenin çeyreği bile bitmeden gömüğünün yeri hatırladı. Sonra İmam'a gelip olanları anlattı. İmam da adama “Hatırlaman için şeytanın seni gece ibadetlerini izin vermediğini biliyordum. Hatırlaman karşılığında Allah'a şükürlerle tamamlar mısın” dedi.

Güzel Feraseti

(6) Ebû Yusûf (rh.)'un dediğine göre: Bir gün Ebû Hanife'ye reddetmek ile ilgili bir konu geldi. Osman b. Affan Yahudi idi. İmam, “Kalkın onu bulup getirin” dedi. Adamı bulup getirdiler ve İmam'a kendisine neden getirdikleri sordu. İmam, bir mesele için dedi. Adam da “Konuyu bana anlattın ve o iş oldu bilin” dedi. İmam, “Hüccam ailesinden bir kişi senin kızını istiyor” dedi. Bunun

üzerine adam “Beyim bana Hüccam’ı layık görüyor musun, ben ona kayınpeder olmaya uygun muyum?” diye sordu. İmam, ona: “Söyle bana Peygamber (as.) kızlarını kimlerle evlendirdi?” dedi. Adam, “Ali ve Osman” (ra.) dedi. İmam, “Sen Müslüman olan Hüccam’a kızını vermeye razı olmuyorsun ve Allah’tan korktuğunu söylüyorsun da Peygamber (as.) kızını bir Yahudiye vermeye razı olur mu?” diye sordu. Bunu duyan adam o hadiseyi hatırlayıp İmam’a “Ey Müslümanların İmam’ı! Allah senden, Ali’den ve Osman’dan razı olsun. Ben bir cehalete düştüm ama artık tövbe edip bu cehaletten döndüm” dedi. İnsanları reddetmekten vazgeçip ehli sünnet ve cemaat ehline dahil oldu. İmam’ın bereketi ve zekâsı sayesinde.

Güzel Feraseti

(7) Abdullah b. Mübarek (rh.)’in Dediğine göre: Hepimiz Mekke yolunda Ebû Hanife’yle birlikteydik. Bize av pişirdi. Biz onu sirkeyle yemeği arzuladık. Fakat sirkeyi koyacak bir kap yoktu. Ne yapacağımızı bilemedik şaşırdık. Bu durumu İmam’a söyledik ve İmam kumda bir çükür kazıp sofrayı üstüne serdi ortası da tabak gibi derin oldu. Sonra sirkeyi içine boşalttı. Her birimiz etten birer parça alıp sirkenin içine bandırmaya başladık. Ebû Hanife’ye “Sen her koşulda uyumlu bir çözüm bulansın, bereketlisin” dedik. O da “Beni bu faziletlere layık kıldığı için Allah’a hamdler olsun” dedi.

Güzel Feraseti

(8) Bir rivayete göre: Basralı fakirin biri eşinden eziyet çekiyordu. Onu alıp Kûfe’ye göç etti. Durumu iyiydi. Gündüz çalışıp akşam evine geri dönerdi. Eşini de koruyacak bir köpeği vardı. Bir gün eve gelince eşini evde bulamadı. Onu sorduğunda “Bir falan Mekki’nin sen çıkınca o senin evine giriyor” dediler. Sonra o Mekkî adamın evini gösterdiler. Adam dilenci kılığına girip Mekki’nin evine girdi ve kendi eşini süslü halde orada gördü. Ona hizmet eden cariyeler vardı. Kadın, hizmetçilere: “Bu dilenciye kovun” deyince hizmetçiler adamı vurup kovdular. Adam, kadını olan İbn Ebi Leyla’nın yanına gelip hikâyeyi anlattı. Kadı, herkesi topladı ve onlara meseleyi sordu. Kadın: “Ben bu Mekkî’nin eşiyim” dedi. Kadı, kadına inanıp adama: “Senin niyetin nedir?” diye sordu. Adam: “Ben şaşkınım!” dedi. Kadı, kadını yemin ettirip bıraktı ve adamı da Ebû Hanife’nin yanına gönderip: “Ebû Hanife çalışkanlığıyla sana yardımcı olacak” dedi. Adam ağlayarak olayları Ebû Hanife’ye anlattı. Ebû Hanife adamın şikâyet ettiği Mekkî’yi getirdi ve ona durumu sordu. Mekkî: “O kadın benim eşimdir” dedi. Kadın da bunu doğruladı. Ebû Hanife adama: “Senin şahidin var mıdır?” dedi. Adam: “Benim evin koruma köpeğinden başka şahidim yoktur” dedi. Ebû Hanife adama o köpeği ve Mekkî’ye eşiyi cariyelerini getirmesini istedi. Herkes geldi. İmam, kadına işaret ederek adama “Köpeğini ona gönder” dedi. Köpek kadına yaklaşarak sahibinin kokusunu tanıyıp yüzünü ayaklarına sürttü ve kuyruğunu hareket ettirdi. Ebû Hanife: “Köpeğin bu hareketleri sahibini görünce yaptığı

hareketlerdir” dedi. İmam, kadını diğer kadınların arasından çıkardı ve köpek de diğer kadınlara bakmadan onu takip etti. İmam: “Köpek öyle vefalı ki gördüğü sahibini asla bırakmaz. Kovsa da yine ona gider. Bu kadının senin eşin olduğunu kanıtladı. Eşini al ve istediğin yere götür” dedi. Sonra İmam diğer adamı rencide edip bıraktı.

Güzel Feraseti

(9) Bir rivayete göre: Bir yabancı adam eşi ile yolda yürürken bir alim onları görüp kadını evine kadar takip etti. Kadın da ondan hoşlandı. Kadın ile kocası şehre girdiğinde ayrıldılar ve kadın alimin arkasından gitti. Kadın kocasına, alim adamın kendi kocasının olduğunu söyledi ve alim de onu doğruladı. Adam Ebû Hanife’ye gidip eşine dava açtı. Ebû Hanife, adamın niyetini sordu, adam cevaplamaya aciz kaldı. Kadın ile alim Allah’a yemin ederek çıkmak istediler. Tam o sırada adam ağlamaya başladı. İmam onlara bir saat daha kalmalarını söyledi. Sonra kadına, “Kaç yıldır alimlesiniz” diye sordu. Kadın, “İki sene” dedi. İmam, kadına bir kap verip ondan su dökmesini istedi. Kadın kabı alıp suya daldırıp doldurdu...

Güzel Feraseti ve Çalışkanlığı

(10) Şerik’in dediğine göre: Bir gencin cenazesindeydik. Bini Haşim ve bizimle beraber Süfyan es-Suri, Bin Şübrüme, İbn Ebi Leyla ve Kûfe’nin diğer büyük fıkıhçıları. Cenaze evinden çıkarıldığında annesi yüzük açık ve başı görülür halde üstünü başını tırmalayarak cenazenin arkasında çıktı. Ölen gencin annesi Haşimi idi. Kadının kocası cenazenin peşinden gelmemesini istediği halde kadın ısrarla devam etti. Bunun üzerine kocası ona eğer eve dönemezse kendini talak-ı selâse ile boşayacağını söyledi. Kadın da kocasına oğlunun cenaze namazını kılınmadan geri dönmeyeceğini söyledi. Bütün malını oğlunun ruhuna sadaka vereceğini yemin etti. Adam, ey fıkıh mensupları, oğlum elimden kayıp gitti, artık dönmeyecek. Bana bir yol gösterin yardım edin ki eşim eve geri dönsün ve cenazeyle gelmesin. Aynı zamanda benimle evliliği devam etsin. Fıkıhçılar toplanıp iki yeminlinin (karı-koca) davasını çözmek için istişare ettiler. Hiç kimse adamı ve cenazeyi bu hadiseden kurtarmak için çözüm bulamadı. Bu durum karşısında ölen gencin babası davayı çözmesi için Ebû Hanife’nin gelmesini istedi. Ebû Hanife, hadis ve rüya yorumlama konusunda o devrin en iyisiydi. Ebû Hanife gelince adam ona olayı anlattı. İmam, konuyu anladıktan sonra karşılıklı iki yeminin manasını açıklığa kavuşturmak için cenazenin musallaya götürülmeden önce oracıkta indirilmesini istedi. Cenaze yere koyulur ve Ebû Hanife, kadına yürü ve oğlunun cenaze namazını kıl dedi. Adam, Ebû Hanife’nin dediklerini yaptıktan sonra insanlara cenazeyi kaldırıp mezara götürmeleri için işaret verdi. Daha sonra annesine başın sağ olsun, hadi sen eve dön. Sen de yemininden beraat ettin. Ebû Hanife adama

dönerek evhama kapılma sen de yemininden beraat ettin dedi. Şerik, “Ey Numan! Allah (cc.) Seni bereketine nail kılsın. Hiçbir ana senin gibisini doğurmaktan acizdir” dedi.

Güzel Feraseti

(11) Ebû Yusûf (rh.)’un rivayetine göre: Adamın biri Ebû Hanife’nin yanına geldi ve ona “Ben işimle konuşmayacağıma yemin ettim, eşim de aynı şekilde benimle konuşmayacağına yemin etti. Bu yemini sahip olduğum her şeyi sadaka vermekle gerçekleştirdim” dedi. İmam, adama “Bu konuyu başka birine danıştın mı?” dedi. Adam, Süfyan es-Suri’ye sordum ve bana “Hanginiz diğeriyle konuşursa yemini bozulmuş olur” dedi. İmam da adama “Eşinle konuş sana günah yazılmaz” dedi. Daha sonra adam akrabası olan Süfyan’a geri döndü ve Ebû Hanife’nin dediklerini ona söyledi. Bunun üzerine Süfyan sinirlendi ve Ebû Hanife’ye, “Edep yerlerini mubah eyliyorsun” dedi. Süfyan, “Ey Eba Abdullah! neler oluyor” dedi. Senin davayı tekrar Ebû Hanife’ye anlat. Adam davayı tekrar Ebû Hanife’ye anlattı ve Ebû Hanife daha önce verdiği cevabı tekrarladı. Sonra Süfyan “Ey İmam! neden öyle yaptın” dedi. İmam, “Adam henüz bu yemini ederken eşi onunla konuşmaktaydı bu nedenle yemin bozuldu ve artık adam da kadın da günah işlemez. Çünkü edilen yemin düşmüştür” dedi. Süfyan, Ebû Hanife’ye, “İlimde sana açılan çıkış yolları bize açılmadı” dedi.

Güzel Zekasından

(12) Ebû Yusûf (rh.)’un dediğine göre: Ebû Hanife’nin hiçbir Müslümanı günah yüzünden dinden çıkarmadığı haberi ulaştığı zaman 40 Harici toplanıp kılıçlarını çekip İmam’ın üzerine saldırdılar. Ebû Hanife’ye “Biz iki mesele için sana geldik. Eğer mezhebe layık olan bir cevap verirsen biz geldiğimiz gibi hiçbir şey yapmadan geri döneriz” dediler. İmam, “Siz beni sınavacak mısınız?” diye sordu. Onlar da “Evet” dediler. İmam: “Halde kılıçlarınızı kınınıza sokun ışıltıları beni dehşete düşürdü” dedi. Onlar “Nasıl indiririz, biz kılıçlarımızı senin kanınla bulayacağız” dediler. İmam “Hasbinullah deyip konuşun” dedi. Onlar Ebû Hanife’ye “Bu iki cenaze hakkında ne düşünüyorsun. Biri alkol içerek sarhoşken öldü, kadın da zina yaparak öldü. Zinadan hamile kaldı ve tek çaresi çocuğu düşürmekti. Düşürdüğünde öldü” dediler. İmam, “Söyleyin bakalım onlar Yahudi mi, Hıristıyan mı yoksa Mecusilerden miydi?” Hariciler, “Hayır, onlar eşhedu en la ilaha ila Allah ve eşhedu enne Muhammeden Resullah şهادeti getirenlerdendi” dediler. İmam, “Allah’tan geleni okuyorlar mıydı?” diye sordu ve onlar da evet dediler. İmam, “O zaman söyleyin bana onlar kafir miydi imanlı mıydılar?” dedi. Onlar, “İmandan olanlardan” dediler. Ebû Hanife, “Ya yarı iman ya çeyreği ya da dörtte üçü” dedi. Onlar, “İman parçalanmaz bu onların tüm imanıydı” dediler. İmam, “O zaman niçin soruyorsunuz Müslüman ve mümin oldukları bildiğiniz halde” dedi. Onların içlerinden biri İmam’a Söyle bize, bu iki insan cennet mi yoksa cehennem ehli mi? İmam, “Ben Nuh

(as.) dediği gibi söyleyeceğim. Onlar “Nuh ne söyledi” dedi. İmam, “Nuh (as.), **onlar hem mümin hem de kötü ameller işlerler ama onların hesabı Rableriyle**dir, demiştir. Siz de bu iki insanın ne olacağını bilemezsiniz hesapları Rablerindedir” dedi. İmam, “Ben İbrahim (as.) dediği gibi diyorum, **Bir kavim hem mümin hem de kötü ameller işlerdi ama beni takip eden bendendir fakat beni karşısına alan ise Allah Gaffur ve Rahim’dir.**” İmam, “Ben İsa (as.) dediği gibi diyorum, **Bir kavim hem mümin hem de kötü ameller işlerdi. İsa, Allah’a “Eğer sen onları cezalandırırsan onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan Rahim ve Ğafur olan sensin, dedi.”** İmam, “Size Hz. Muhammed (sav.)’in buyurduğu gibi diyorum, **Ben sana Allah’ın hazineleri bendedir ve gizli olanı biliyorum diyemem,** dedi.” Onlar İmam’a, Ey İmam! “Bizi bu kötü düşünceden kurtardın. Allah senden razı olsun” deyip Allah’a tövbe ettiler. Bu olaydan sonra Hariciler Ebû Hanife’nin mezhebine girdiler ve ehli sünnetin cemaati oldular. Hak yüksektir ve ondan yüksek olan hiçbir şey yoktur.

Güzel Feraseti

(13) Şerhu Mevakıf kitabından nakledildiğine göre: Kadriye Cemaatinden bir gurup kılıçlarını sallayarak Ebû Hanife’nin yanına geldiler. İmam’a “Sen misin, Allah kullarını dünyaya gönderip onları kafir yapar sonra da bunun için onlara azap çektirir” diyen. İmam, “Siz kılıçlarınızla bizimle savaşmaya mı geldiniz yoksa sorularınızın cevabını almak için akıllarınızla münazaraya mı geldiniz?” dedi. Onlar, “Biz akıllarımızla sizi sınamaya geldik” dediler. İmam, “O zaman kılıçlarınızı bırakıp oturun da konuşalım” dedi. Kılıçları indirip oturdular. İmam, “Hadi söyleyin bana kulun Müslüman ya da kafir olduğunu gösteren bir ilim var mıydı ezelden beri?” diye sordu. Onlar, “Evet” dediler. İmam, “Allah (cc.) kendi kulunun inanmadığını biliyorsa o zaman onun bildiği ilmin doğru olmasını ister miydi?” Onlar İmam’ın doğru söylediğini ve kendilerinin yanlış mezhepte olduklarını anladılar. Sonra tövbe edip ehli sünnetin mezhebine dahil oldular.

Güzel Feraseti

(14) Ebû Yusûf’un dediğine göre: Adamın biri Ebû Hanife (ra.)’nin yanına gelir. Etrafında arkadaşları duruyordu. Adam: “Ey İmam, **Cenneti istiyorum ateşten korkmam, ölüyü de yerim, görmeden şahitlik ederim, Allah’tan korkmam, namazı rekâtsiz ve secdesiz kılarım, haktan nefret ederim ve fitneyi severim ve ben bu sekiz şeyde ısrarlıyım** diyen adama ne dersin?” diye sordu. İmam, arkadaşlarına “Bu adam hakkında ne dersiniz” diye sordu. Arkadaşları, “Biz bu adamdan daha kötüsünü görmedik” dediler. İmam gülümsedi ve “Bu adam iyi ve Allah’ın evliyalarındandır” dedi. Arkadaşları şaşkınlıkla, nasıl olur, dediler. İmam: “Cenneti istiyorum, cehennemden korkmuyorum demesi cennetin Rabbini istemesi ve cehennemin Rabbinden

korkmasıdır. İkinci cevabında Allah'ın zülüm ve azabından korkmuyorum demesi Allah'ın kullarına acıyıp zülüm etmediği anlaşılır. Ölü eti yerim sözünde ise balığı kesmeden yemesi anlaşılır. Bir diğer sözü olan rekâtsız ve secdesiz namaz kılarım ile zamanın çoğunu Peygamber (as.) salavat yapmak olarak anlaşılır. Cenaze namazına devamlı gitmesi canlılara ve ölümlere dua etmesidir. Görmeden şahitlik ederim sözünde ise Allah ve resulünü görmeden şahitlik etmesidir (Yeşhedü en lâ ilâhe illallah ve enne Muhammeden resûlüh). Haktan nefret ederim sözleriyle hak olan ölümü kastetmektedir. Allah (cc.) “*Ve ce’et sekeratu el-mevti bil-hakki*¹⁷³. **Ölüm anı geldi o da haktır.** Ben fitneyi severim demesi ise mal mülk ve çocuk sevgisidir. Allah, “*İnnema evmalekum ve evladekum fitnetun lakum*¹⁷⁴. **Mallarınız ve çocuklarınız size fitnedir**”. Arkadaşları bu cevabı çok beğendiler ve ona Allah senden razı olsun dediler.

Beşinci Bâb: Duaları ve Münacatları

(1) Hafas Ayaş'ın dediğine göre: Akşam yemeğinden sonra mescitte namaz kılmak için çıktım. Orada Ebû Hanife güzel kıyafetlerle, başında muazzam takke ve misk kokan sakalına rastladım. Onu öyle görünce kendi kendime dedim ki bu muazzam kıyafetlerle Sultanla görüşmeye gidecek. Ben de ona hissettirmeden ne yapacağına görmek için gizlice takip ettim. Mescide varana kadar usul usul yürüdü. Kendi kendime dedim ki şimdi iki rekât istihare namaz kıldıktan sonra Sultanın yanına gidecek. Ona hissettirmeden peşinden girdim. Bir köşeye gidip namaz kılmaya başladı. Bir Fatiha'dan sonra Bakara süresi okudu ve sureyi bitirene kadar devam etti. Ondan sonra da Ümran süresine geçti. Ben o sırada bir yandan onu izliyor bir yandan da uyukluyorum. Bir kez daha dikkatle kurandan çıkmadan Meryem süresine ulaşana kadar rekât edip secdeye gitti. Sonra kalktı ve tecvitle okumaya başladı. Kuranı hatmedene kadar o namazı da iki rekâtta tamamladı. O arada güneş doğmaya yakın olmuştu. O da dua edip mescitten çıkıp evine girdi ve kıyafetlerini değiştirdi. Sonra diğer insanlar gibi sabah namazına gitti. Kendi kendime dedim ki acaba her gece mi öyle yapar yoksa sadece geçen gece mi? Gecelerce onu takip edip her gece bunu tekrarladığını gördüm. Öğrendim, her gece bunu yapıyordu ve ona “Ey Ebû Hanife Allah (cc.) sana güç versin. Bu güç ve hazırlığı nereden kazandın? Geceleri uyumadığın gibi gündüzleri de bunu tekrar edip fetvalar veriyorsun” dedim. İmam, “Allah’a bu harflerle başlayan dualar ettim. Elif, ba, te, se, cim ve onlar Allah'ın kitabından bir ayetin harfleridir. Surenin başlangıcı Muhammed Resûlullah (sav.) surenin sonuna kadar. İlk harfî ise mim ve sonu sad, kim bu ayet ile Allah’a dua ederse Allah ona cevap verir ve dualarını kabul eder. Ben

¹⁷³ Kaf sur, 19.

¹⁷⁴ Enfal sur, 28, Teğabun sur, 15.

ona “Ey İmam bana o süreyi öğret, ben onu dünyadan ve dünyada olanlardan daha çok seviyorum” dedim. İmam, “Bu ayete göre duayı ezberle” dedi; Muhammed (sav.) Resûlullah.

Mim; Allah’ım sen Mennan, Mucib, Mumin, Muheymin, Melik, Mütেকabbir, Musavvir, Muti, Mâni, Malik, Mutaali, Macit, Muhyi, Mumit, Muktedir, senin rızanı ve cennetini sorarım.

Ha; Allah’ım, sen Hay, Hannan, Helim, Hekim, Hak, Hafız, Hasib, sana dünyada ve ahirette benden şerri def etmeni sorarım ve senin rızanı ve cennetini sorarım.

Ra; Allah’umme Rabb, Rauf, Rahman, Rahim senin rızanı ve cennetini sorarım.

Sin; Allah’ım sen, Selam, Semi^e el-du^a. Beni şerre maruz etme ve bütün şerlerden koru. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Vav; Allah’ım sen, Vahidun ve Ahadun, Vekil, Vedüd, Varis, Vahhab, senin rızanı ve cennetini sorarım.

Lam; Allah’ım sen kullarına Latif ve istediğini hesapsız rızıklandırırısın. Aynı şekilde beni de senden rızıklandır ve beni salih ameller işleyen kullarından eyle. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Elif; Allah’ım sen, el-Evvel, el-Ahir, el-Zahir, el-Batin, beni sevdiğin ve razı olduğun şeylerle muvaffak kıl. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

He; Allah’ım sen, hedefimi hidayetinle hedeflendir ve beni karanlıktan aydınlığa çıkar. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Zal; Allah’ım sen, Zulcela-i vel-İkram vel-Kudra, Zul-batş el-Şedid, Zul-arş el-Mecid, Zul-fazl el-Azim, Zul-menni, Zul-tuli. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Ya; Allah’ım, sen el-Mukavvin senden oluşur her şey. Ne varsa sendendir. Sen her şeyden önceydin ve sonrası olursun. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Nun; Allah’ım, sen Nur un-Munavvar ve Nur’un ve her şeyin yaratıcısısın. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Ayn; Allah’ım sen, Aliyun, Azimun, Azizun, Afuvun. Benim işlediğim günahları affet. Beni, ömrümün sonuna kadar sana kulluk etmek için muvaffak eyle. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Şin; Allah’ım sen, Şakir, Şekur, Şahid. Senin ilminden hiçbir şey gizlenmez. Sen gizli ve açık olan her şeyin şahidisin. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Kef; Allah’ım sen, Kafın, Kebir, Kerim, Kefil. Sen bütün kullarının ve yarattıklarının rızıkına kefil ve yeterlisin. Beni cin ve insanların şerrinden koru. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Fa; Allah’ım sen, Ferdün, Feal. İsteddiğini yapma gücüne sahipsin. Fetteh, hayırları açansın, bana faziletlerinin kapılarını aç. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Ba; Allah'ım sen, Birrun Barin Bariun, Baisün, Baki, Bediun. İstedğin her şeyi harika yaratmışsın. Her şey sensizdir, fanidir. Sen her şeyden sonra kalıcısın. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Te; Allah'ım sen, Tevvab, Tera ve la tura (Sen gören ve görünmeyensin). Sen görünenin en yücesisin. Bana Nasuh'un tövbesinden tövbe ettir. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Cim; Allah'ım sen, Cabbar, Cevvad, senin rızan ile bizi bul. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Ğayn; Allah'ım sen, Ğaffur, Ğafir, Ğaffar ve Ğani. Bizi senden başkasına muhtaç etme. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Zad; Allah'ım sen, el-Muzi, aydınlık sendedir, istediğini de karanlıkta (yoldan çıkarmak) bırakırsın. Beni doğru yola hidayet ettikten sonra yoldan çıkarma. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

La; Allah'ım sen, Lahık. Hayrı şerre ve şerri hayrı üstün tutansın. Sen hayrımı şer ile getirme ve beni karanlıktan aydınlığa çıkar. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Şe; Allah'ım sen, Şabit. Beni itaatine sabit kıl. Beni asla ondan çıkarma ve beni kelimada, dünya ve ahiret hayatında sabit kıl. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Za; Allah'ım sen, Zacir. Karayı denizden ayıran ve istediğine şeytanları ayıran. Beni de cin ve insanlardan ayır. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

H̱a; Allah'ım sen, Halık, Habir. Beni yarattın ve her şey senin yarattığındır. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Ṭa; Allah'ım sen, Tain. Yeri ve göğü katlayansın. Tıpkı kitap kapağının kitabı düzenlediği gibi. Beni senin amelinle çevrele. Tıpkı senin arşını kaldırdığın gibi. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Zad; Allah'ım sen, Zahir. Gören ama görünmeyensin ve gizlersin gizlenmezsin. Sen, görünenin en yücesisin. Bana Nasuh tövbesinden ettir. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Ḳaf; Allah'ım sen, Kayyum, Kadir, Karib, Kadim, Kahir, Kahhar. Bize kaza ve kaderden en hayırlı geçinmeyi nasip eyle. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

Şad; Allah'ım sen, Samed, Sadık. Cennetini bana sadaka et ve beni ateşin azabından bağışla. Senin rızanı ve cennetini sorarım.

(2) Ahmed b. Ali el-Faris (rh.) dediğine göre: Ebû Hanife'yi şu kelimelerle Allah'a yalvardığını duydum: "Allah'ım, eğer sana olan amelim sana itaat etmenin yanında küçülmüşse senin rican yanında umudum büyümüştür. Allah'ım, nasıl hayal kırıklığıyla mahrum olanı tersine çeviriyorsan senin asaletin ile beni merhum edeceğine şüphem yoktur. Allah'ım, eğer hatalar beni kuşatmışsa senin bol merhametinin keremi bana doğruluk unutturmuş.

(Dua) Allah'ım, kullar senin çok sevabını duyduklarında sana boyun eğdiler. Günahkârlar da senin merhametinin ne kadar geniş olduğunu duyduklarında hırsla kapıldılar. Asilerin haykırışı ve onların sana olan yalvarışları senin mekânında dualarla çoğaldığı zaman bizi bağışlarsan senin faziletlerindendir. Eğer bize azap edersen sana kulluk ederiz. Ey fazileti istenen ve adaletinden korkulmayan. Onlarca insanın kötülüğünü ibretlerle yok eden. Çok kötülüğü az iyilikle götür. Allah'ım eğer senin rahmetini istemekte hakkım yoksa senin yüceliğin sayesinde günahkarlara nasıl amelde bulunacağını sen daha iyi bilirsin. Eğer günahım beni yok etmişse beni senden uzaklaştırdığını zannedirim. Beni yanlış amelimle alma. Beni iyi zannım ve emelimle mutlu et. Allah'ım ecelim yakınlaşmadan seninle buluşmamı şereflemdir ve amelimin kabulü için iyiliğinle bana enerji ver. Sen ki satılmayansın. Nimetlerin Mennan ile verdiklerin memnuniyet iledir. Allah'ım, bedenimi ve kalbimi sana itaat ile meşgul et ki seni kızdıracak şeyleri sevmesin ve sana olan itaatimi güçlendir. Bana öyle bir güç ver ki bütün emirlerini yapayım ve senin rızanı kazanayım. Vicdanımı sana yönlendir ve senin olanı isteyeyim. İyiliğim veli kullarından, yabanlığını düşmanlarından eyle. İhtiyaçlarıma cevap ver ve amellerime sahip çık. Allah'ım, beni sana tevekkül edenlerden ve sana dönenlerden eyle ve sana itaat etmek isteyenlerden eyle. Senin zikrin ve sevgin ile oyalananlardan eyle. Evliyalarına ve sana itaat edenlere ne kadar hayr ayırdıysan bana da o hayrdan ver. Sana, günahlarımın büyüklüğü, suçlarımın çokluğu ve kendime olan kötülüğümü, soruyorum. Allah'ım, Seyyidim sensin. Kerim ve Kerim olan kulunun umuduna göre davranır. Benim sana olan umudum bana rahmet etmendir. Sen merhametlilerin en merhametlisisin. Allah'ım, gece ve gündüz yaptıklarımı bağışla. Benim arsız ve kurnazlığımı affet ve beni kabir ve ateş azabından koru. Beni rahmetinle günahsız olanlardan eyle ve beni salih ameller işleyenlerin izinden götür. Ey Gafar ey Aziz. Seçilmiş peygamber ve temiz ailesinin hürmetine günahlarımı bağışla.

Altıncı Bâb: Haklı Oluşu ve Allah'tan Korkusu

(1) el-Hasan b. Ammar'ın dediğine göre: Ebû Hanife, ibn Ebû Leyla ve ben emirin yanındaydık. Emir bize bir meseleyi sordu ve Ebû Hanife bir cevap verdi, Ebû Leyla bir cevap verdi ve ben de onlardan farklı bir cevap verdim. Emir, benim cevabımı bir kenara bırakıp onların cevaplarını egemen kıldı. Emir onların cevaplarını uygulamadan önce İmam bir saat düşündü. Sonra “Ey Emir, el-Hasan'ın dediği daha doğrudur. Bizim cevaplarımız yanlıştır” dedi ve ona delil sundu. Ebû Leyla kendi cevabının ısrarla doğru olduğunu savundu. İmam, “Biz yanlışlarımızı bulduktan sonra doğruya dönersek bundan utanılacak bir şey yok” dedi.

(2) Bişr'in dediğine göre: "Ebû Hanife'yi Mescidi Haramda gözetliyordum. Ondan daha insaflı bir adam görmedim. Her ne zaman benim haklı olduğumu bilse kendi sözünü bırakıp benim sözümün arkasında durur" dedi.

(3) Feyyaz er-Raki'nin dediğine göre: Ebû Hanife ile birlikteydim. Biri ona bir konu hakkında soru sordu. Ebû Hanife uzun müddet boyunca başını kaşıyıp durdu. Sonra başını kaldırıp "Ben senin meselenin cevabını bilemiyorum" dedi.

(4) Muhammed b. el-Hasan'ın dediğine göre: Ebû Hanife (ra.), Kûfe valisi İsa b. Musa'nın yanına girdi. Vali, "Ey Ebû Hanife! Sen neden bize diğer alimler gibi gelmiyorsun?" dedi. Ebû Hanife "Ey Emir, eğer beni yakınlaştırırsan bana fitne etmiş olursun ve beni uzaklaştırırsan bana hüzn vermiş olursun. Benim istediğim senin elinde değildir ve elimde kaybetmekten korktuğum bir şey de yok. Sana gelen ihtiyacı olduğu için gelir ama benim ihtiyacım yok" dedi.

(5) Rabi' b. Yunus'un dediğine göre: Abu Cafer el-Mansur b. Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Abbas peygamberin amcası hilafeti aldığı zaman ve Malik b. Enes, İbn Ebû Zib onlara: "Allah'ın bana buyurduğu bu işi nasıl görüyorsunuz? Muhammed'in ümmetine halife olarak layık olur muyum?" dedi. Sustular. İbn Ebi Zib'e dönerek, "Allah'ın bana buyurduğu bu iş hakkında ne diyorsun?" dedi. O da dedi ki "Dünyanın mülkü de ahiret mülkü de Allah u Te'ala'nındır. Bunları kime isterse ona verir. Allah Teala sana yardım etsin. Eğer Allah ve peygamberine itaat edersen ve adil olursan başarı sana yakın olur. Ama Allah'a ve peygamberine karşı gelip suç işlersen başarıdan uzaksın. Hilafet, fetva ehli ve müminlerin bir araya gelmesindedir. Sen ve yandaşların Allah'ın yarattıklarına zulmediyorsunuz. Eğer sen dünya ve ahirette beladan kurtulmak istiyorsan Allah ve resulüne itaat et. Yoksa sen ahirette borçlu ve mesul olacaksın. Mensur, yüzünü Ebû Hanife'ye döndü ve ona "Sen hilafet konusunda neler diyorsun?" dedi. Ebû Hanife, dininde mürşit olan adam, nasihat verene sinirlenmekten uzak olur, dedi. O yüzden senin yanında toplanmamızı istiyorsun ki bütün halkın senden korktuğumuz için geldiğimizi bilmeleri içindir. Sen ise halife olduğundan beri fetva ehliyle bir araya gelmedin. Hilafet ise müminlerin bir araya gelmeleri meşveretleriyle olur. Sen Ebû Bekir'in halifeliğini unutma, o bir yıl halife olduktan sonra halifelik Yemen ehline geçti. Tıpkı sahabeler gibi halifeliği başkalarına devrettiği zaman diğer sahabelerle istişare edilerek devredilirdi. Ebû Cafer Mensur, Malik'e asık suratla bakıp, sen halifelik hakkında ne düşünüyorsun, dedi. Malik, eğer Allah seni buna layık görmeseydi bir ümmetin işlerine kadir kılmazdı. Allah, sana verdiği işlerde yardım etsin. Sana her ne veriyse şükretmene ilham etsin. Allah, sana verdiği işlerde yardım etsin. Sonra dağıldılar. Rabi'den sonra Mansur bana dedi ki "beraberinde 3 bedra (10 bin dirhem) al ve onlarla birlikte git. Eğer Malik hepsini alırsa ver ona. Eğer Ebû Hanife ve ibn Zib ondan alırsa

kelleleriyle bana gel” dedi. Önce ibn Zib’in yanına gittim ve kabul etmesi için ona sundum. Bana dedi ki “Kim bu paraya razı olur.” Sonra Ebû Hanife’nin yanına gidip ona sundum. Ebû Hanife, “Eğer ona merhamet edene verirse o da ona zulme edene versin. Allah’a yemin olsun ki boynumu bile vursalar elimi bile sürmem ona” dedi. Sonra Malik’e gelip ona sundum ve Malik hepsini aldı. Mansur’a geri döndüm ve olanları anlattım. Mansur, “Böylece onlar kanlarını korudular” dedi¹⁷⁵.

(6) Abdullah b. el-Yaşkar’ın dediğine göre: Ebû Hanife (ra.): “Medine’de ebû Cafer Muhammed b. Ali İsbat Ali b. Ebû Talip ile karşılaştım. Ona “Ey Ebû Cafer! Allah seni ve bizi ıslah etsin” dedim ve ona “Ebû Bekir ve Ömer (ra.) hakkında ne diyorsun” diye sordum. O da, “Allah onlardan razı olsun” dedi. Ben de ona “İnsanlar senin onları reddettiğini söylüyorlar, ne dersin” dedim. O da bana “Maaz Allah, Kabe’nin Rabbine yemin olsun ki bana iftira atıyorlar. Sen bilmez misin dedem Ali (ra.) kendi kızını Umm Kelsum’u Ömer b. Hattab (ra.)’a verdiğini. Sen onun kim olduğunu biliyor musun? Onun nenesi Hatice Kübra, dedesi Muhammed (sav.), annesi Fatıma Zehra, cennetin iki yiğidi olan kardeşleri Hasan ve Hüseyin, babası Murtaza Ali’dir. Eğer Ömer (ra.) faziletli ve şerefli olmasaydı Ali, kızını ona yaşının büyüklüğüne rağmen verir miydi?” dedi.

Yedinci Bâb: Diyaneti, Güvenirliği ve Eziyete Tahammül Edişi

(1) Mansur’un veziri Yahya b. Halid’in dediğine göre: Ebû Hanife’ye 100 bin dinar emanet ettim. O öldüğünde bana paramın kaybolduğunu söylediler. Bağdat’tan yola çıktım, Kûfe’ye vardığımda onun oğlu Hammad’ı çağırdım. Ona, “Babana 100 bin dinar emanet ettim” dedim. Hammad, “Evet öyledir, babam vasiyetinde öyle bir şey yazmış. O para filan köşede gömülüdür. Bana yardımcı olması için bir adam ver onu sana getireyim” dedi. Yahya, onun diyanetini gördüğünde “Bırak olduğu yerde kalsın, sen babanın emanetinin en güvenilirisin, bırak olduğu yerde kalsın emanet” dedi. Hammad, “Hayır bendeki mallarını yükünü hafiflet. Babam bana güvendi ama benim güvendiğim kimse yok” dedi. Getirdi ve hepsini ona geri verdi. Yahya bu, güvenilir oğlu güvenilir oğlu güvenilirdir. Bu Allah’ın faziletindendir.

(2) Hasan b. Ammar’ın dediğine göre: Ebû Cafer el-Mansur, Hansan b. Kahtuba emretti. Yahya b. Halit vekaletinde Ebû Hanife’ye 10 bin dirhem vermesini emretti. İbn Kahtuba Ebû Hanife’ye gelmeden önce ben gelip ona “Ey Müslümanların İmamı, Halife sana 10 bin dirhem hediye gönderdi. Kabul et ve sana zararı olacağını düşünme” dedi. İbn Kahtuba İmam’a geldiğinde kabul etti sonra evin köşesinde gizlice bir yere gömdü. İmam ölene kadar orada gömülü kaldı. İmam öldüğünde oğlu Hammad orada değildi. Sonra geldi ve İmam’dan kalan bir vasiyetname gördü. Emaneti çıkardı

¹⁷⁵ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi’nin İmâm-ı A’zam Ebû Hanife radiyallahu anh’in Menkıbeleri kitabında 2. C. s. 15-16, Menkıbe 296’da geçmektedir.

ve ibn Kahtuba'ya götürdü ve ona, “Babamın vasiyetinde senin onda emanetin olduğunu yazıyor. Onu bir köşede saklamıştı. Onu sana getirdim” dedi. Hasan b. Kahtuba ona, “Al bu babana bir hediye” dedi. Hammad, “Babam almadı ben nasıl alırım” dedi. Ona teslim etti ve geri döndü. Hasan, “Baban dininde çok güvenilirirdi ve sen daha da güvenilirsin” dedi.

(3) Ebû Bekir b. Muhammed (rh.) dediğine göre: Emir el-Mumin'in, eşleri, çocuklarının anneleri ve cariyeleri arasında bir paylaşım hadisesi düştü. Ebû Hanife bu konu hakkında bir şey hükmetti, onlar da buna razı oldu. Halife (Emir el-müminin), Ebû Hanife'yi çağırdı ve geldiğinde halife ile oturdu. Halifenin kadınları sofranın arkasında oturdular. Halife, Ebû Hanife'ye “Allah sadece dört eş helal etmemiş miydi? Cariyeler için imanının onlara eşit davranacağını kadarı olmalı” dedi. İmam, evet dedi. Emir, eşlerine “Duydunuz mu?” dedi. İmam, “Ey Emir el-Müminin), Allah bunu adalet ehline helal etti. Fakat zannediyorum ki sen bu adaleti sağlayamıyorsun” dedi. Allah te'âla der ki “*Fe iin hiftu en la te'dilu fe vahide*¹⁷⁶. **Adil olamayacağınızdan korkuyorsanız bir eş yeter.**” dedi. Emir sustu. İmam kalktı ve evine gelince hizmetçi onu takip etti. Hizmetçi İmam'a, “Emir'e söylediklerin için onun eşi olan hanımefendi sana teşekkür etmemi ve selamımı iletmemi istedi. Bunun için sana 10 bin dirhem ve bu hediyeleri gönderdi” dedi ve bu hediye 50 bin dirhemi elinin içine koydu. İmam, hizmetçiye “Onları kaldır. Ben onlara Allah Teâlâ'nın emirini hükmettim ne şükür ne de hediye isterim. Ben seni getirdiklerinle geri gönderiyorum ve ona de ki Allah seni mübarek kılsın.” Hizmetçi getirdiklerini kaldırıp geri döndü.

(4) Muhammed b. Şuca'ın dediğine göre: Kadının biri çok pahalı bir elbiseyle Ebû Hanife'nin yanına geldi. Onun ticaret vaktinde kendi hanında. İmam, kadına “Sen elbiseyi ne kadara satıyorsun” dedi. Kadın, “100 dirhem” dedi. İmam anladı ki kadın ticarete daha acemi ve elindekinin fiyatını bilmiyordu. Ona, “Elindeki 100 dirhemden daha fazlasına değer, daha fazla bir fiyat söyle” dedi. Kadın, 400 dedi. İmam, “Bu elbise bu fiyata eşittir” dedi ve kadına 400 dirhem kâr verdi. Elbiseyi aldı.

(5) Hafız'ın dediğine göre: Ebû Hanife (ra.) bana ürün verdi ve satmamı istedi. Onun gizli bir kusuru olduğunu ve sen de satarken o gizli kusuru müşteriye söylemeden satma dedi. Hafız o ürünü sattı fakat kusurlu olduğunu beyan etmeyi unuttu. Sonra o parayı getirdi. İmam, “Kusurunu beyan ettin mi?” diye sordu. Hayır, unuttum dedi. İmam, Hafız'a “Geri dön ve parayı müşteriye geri iade et” dedi. Hafız geri döndü fakat müşteriye bulamadı. İmam o ürünün bütün parasını sadaka olarak verdi. Sonra Hafız'a ortaklık payı olarak kendi parasından verdi.

¹⁷⁶ Nisa sur, 3.

(6) Ebû Hafız'ın dediğine göre: Yezid b. Ömer b. Hübeyre, Ebû Hanife'ye kadılık teklif etti. Ebû Hanife kabul etmedi ve "Ben kadı olamam" dedi. Sonra onu hapishaneye attı. Daha sonra oradan çıkarıp teklifini yineledi. Ebû Hanife tekrar teklifi reddetti. Onun başını şiddetle vurup işkence ettiler. İbn Ebi Leyla ve b. Şirma mescitteydiler. Haberi duyunca İbn Ebû Leyla dalga geçmeye başladı. İbn Şirma biz nereden bilelim. Bu adam kendisinin bulunduğu bu duruma değil bizim düştüğümüz duruma acıyor. Biz dünyayı istiyoruz ama bulamıyoruz. O ise alması için işkence görüyor. Sonra İbn Hübeyre, emrini yerine getirmezse onun çok şiddetli ve acı verici işkence görmesini yemin etti. İmam'a denildi ki emredilene kabul etmen işkence görmenden daha hayırlıdır. İbn Hübeyre'yi hafife alıp onu reddetme. İmam, "Dünyadaki işkence ahiretin demir sopa ile işkencesinden daha kolaydır. Vallahi öleceğimi dahi bilsem asla istediğini yapmayacağım. Bunu İbn Hübeyre'ye söylediler ve İbn Hübeyre, "O adam kıymetini öyle bir dereceye çıkardı ki benim yeminime kendi yeminiyle karşı çıkıyor" dedi. Ebû Hanife'yi çağırıp başına 20 kamçı vurdu. Onu çok acıttı ve Ebû Hanife çok acı çektiğini hissettiğinde İbn Hübeyre'ye "Makamının Allah'ın elinde olduğunu hatırla" dedi ve cellatlar kamçılarını yere bıraktılar. İmam'ın yüzü yara ve şişkinlikler içinde hapse atıldılar. İbn Hübeyre Peygamber (as.)'ı kendisine çok kızgın şekilde rüyasında gördü. Peygamber: "Allahtan korkmaz mısın ki ibadetinde ve ümmetimin en kerimlerinden muhlis olan adamı vuruyorsun" dedi.

(7) Başka bir rivayete göre ona rüyasında şöyle denilmiş: "Eğer İmam, dediğinde doğruysa ve ben kadılık için uygun değilim demişse sen neden inanmadın? Ve eğer yalan söylemişse zaten o makam bir yalancı için uygun olmaz." Onu hapisten çıkardılar ve serbest bıraktı. Sonra kendi yemininin günahları kefareti ödedi.

(8) Yahya b. Nasır'ın rivayetine göre: İbn Hübeyre Ebû Hanife'yi hapse attığında Salim el-Aktas Horasan'dan Kûfe'ye geldi. Mervan'ın süt kardeşi idi. İmam, İbn Hübeyre'nin kadılık teklifinden kurtulmak için beni çağırttı. Salim İbn Hübeyre ile konuştu ve İbn Hübeyre, "Benim isteğimi yapana kadar İmam'ı asla affetmem" dedi...

Fasıl

(9) Abdurrezzak'ın dediğine göre: Ebû Hanife gibi eziyete tahammül eden hiçbir adam görmedim. Mekke'de onunla birlikteydik. Kureyşi bir adam ona küfretti ve Ebû Hanife ona hiç bakmadan "Vakar" ol dedi.

(10) İbn Mekid'in dediğine göre: Bir adam Ebû Hanife ile bir konu hakkında münazara ettiğini ve ona, "Ey bidaatçı zındık" dediğini duydum. İmam ona, "Allah seni ıslah etsin, seni affetsin Allah biliyor ki senin dediğinin tam tersi biriyim" dedi. Sonra adam muslih olup İmam'a dediğini

hatırlayınca utanmazlık ve gurursuzluğa düştü. Kendine geldiğinde Ebû Hanife'den af diledi. İmam: “Senin bana söylediğin ne varsa hepsi helal olsun” dedi.

Sekizinci Bâb: Fetva meclisleri

(1) Hammad b. Selma'ın dediğine göre: Kûfe'nin müftüsü İbrahim el-Hanefi'den sonra Ebû Hanefi'nin şeyhi olan Hammad b. Ebû Süleyman idi. Hammad öldüğünde alimler Hammad b. Hüseyin için birlik oldu. Nahiv ve Arap kelamı ilminde çok iyi bir seviyedeydi ama reddetti. Sonra Ebû Bekir el-Nehşel'i seçtiler ve ona fetvayı sordular ama o sabredemeden kalkıp gitti. Sonra Ebû Berham'ın fetvaya oturmasını istediler, o da reddetti. Sonra Ebû Hanife üzerine anlaştılar. O da, ilmin ölmesini sevmem deyip kabul etti. Ebû Hanife, fıkıhçıların en zekisi, en zahidi, asrının en çalışkan. O yüzden müftüler ondan daha iyisini bulamadılar. Bizim doğru dediğimizi onun faziletlerinden öğreneceğiz. Öylece zekâsı ve güzel feraseti sorunları çözmesiyle biliniyordu. Sonra Ebû Yusûf, Esed b. Ömer, Kasım b. Ma'zu, Zefir b. Hezil el-Basariy, Hasan b. Ziyad el-Lü'lü'-i ve el-Velid ve ehl-i Kûfe'den adamlar karşı çıktı. Ebû Hanife, dinde fakih olmaları için her gün meclise gelmeleri üzerine onlarla anlaştı ve onlarla olan sözleşmesi çok olgundu. İbn Ebû Leyla, ibn Hübeyre, Şerik ve Süfyan es-Suri ona kaşı çıkıp onu kıskanıyorlardı. Fetvada onunla uğraşıp uzatıyorlardı ve onu zillile çekiyorlardı. Ama İmam fetvalarında isabetli oluyordu. Onun hükümleri ve ünü günden güne yayılıyordu.

(2) Sabit ez-Zahit'in dediğine göre: Süfyan es-Suri'ye dakik bir mesele sorulduğunda bununla ilgili konuşabilen tek bir adamı kıskanıyorduk. Sonra Ebû Hanife'nin arkadaşlarına, “Sizin arkadaşınız bu konuyla ilgili ne der, gidin ona sorun” dedi. Eğer onlar cevap verirlerse Süfyan es-Suri de onların cevabını ezberleyip fetvada anlatır.

(3) Ebû Ham'ın dediğine göre: Ebû Hanife (ra.) ile meclis kurulduğunda Süfyan es-suri başını elbiseleriyle dolayıp duvarın arkasında fetva ve meseleleri dinlediği söylenir. İmam, “Eğer Süfyan bir daha gelirse bana haber verin” dedi. Bir gün ona Süfyan geldi dediler. İmam sesini yükselterek “Bir adam tesadüfen bir deveye denk geldi ve onu bir ok ile vurup öldürdü. Peygamber (as.)'e bu olay soruldu. Peygamber, yiyin onu dedi. Bu deve yılkı bir hayvana dönüşmüştür. Eğer size denk gelirse bu muameleyi yapın” dedi. Süfyan onun bu sözlerini duyunca gidip geri dönmedi.

(4) Ebû Yusûf (ra.)'un dediğine göre: Ben ile Süfyan, Mesar b. Kaddam'ın yanında oturuyorduk. Eğer Ebû Hanife buraya doğru gelirse Mesar'ın oturduğu yeri Ebû Hanife'ye vereceğini söyledi. Mesar reddettikten sonra, “Kimseye selam verme ey Ebû Hanife” dedi. O, hasetten, önderlik taslamaktan uzak; ilim yolunda herkese eşit ve adil davranırdı. Çok hızlı bir şekilde saçları aklarla

doldu. Öyle aklar ki hiçbir gençte görülmeyen aklardı. Süfyan, “Bu kıyafeti giyen kimse güvenilirmez” dedi ve kalkıp çıktı.

Ebû Süleyman’ın dediğine göre: Ebû Hanife’nin ve Süfyan’ının arasındaki sürtüşme bu yüzdendi.

(5) Ebû Yusûf (rh.) dediğine göre: İmam, Süfyan’a ulaşmasını istediği bir konuyu sünnet hadisi derdi ve onun asla gıybetini yapmazdı. Bunu duyan Süfyan, “O kaç yıl benden büyük ki beni küçümsesin” dedi.

(6) Abdullah b. Davud’un dediğine göre: Ebû Hanife’ye denildi ki iki tür insan vardır: Hasut ve cahil. İmam, “Bana göre hasud olmayan cahil, hasud olan bir alimden daha iyidir” dedi.

(7) Ebû Yusûf b. Halit’in dediğine göre: Basra’da fıkıhçılarla oturuyorduk. Sonra Kûfe’ye gelip Ebû Hanife ile oturduk. Denizler ve ırmaklar nerede? Kimse onlardan söz etmiyor. Cevap vermekten şaşırıp kaldı...

(8) Ebû Yusûf’un dediğine göre: Ebû Hanife hacca gitmek üzere yola çıktı. Kûfe’de kurtçuk meselesi düştü. İbn Sübrüme, İbn Ebû Leyla, Süfyan ve Ebû Hanife’nin diğer arkadaşları bunun hakkında sorular soruldu ama kimse cevap veremedi. Ebû Hanife’den başka kimse buna çare bulamaz dediler. İnsanlar onun gelmesini bekledi ama İmam da buna cevap vermede aciz kalacağından ve onun kıymetinin düşmesinden korktular. Kûfe’ye yaklaştığında onu birkaç gün ağırladım ve kendi kendime dedim ki İmam’a sırrı vereyim fetva gününe kadar bir cevap bulsun diye. Çok fazla sayıda insan vardı, fırsat bulamadım ve yol kalabalıktan çok daraldı. İmam mescide girerken iki rekât namaz kıldıktan sonra yüzünü insanlara karşı çevirdi. İnsanlar da onun etrafında toplandı. Ona soracakları ilk mesele kurtçuktu. Bu duyduğunda elini başına götürüp bir saat boyunca düşündü. Biz biliyorduk ki O utancından başını kaldıramıyordu. Sonra İmam, başını kaldırıp “cevap böyle böyle” dedi. Fıkıhçılar, emirler, vezirler hatta halife de bu cevabı beğendi ve oradaki insanlar çok sevindi. Kış sabah ile kaldırdılar. Allah onun fetva halısını ve takva elbisesini mübarek kılsın dediler.

Dokuzuncu Bâb: Faziletleri

(1) İbn-i Mübarek, Şerh-i el-Mucmu’da dediğine göre: Bir gün Ebû Hanife Kûfe’nin kadısı olan İbn Ebû Leyla’nın, meclisine girdi. İbn Ebû Leyla, bir adamı iki kamçıyla aynı anda vuruyordu. 160 kamçı vurdu. İmam, “Bu adam sana ne yaptı da aynı anda iki kamçıyla vuruyorsun? Cinayet işlemeyen hiç kimseye iki kamçıyla aynı anda vurulmaz” dedi. Kadı, “Ben, bu adamın duvarın arkasında küfrettiğini ve sonra zinanın oğlu dediğini duydum. Veziri gönderdim adamı yakalayıp bana getirdi. Ben de babama küfrettiği için onu vurdum” dedi. Kendisine küfredilen senden bunu yapmanı mı istedi” dedi. Kadı, “Hayır, ben kendim duydum, bu sebep yetmez mi” dedi. İmam, “Ey mevlam!

Sen bir hadisede beş yanlış yaptın” dedi. Kadı, “Onlar de nedir” dedi. İmam, “Birincisi; Küfredilenin haberi olmadan ceza vermek olmaz. Çünkü sadece sen duymuşsun. İkincisi; Bir kamçı buna yeterdi. Üçüncüsü; Her kamçı arasında bir günün geçmesi lazımdı. İlk kamçının acısı, izi geçsin diye. Dördüncüsü; sen bu cezayı mescitte yaptın. Peygamber (as.) buyurmuş ki “Mescitleri ceza verme yerleri olarak kullanmaktan sakının.” Beşincisi; Küfredilen sağ mı ölü mü bilinmesi lazım ki sağ ise kendi aralarında ölü ise oğluna bu hak geçmez” dedi. Bitti.

(2) Ebû Hanife Maksud denilen kitapta sarf ilmi hakkında yazmadan önce bu kitabın sebeb-i telifinde Kûfe’nin alimleri Ebû Hanife’nin sadece konuşmada iyi olduğunu fakat sarf ilminde iyi olmadığını söylüyorlardı. Bu haber Ebû Hanife’ye ulaştığında bir gece dua edip yatsı namazından sonra kalemini mürekkebin alıp yazmaya başladı ve güneş doğmadan önce tamamladı. Sonra hizmetçilere verip Kûfe’nin alimlerine götürmesini istedi. İmam Kife’nin alimlerine “Sizin kastettiğiniz bu mu?” diye sordu. Alimler kitabı inceledikten sonra kabul edip onu başlarının üstüne tuttular. Sonra “Mübarek olsun, bu bizim maksudumuzdur” dediler. Böylece bu kitabın ismi Maksud oldu. Bu ismi birçok yazmada gördüm.

Faziletlerinden

(3) Kutad, Kûfe’nin müfessirlerinin yanına girdi. Bir mecliste zikredildiğine göre bir gün zikirden sonra Kutad, “Neyiniz var, neden hassas meseleleri cevaplamam için bana sorular sormuyorsunuz” dedi. Ebû Hanife de meclisteydi ve Ebû Hattap’a, “Ey Ebû Hattap! Adamın biri yıllarca ailesinden uzakta kaldı. Ailesi onu öldü zannedip karısını başka biriyle evlendirdi. Ölü sanılan adam geri döndüğünde başkasıyla evlendirilen karısı evlenmeden altı ay önce çocuk doğurmuş. İlk kocası bu çocuğun kendisinden olmadığını söyledi. İkinci kocası da bu çocuğun kendisinden olmadığını söyledi. Yani kadınla evlenenlerden her biri çocuğun kendisinden olduğunu inkâr etti. Sen bu hadise hakkında ne dersin” dedi. Kutad (ra.), “Bu hadise gerçekleşmiş mi?” dedi. “Hayır” dedi. O da olmayan bir meselenin kendisine sorulmamasını istedi. İmam, “Biz hadise düşmeden önce hazırlıklı olalım ki fitne düşünce çaresi hazır olsun” dedi. Kutad, “Olmayana bırak ve tefsirden soru sor” dedi. İmam, “Allah u Teala’nın bu konuya dair Kitaptan bir bilgisi olan ise, “Ben onu sen göz açıp kapayıncaya kadar getiririm” diye cevap verdi. Süleyman (as.) ile ilgili kitabın yazarı Asıf b. Berhiye ism-i azamı biliyordu. Süleyman (as.)’ı da biliyor muydu? İsrailoğulları asrında ondan daha bilgili birinin olması mümkün mü? Kutad, “Bana farklı rivayetlerden soru sorun” dedi. İmam, “Bana söyle, sen mümin misin?” dedi. Kutad, “Ümit ederim ki öyleyim” dedi. İmam, “Neden” dedi. Kutad, “Allah’ın emri olduğu için hesap günü günahlarımı bağışlayacağını ümit ediyorum” dedi. İmam, “Demek ki sen imanında kuşku duyuyorsun. Allah u Teala’nın İbrahim (as.)’a “**Yoksa inanmıyor**

musun?” demişti. O, “Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye” cevabını verdi.” dedi. Kutad, sinirli bir şekilde meclisten çıkıp onlarla hiçbir zaman konuşmayacağına yemin etti.

(4) Mensur el-Cürcani (ra.): “Ebû Hanife, Kûfe Meclisinde falanca kişinin bahçesinde geçen bir olaya şahitlik yapmak için İbn Ebi Leyla’nın meclisine dahil oldu. Kadı, Ebû Hanife’den şahitliğini geri almasını istedi ve “Ey Numan, bahçenin içinde kaç tane hurma ağacı var?” dedi. Ebû Hanife “Bilmiyorum” dedi. Kadı, davacıdan bir tane şahit getirmesini istedi. Fakat adamın başka bir şahit getirmesine imkânı yoktu. Bunun üzerine İmam, Kadıya; “Kaç yıldır bu mescitte namaz kılıyorsun” dedi. Kadı “60 yıldan beri” dedi. İmam, “60 yıldır namaz kıldığın mescitte kaç tane kolon var?” dedi. Kadı, “Bilmiyorum” dedi. İmam, “Sen bu mescitte 60 yıl boyunca namaz kılıyorsun kaç tane kolonu olduğunu bilmiyorsun fakat benim sadece bir-iki kere gördüğüm hurma bahçesinde kaç tane ağaç olduğunu soruyorsun” dedi. Bize düşen adet sayısını bilmek değil, sınırları bilmektir” dedi. Kadı anladı ve Ebû Hanife’ye “Haklısın, şahitliğin tamamdır” dedi.

(5) Malik b. Enes (ra.)’in rivayetine göre: Birinden duyulduğuna göre Kûfeli bir genç çalışkanlığıyla ve adaletiyle görüş, hüküm ve fetvalar veriyormuş. Allah’ın kitabı ve Peygamberin sünneti adına hüküm veriyormuş. Malik, “Gidip onunla görüşeceğim ve eğer gerçekten öyle biriye yemin olsun onu öldürürüm” dedi. Malik Mescidi Haram’da insanların bir mecliste toplandığını görüp oraya yaklaştı. Ebû Hanife de orada oturuyordu. Bir genç ona, “Ey şeyh! İnsanların bu beyte geldikleri gibi sana de geldiklerini görüyorum. Benim kimsenin keşfedemediği zor olan bir meselemi çöz ve onu açıkla. İmam, meselenin ne olduğunu sordu. Adam, “Benim, sözü dinlemeyen, aceleci, burnunun dikine giden bir oğlum var. Bir kadınla evlendirdiğimde onu birkaç gün sonra boşuyor. Ona bir cariyeye aldığımda da onu birkaç gün sonra azat ediyor” dedi. Malik, kendisine sorulup cevaplayamadığı sorunun cevabını İmam’ın nasıl cevap vereceğini merakla izleyip bekliyor. İmam, “Bu halde kendine bir cariyeye al ve onu oğlunla evlendir. Eğer boşanmadan azat ederse o malı olamayan şeyi azat etmiş olacak. Eğer boşarsa cariyeye senin himayende olacak” dedi. Malik “Bu da kim?” dedi. Meclistikiler bu adamın Ebû Hanife’nin olduğunu söylediler. Malik, Ebû Hanife’ye yaklaşarak onu başından öptü. “Allah seni bereketlendirdin, senin verdiğin cevap en doğrusudur” dedi. Malik, doğruyu gördükten sonra kefareten vazgeçti. Sonra yan yana oturdular. Fıkıh ve diğer ilimlerden konuştular. Dağılacakken Ebû Hanife, Malik’e “Sen beni nasıl buldun” dedi. Malik şaşkınlıkla “Bu ne güzel kişilik ve ilimde bilginlik. Taştan olan bu kolonu sorarsan sana altından olduğunu çok güzel delillerle kanıtlar” dedi. Sonra Ebû Hanife’ye Malik’i nasıl bulduğunu sordular. Ebû Hanife, “Eğer Malik, yeryüzündeki her şeyin kendisine ait olduğunu söylerse de ben ona bir delil gösterip kanıtlarım” dedi.

(6) Vaki’ın dediğine göre: “Benim, hadis ezberleyenlerden bir komşum vardı. Geceleyin adam eşiyle tartıştığını ve ona, bu gece boşanmaktan bahsedersen seni boşarım, kadın da eğer bu gece sana boşanmayı sorarsam bütün mallarımı sadaka verir cariyelerimi azar ederim” dediğini duydum. Sonra adam bana geldi ve eşiyle bir böyle belaya bulaştıklarını söyledi. Ben de bu hadisenin bende çözümü olmadığını ve Ebû Hanife’ye gitmelerini söyledim. Fakat adam Ebû Hanife’yi sevmiyor ve Ebû Hanife bunu biliyordu. Adam, “Ben Ebû Hanife ile konuşmaktan tanırım” dedi. Sonra adamla sırasıyla İbn Ebû Leyla, Ebû Süfyan ve İbn Şübruma’ya gidip hadiseyi anlattı. Onların her biri bu hadisenin cevabını bilmediklerini söyledi. Adam, Vaki’ın onlarla Ebû Hanife’nin yanına gitmesini istedi. Gece vakti Ebû Hanife’nin yanına gittiler. Ona hadiseyi anlatıp bu gece bütün fıkıhçılara gittiklerini ancak çözüm bulamadıklarını söylediler. Ebû Hanife onlara “Siz söylediklerinizden dolayı pişman mısınız?” dedi. Onlar da “Evet, pişmanız” dediler. İmam, kadına, “Kocana boşanmayı sor” dedi. Kadın kocasına “Boşa” dedi. İmam, adama dönüp eşine “Sen istersen boşsun” deyiver. Adam karısına dönüp “Sen istersen boşsun” dedi. İmam, adamın karısına dönüp, “Kocana, boşanmak istemiyorum, deyiver” dedi. Kadın da söyledi. İmam, onlara “Siz yeminlerinizden beraat edip ayrılıktan kurtuldunuz” dedi. Sonra İmam, adama “Allah’a dön ve alim olan kimselere olan nefretinden tövbe et. Allah u Teala sana bela verip nefret ettiğin insana muhtaç etti.” dedi. Ondan sonra İmam’a olan nefreti bitti ve her namazı onun arkasında kılıp ona dua etti.

(7) Ebû Muhammed el- Hamadani’nin dediğine göre: Günlerden bir gün kadı İbn Ebi Leyla ve Kûfe’nin eski kadısı el-Haccac b. Artat, Ebû Hanife ile camide oturuyorlardı. İbn Hubeyre yalancı bir şahitle geldi. Kadıya, “Yalancı şahit hakkında ne dersin” dedi. Kadı, “4 yüz kamçı vurulur” dedi. Haccac’a sordu. Haccac, “Bu yalancı şahidin saçları ve sakalları tıraş edilmesi lazım” dedi. Ebû Hanife’ye sordu ve Ebû Hanife, “Bir şeyh bana, böyle insanların yüzü karalanıp bir eşeğin üstüne bindirilir ve o eşek çalıştığı yerde ya da mahallesinde gezdirilir. İmam’ın takkesi yüzüne indi (İmam bu durumdan rahatsız olmuştu). İbn Ebû Hübeyra, İmam’ın dediğini seçti. Sonra İmam, İbn Ebû Leyla “Sen nasıl 4 yüz kamçıyla hüküm verdin. Adam ölürse sen Allah’a ne derdin?” dedi. İbn Ebû Leyla, “Vallahi ben 40 kamçıdan fazla istemezdim ama senin takken yüzüne indiğinde ve heybetin arttığı anda benim dilim cesaret alıp ağzımdan 4 yüz çıktı” dedi. Ebû Hanife Haccac’a, “Sen nasıl onun sakallarını kesip sıfır yapacaktın? Tekrar eskisi gibi çıkmazsa ne yapacaksın?” dedi. Haccac, “Ey Ebû Hanife! Vallahi ben sadece saçlar diyecektim ama senin heybetini görünce dilim düşünmeden konuştu” dedi. Ebû Hanife onların yaptığı bu özürleri kabul etti.

(8) Fazıl b. Ganım’ın dediğine göre: Ebû Yusûf hastalandığında Ebû Hanife ona kalın bir kürk verdi. Ona “Sağlığına kavuş da daha fazla ilim öğretimini kaçırma. Ben senin benim ilmimi yaymaya

devam edeceğine inanmaktayım” dedi. Sonra ona dua edip çıktı. Sonra Allah u Teala sağlıklı rızıklandırdı. Ebû Yusûf, İmam’ın kendisi hakkında dediklerini duyunca gururlandı. Ondan sonra İmam’ın meclisine gitmemeye başladı ve kendine bir meclis kurdu. İmam onu fark edince, Ebû Yusûf’un hastalığında ona söylediğin sözler yüzünden kibirlenip kendine has bir meclis kurduğunu söylediler. İmam, bir adama, “Yakup’un meclisine git ve ona, “Bir adam terziye kendi elbisesini kısalttırmak için bir dirhem verdi. Elbisenin sahibi birkaç gün sora terziye gidince terzi ona elbise verdiğini inkâr etti. Ondan sonra elbise sahibi tekrar terziye dönüp elbisesini istedi ve terzi elbiseyi yapılmış bir halde sahibine verdi” hadisesini anlat. Sonra Ebû Yusûf’a bu durumda terziye ücret verilir mi?” diye sor. Ebû Yusûf evet veya hayır dese de yanlış cevap verdiğini söyle” dedi ve gönderdi. Adam, Ebû Yusûf’a gidip bu soruyu sordu ve Ebû Yusûf kalkıp Ebû Hanife’nin meclisine gitti. İmam, Ebû Yusûf’a “Eğer terzi meselesi olmasaydı seni bu meclise zor getirirdik” dedi. Ebû Yusûf, “Evet öyle” dedi. Ebû Hanife, “Suphanallah! Meclis kurup inanlara fetva veren bu meseleyi çözemiyor mu?” dedi. Bunun üzerine özür dileyip “Ey Mevlam, sen bana bu hadisenin cevabını öğret” dedi. Ebû Hanife, “Kendisini başkalarına ihtiyaç duymayacağını sanan insan kendisiyle çelişir” dedi.

(9) Abdullah b. Ömer’in dediğine göre: Agmeş (ra.)’a bir mesele soruldu ve o bir saat düşündü. Ebû Hanife yanındaydı. Cevabı bulamayıp Ebû Hanife’ye “Ey Ebû Hanife! Ben cevap bulamadım, sen söyle” dedi. Ebû Hanife cevap verdi ve Agmeş ona bu cevabı nereden bulduğunu sordu. Ebû Hanife ona, “Bu hadiseden sen bize bahsetmiştin, oradan buldum cevabı” dedi. Agmeş, İmam’a “Ey İmam! Cevher sensin ve biz o cevherden yapılan boncukları insanlara satan satıcılarız” dedi.

(10) Ali b. Hazım’ın dediğine göre: Eğer Ebû Hanife’nin ilmini tartıda bir kefeye ve onun zamanındaki bütün ilimleri diğer kefeye koysak onun ilmi ağır basardı.

(11) Abdullah b. el-Mubarek’in dediğine göre: Eğer Ebû Hanife olmasaydı biz hadislerin anlamını anlamazdık. O, hadislerin en zor olanlarını açıklardı.

(12) Bişr (ra.)’ın dediğine göre: Ebû Hanife, çok dakik bir sözle konuşmak istediği zaman gizli oturumuna ben, Misar, Ömer ve b. Zurud onunla otururduk. O, Allah’ın kitabından bazı ayetleri öyle bir ritimle okuyor ve öyle bir açıklıyor ki kulaklar ondan önce ve sonra hiçbir şey duymuyordu.

(13) Nuh b. Meryem’in dediğine göre: Ehli sünnet ve cemaati sorduğumda bana “Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer’i üstün kılan, Hz. Osman ile Hz. Ali’yi seven ve kadere hayır ve şer ile inanan, hiçbir mümini günahı yüzünden kafirlikle suçlamayan, konuşmayan, Hanefileri seven, alkolü yasaklayan” dedi.

(14) Said b. Muaz’ın dediğine göre: İmam, mezhepleri 7 harfte topladı. Eğer biri ona bir harf daha eklemek isterse yapamaz.

Faziletlerinden

(15) Semerkand kadısının oğlu İshak'ın dediğine göre: Bir gün eşyalarımızı alıp Kaderî bir adamla yola çıktık. Çok bilgili olduğu için hiç kimse onu yenemezdi. Irak'a yaklaşıncı Kûfe yoluna girdik. Sonunda Ebû Hanife'nin yanına geldik. Ona duhul ettiğimizde elindeki bir kâğıda yazı yazıyor ve yanında da cemaat vardı. Ona, Semerkand'dan geldiğimizi ve Kaderî'nin kendisiyle konuşmak istediğini söyledik. Ebû Hanife ona dönüp, “Neden ehl-i hak mezhebi yerine Kaderî mezhebini seçtin?” dedi. Adam hemen cevap verdi. Ebû Hanife elindeki kâğıda yazı yazmaya devam edip tekrar bir soru sordu. Bu sefer adam biraz düşündü ve cevap verdi. İmam, üçüncü soruyu sordu ve bu sefer adam başını eğip uzun müddet düşündü. O kadar uzun düşündü ki insanlar ona gülmeye başladı. Sonra başını kaldırıp Allah'a tövbe etti. Bunun üzerine Ebû Hanife'ye dua etmeye başladı ve ona senin sayende Allah bana doğru yolu gösterdi. Sonra çıkıp gitti. Kim delalete düşüp Ebû Hanife'ye başvurursa Ebû Hanife onu ehl-i hak mezhebine geri alıyordu.

(16) Hammad b. Ebi Hanife'nin dediğine göre: Sahib Gıylan b. Meyse adında Kaderî biri Şam'dan Kûfe'ye gelip Ebû Hanife ile Kader el-Munha ile ilgili münazara yapmak istedi. Ehli Kûfe halkından birileriyle oturmak istedi fakat kimse onunla görüşmedi. Bir Cuma günün Ebû Hanife ile konuşmak için ona gitti. Ebû Hanife, kader el-Muha ile ilgili konuşmayı bıraktığını ve bu konuyla ilgili artık konuşmayacağını söyledi. Kûfe halkı, “Adam gurur ve zaferle geri dönecek Kûfe ehli hatta Numan bile benimle oturup konuşmaya cüret etmedi diyecek” dedi. İmam, “Beni onunla cuma gününde buluşturun” dedi. Bunu duyan Kûfe'nin fıkıhçı ve alimleri İmam'ın meclisinde toplandı. Meclisin her yeri dopdolu oldu. Sahib Gıylan cuma namazından sonra meclise geldi ve Ebû Hanife'nin karşısında oturdu. İmam, “Ne istersen sor” dedi. Adam, “Allah Firavun için ne istedi” diye sordu. Ebû Hanife, “Allah ona küfür istedi” dedi. Adam, “İblis Firavun için ne istedi” diye sordu. Ebû Hanife, tekrar “Allah ona küfür istedi” dedi. Adam, “Hz. Musa Firavun için ne istedi” diye sordu. Ebû Hanife, “İman istedi” diye cevapladı. Adam, “İblisin istediği Allah'ın istediği ile benzer değil mi?” dedi. İmam, “Allah u Te'âla Firavun'a küfür istedi ve İblis'e Firavun'a karşı küfretmesini istedi. Firavun'dan da kendi kendisine küfretmesini istedi. Musa Allah'ın isteğiyle Firavun'un iman etmesini istedi. Allah'ın isteğiyle Musa'nın isteği zıt olmaz. Çünkü Allah bunu istemiş. Biliyorum ki bu cevabı ne muhatap olduğum kişi ne de diğerleri anladı. Onun için daha açık bir şekilde izah edeceğim” dedi. Konuşmasına şunları ekledi; benim demek istediğim Allah u Teala Firavun'a küfür istedi. Yani Allah u Teala Firavun'a, Ebû Cehl'e ve onlara benzeyenlere küfür istemesi dünyaya gelmelerinden sonradır. Bunu istemesi ise önceden her şeyi bilmesiyle aynı oldu. Bu da ehli sünnet ve cemaatin mezhebinin güzelliğini gösteriyor. Ama Hz. Musa'nın Firavun'a iman etmesini isteme sebebi Allah'ın istemesinin

üzerindeydi. Yani Allah u Teala Hz. Musa'nın diliyle Firavun'un iman etmesini istemesi demektir. Firavun ve ona benzeyenlerin Allah'a karşı bahaneleri olmasın diye. Eğer biz duyuyor ve akıl ediyorsak o ashaptan ... olmayacaktık. Eğer küfür bize mükellef ve mukadder olmasaydı peygamberin işi haber vermek olmazdı. Allah'a dönmeleri için, Allah her ümmete peygamberlik davetini yapmaları için bir peygamber göndermiş. Her ümmet peygamber vasıtasıyla Allah'a hidayet ettiler. Hidayet edenlere de Allah göğüslerine ferahlık vermiştir. Sonra İmam, "Başka bir sorun var mı?" dedi. Sahib Gıylan birkaç soru daha sorunca İmam öyle cevaplar verdi ki artık akıllanıp ve soru sormayı bıraktı. Adam, İmam'ın ilmini ve zekasını görünce ona, "Ben yanlışlarımdan, inanışımdan tövbe ettim" dedi. İmam, "Sen ehli sünnetin hakikatine inandın mı?" diye sordu. Adam, "Ey İmam, sana tövbe ettiğime dair bir kanıt olarak Şam'a döndüğüm vakit yanlış mezhebi seçtirdiğim insanları davet edip onları doğru ve hak olan mezhebe davet edeceğim" dedi. Sonra tövbeli şekilde Şam'a dönüp toplulukları doğru mezhebe davet etti.

(17) İbn Sabih naklettiğine göre: İtab, "Ebû Hanife, üstümüze bir bela geldiğinde, bize çözüm getiriyordu. Bu onun kerâmetlerindendir.

(18) Hevarizm kadısı İbrahim Belhi'nin dediğine göre: Bir gün Kadriye mezhebinin başkanı Cehm b. Safvan, Ebû Hanife ile konuşmak için yanına geldi. İmam, "Seninle konuşmak utançtır, senin içinde olduğun şeyin içinde olmak da ateşte olmak demektir" dedi. Adam, "Ey Ebû Hanife! Benim ne konuşacağımı dinlemeden nasıl böyle bir şey söylersin" dedi. İmam, "Seninle ilgili o kadar kötü söylentiler var ki artık sen bu kötü söylentilerle meşhur olmuşsun. Aşırı bir şekilde kötü olmuşsun. Sana cehennemi bir şekilde hüküm vermeye caiz görüyorum." Dedi ve ona ne istediğini sordu. Cehm, "Ey Ebû Hanife! İmandan başka bir şey sormuyorum" dedi. İmam, "Daha imanı bilemedin mi?" dedi. Adam, "Tanıdım fakat bazı konularda şüphe ettim" dedi. İmam, "İmanda şüphe etmek küfürdür" dedi. Cehm, "Hangi taraftan bana küfür geleceğine senin beyan etme hakkın yok" dedi. İmam, "Ne istiyorsun?" dedi. Cehm, "Bana, Allah u Teala'nın bir olduğuna, kimseye benzemediğine ve şeriki olamadığına kalbiyle inanı fakat dile getirirmeden bir an ölen hakkında ne dersin?" dedi. İmam, "Özrü olamadan bunu dile getirmezse mümin sayılmaz" dedi. Cehm, "Nasıl olmaz! Allah'ın benzersiz olduğuna ve eşi olmadığına inanmasına rağmen nasıl olmaz?" dedi. İmam, "Sen, Kur'an-ı Kerim'e imanda hüküm vermek bahanesiyle inanıyor muydun?" dedi. Cehm, "Evet ben Kur'an-ı Kerim'e inanıyorum" dedi. İmam, "Sen Kur'an-ı Kerim'de, imanın kalp ve dille olduğunu görmedin mi? dedi ve ekledi, Allah u Te'ala: *"Ve iza semi uma unzile ilerresuli tera a'yunehum tefidu mined dem'ı*

*mimma arefu minel hakk, yekulune Rabbena amenna fektubna meaş şahidin*¹⁷⁷. **Peygambere indirileni dinledikleri zaman hakikate dair bilgilerin bulunduğundan dolayı yaşlar boşaldığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz iman ettik! Bize hakka şahitlik edenlerle beraber yaz.”** Demelerine karşılık Allah u Te’âla: “*feesâbehumu Allâhu bimâ kâlû cennâtin tecrî min tehtihâ-l-enhâru hâlidîne fihâ vezâlike cezâu-lmuhsinîne*¹⁷⁸. **Böyle söylemelerine karşılık Allah da onları, içinde ebedi olarak kalmak üzere altında ırmaklar akan cennetlerle ödüllendirdi.”** Allah, sadece kalbiyle bilen değil dille söyleyene ve zikredene cennetine koyar. Allah u Te’âla, “*Men kâne yurîdu-l’izzete felillâhi-l’izzetu cemî’ân ileyhi yas’adu-l kelimu-ttayyibu vel’amelu-ssaâlihu yerfe’uh*¹⁷⁹. **Güzel sözler O’na yükselir; rızasına uygun iş ve davranışlarını da o yüceltir.”** ve başka ayetlerden de. Peygamber (as.) buyurdu ki, “La İlahe İllallah, deyip de kalbinde zerre kadar iman varsa cehennemden çıkar.” Eğer iman sadece bilmekse Allah’ı kalbiyle bilip diliyle inkâr ederse mümin olacaktı. Böylece iblis mümin olacaktı. Çünkü İblis, Allah’ın onu yarattığını, dirilttiğini ve gönderdiğini biliyordu. Öyle ki İblis, Allah’a, “*Halaktenî min nârin vehalaktehu min tînin*¹⁸⁰. **Sen beni ateşten onu çamurdan yarattın.”** “*Kâle rabbi feenzirnî ilâ yevmi yab’asûn*¹⁸¹. **Rabbim! Öyleyse insanların yeniden diriltileceği güne kadar bana mühlet ver dedi”.** Kafirler Allah’ın yer ve gökyüzünü yarattığını biliyorlarsa müminlerdir. Allah u Te’âla, “*Ve le in seeltehum men halakas semavati vel arda le yekulunnallah*¹⁸². **Gerçek şu ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı diye soracak olsan tereddüt etmeden Allah derler.”** “*Ve cehadû bihâ vesteykanethâ enfasuhum zulmen ve uluvvâ, fenzur keyfe kâne âkıbetul mufsidîne*¹⁸³. **Mucizeleri açık ve kesin olarak görüp idrak ettikleri halde zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak.”** “*Ellezîne âteynâhumul kitâbe ya’rifûnehu kemâ ya’rifûne ebnâehum*¹⁸⁴. **Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar.”** Muhammed (sav.)’ın Allah’ın peygamberi olduğunu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Marifet onların hiçbir faydasına olmadı çünkü onlar dilleriyle inkâr ediyorlardı.” dedi. Cehm bunları duyunca rengi soldu ve Ebû Hanife’ye, “Ey Ebû Hanife! Sözlerin beni düşündüğüm şeylerden vazgeçirdi” dedi ve mahcup bir şekilde kalkıp gitti.

¹⁷⁷ Maide sur, 83.

¹⁷⁸ Maide sur, 85.

¹⁷⁹ Fatır sur, 10.

¹⁸⁰ Araf sur, 12.

¹⁸¹ Hicr sur, 36.

¹⁸² Zümer sur, 38.

¹⁸³ Naml sur, 14.

¹⁸⁴ Bakara sur, 146.

(19) Bir rivayete göre: Kadının biri İmam'ın yolculuk için ata tam biniş sırasında gelip ona önemli bir soru sordu. İmam, ata binene kadar cevabı düşündü ve “Senin meselenin cevabı Kur'an'da Bakara suresinden Muavvizeteyn suresine kadar gözümün önünden geçirdim ama senin meseleni bulamadım. Bekle ben dönünce sana cevap veririm” dedi.

İnsaflı ol! Böyle yüksek mertebe ve tabakada Irak, Horasan, Şam, Arapların fıkıhçıları, Hindistan ve Rumlar arasında en faziletli, çalışkanlık mertebesinin tertib-i usul, furu^c ve tehzib-i intikamda atanması şüphesizdir. Öyle bir mezhep sahibi ki insanlar onu idol olarak alır. Ümmetin ışığı ve milletin rehberi. Biz onun bütün övünçlü faziletlerini yazmaya kalkarsak ne kalemler ne de sözler yeter. Bundan dolayı biz sadece sözün özetini yazıp makamda kısaltmalara gittik. Allah'ın yardımıyla onu icazette bulunmaya gayret ettik.

Onuncu Bâb: Kerâmetleri

(1) Halit b. Abdullah et-Tahhan'ın dediğine göre: Ebû Hanife adında bir şeyh gördüm ve isminin Ebû Hanife vasıtasıyla konulduğunu söyledi. Ona bu ismin sebebini sordum. O da “Benim annem bana hamileyken öldü. Onu gusle götürdükleri zaman o anda ben onun karnında hareket ettim. Ebû Hanife bunun fetvasını verdi. “Ölü karnındaki bebek zarar görür hemen o annenin sol tarafından deşin. Zira hava sol kaburgadan yaratıldı” dedi ve onun karnını oradan açıp çıkardılar. Bu imanin fetvası sayesinde Allah (cc.) ona uzun ömür verdi. Bu sebeple annesinin karnı yarılıp çıkarılan çocuğun adı Ebû Hanife koydular. Bu olay benden önce hiç olmadı” dedi.

(2) Bir rivayete göre Yahya diye biri Ebû Hanife'nin Hulasa Fetvasında dediklerini aktardığına göre: Erkek kardeşi ölen bir kadın Ebû Hanife'nin yanına gelir ve ona kardeşinin bıraktığı yüz yirmi dinarın sadece bir dinarı kendisine düştüğünü söyledi. İmam Ebû Hanife bu paylaşımın kimin yaptığını sordu. Kadın, Davut et-Tai dedi. İmam Ebû Hanife hemen cevapladı “Demek ki senin erkek kardeşinin; iki kızı, bir eş, anne, iki erkek kardeş ve bir kız kardeşine o mirası bırakmıştır” dedi. Bunun üzerine kadın onayladı. Ebû Hanife “Doğru ve eşit bir taksimdir. Çünkü asıl mesele yirmi dördttendir. Hakikat olan yüz yirmidir. Onun içindir ki sana bir dinar düştü” dedi.

(3) Bir rivayete göre: Hızır (as.) Ebû Hanife'nin tecrübelerinden yirmi beş sene boyunca ilim öğrendi. İmam Ebû Hanife öldüğünde, Hızır (as.) Allah'tan Hz. Muhammed (sav.)'in dinini tam bir şekilde öğrenmek için bir yol göstermesini istedi. Bunun üzerine Allah ona yol gösterdi ve Ebû Hanife'nin mezarına gitmesini, **orada istediğin tüm şeyleri öğren** dedi. Sonra Hızır (as.) Ebû Hanife'nin mezarına gidip yirmi beş yıl boyunca karşısında oturup istediği her şeyi öğreniyordu. Aynı şekilde ona verilen elli yıllık müddetinde Hz. Muhammed (sav.)'in bütün şariat ilmini öğrendi. Sonra bu ilimle yetinip defterini kapadı, insanlardan daha bilgin oldu. Öyle ki Hızır (as.) Hz. Musa'ya

Tevrat'ı öğretti ve Hz. Muhammed (sav.) ümmetinin alimlerinin birinden öğrendi. Size anlattığımız bu rivayeti düşünün.

(4) Şafii (ra.) dediğine göre: Ebû Hanife (ra.)'nin türbesini ziyaret ediyordum. Her defasında bana bir şey danışıldığında ona bir cevap (çözüm) bulamadığımda çok kötü oluyordum. Direkt Ebû Hanife'nin türbesini ziyaret edip iki rekât namaz kılıyordum. Allah'a yalvarıp sorular soruyordum. Allah'ın izniyle Ebû Hanife yattığı yerde benimle konuşmaya başlıyordu.

(5) Bir rivayete göre: Ebû Hanife (ra.) ölmek üzereyken Ebû Yusûf yanındaydı. O an Ebû Hanife dudaklarını kımıldatıyordu. Ebû Yusûf kulağını Ebû Hanife'nin ağzına götürdü ve söylediklerini anladı. Ebû Hanife “Yarasanın sütü erkek menisi gibidir” dedi. Duyduğunu anladı ve onun ruhu göklere uçtu. Ebû Hanife'nin son sözleri arkadaşlarının aklına şüpheye düşürdü. Şehadetin yerine bunu söylemek zorunda kaldığına şaşırdılar. Onu defnettikten sonra Ebû Cafer Halife tarafından biri geldi. Peygamber ehli Beyt'inin mekânında meni bulunduğunu fetva etti. Ehli Beyt'e kızıp onları hapsetti. Bir sürü kadın ve erkeğin kanını dökmek istiyorlardı. Onlar dağılınca hiçbir kitapta cevabı olmayan soruların cevaplayacak birini arıyorlardı. Ebû Yusûf kendi kendine dedi ki “İmam'ın son dedikleri bu problemin çözümü için bir hikmet olması lazım ki bu kadar iffetli ırzlarında bu suçu def edebilir. Güvenilir kadın ve erkeklerin kanına girmelerini engelleyebilir. Ebû Yusûf, kadınların sarayında casusluk yapılmasına emretti. Casuslar kadın sarayında tavana asılı ve yataklarının yanında yarasalar buldu. Kadın ve erkeklerin masum ve suçsuz oldukları ortaya çıktı. Onların suçsuz yere kanlarını akıtmaktan kurtuldular. Ve bu da İmam-ı Ebû Hanife'nin kerâmetlerinden biridir. Onun sözlerinden hiçbirisi hikmetten yoksun değildir. Ve bir sürü insanın nefesine belalardan kurtarmak Allah yanında kendi nefisini kurtarmaktan daha hayırlıdır. Bu da şefaât mertebesidir.

(6) Bir rivayete göre: İmam'ı kıskanan biri onu ve arkadaşlarını bir ziyafete davet etti. Ve nehrin çayırında oturdular. Sofrayı önlerine serdiler. Ve arkadaşlarına dedi ki “Kalkın, yemek yeme abdesti alın.” Nehrin kenarında ellerini yıkarken bir kedi gelip yemekten yedi. Yemek zehirliydi. Kedi oracıkta ölüverdi. Ve onlar da yemeğin zehirli olduğunu anladılar. Ondan sonra dağıldılar ve ölümden kurtulmuş oldular. Bu da peygamber (sav.)'in sünnetine uyduğu için ona gelen bir kerâmettir. Bu dünyada kurtulan ahirette de kurtuluşa erendir.

(7) Bir rivayete göre: Hammad b. Ebi Süleyman Ebû Hanife'nin üstadın zamanında bir Dehri Bağdat'a geldi ve yeryüzünde kendi mezhebini Hammad'ın mezhebine karşı hâkim kılmak istiyordu. Halife'nin yanına uğradı. Halife'ye “Ey Emir el-Mu'minin! Senin ilmine başvurmaya geldim. Ama bir şartla. Eğer onlar beni yenerse ben onların dinine girerim, eğer ben onlara galip gelirim onlar

benim mezhebime girsinler” dedi. Her şeyi halife ile konuştuktan sonra kalktı ve çıktı. Sonra dediler ki Hammad dışında iletişim kuracağı kimseyi tanımıyoruz. Ve halife Hammad’ın gelmesini istedi. “Bir Dehri alim geldi. Çok ciddi bir dava için seninle ve alimlerinle konuşmak istedi. O adam çok cesaretlidir ve biz senden başka kimseyi güvenmedik. Hazırlan ve yarın bize gel, o gün için gücünü topla ve kudretini sarf et. Sonra da Rabbine tevekkül et. Allah’ın yardımıyla ve peygamberin şefaatiyle konuşmada onu sarf et” dedi. Sabah olunca Ebû Hanife üstadına geldi. Ve onu durgun gördü. Bu gamın sebebini sordu. Üstadı: “Halife bana haber gönderdi. Meşhur (inatçılık ve anlaşmazlıkla) Dehri ile görüşmemi istedi. Bütün alimleri de bu işin içine zoraki koydu. Bununla birlikte bunun aksi olan bir rüya gördüm” dedi. Numan ona rüyasını sordu ve Hammad anlattı. “Geniş bir evde meyve veren büyük bir ağaç gördüm. O anda evin köşesinden bir domuzun çıktığını gördüm. Meyve ve ağaçları kestiler sadece kökleri kaldı. O anda aslan yavrusu çıktı ve domuzu paramparça etti” dedi. Ebû Hanife: “Ey Hammad, bizim için hayırdır ve düşmanlarımız için şerdir. Eğer bana izin verirseniz rüyanın tefsirini yapayım” dedi. Hammad, tabiki buyurun, dedi. Ebû Hanife “Geniş ev, İslam’dır. Meyveli ağaç, alim ve bilginlerdir. Geriye kalan Dehri domuz ve onu helak eden aslan yavrusu ben. Ben seninleyim hiç merak etme. Ve izinle onunla konuşmak istiyorum. Allah’ın yardımıyla ve senin verdiği güveniyle onu tutup helak edeceğim” dedi. Hammad bu duruma sevindi ve kalktı. Camiinin meclisine varana kadar yürüdü. Mihrapta oturdu. Halife ve Dehri onun yanındaydı. İnsanlar toplanıp oturdular. Numan ayakta idi, kendini zor tutuyordu. Hammad, Dehri’nin terliklerini alıp onu minbere çıkardı. Dehri, “Kim konuşmak isterse karşıma çıksın” dedi. Numan kendi yerine oturup “Bu nasıl bir söz, şu anda burada olanlara sor, kim seni bu makama getirdi. Bilen de uygun cevap verecek sana” dedi. Dehri, “Oğul sen de kimsin, yaşlıların, alimlerin, pahalı elbise giyen zenginlerin arasında nasıl konuşuyorsun” dedi. Ebû Hanife “Allah, gururu ve marifeti zenginlik ve cübbeyle değil ilimle gösterdi. Allah Teâlâ iman etmiş olanları ve ilme kavuşmuş olanları yüksek derecelere çıkarır” dedi. Sonra “Ey Dehri yaşlıları muhteşem alimleri ve İslam bilginleri seni yönlendirmek ve konuşmak istemezler. Uzaktan değil, ilk önce en küçüklerinden sonra da en dindar olanları yenmen gerekir daha sonra onların konuştukları ve ilimlerini anlamaya başlarsın” dedi. Dehri, “Dünyada etkileyici bir yapımcı var mı?” dedi. Ebû Hanife, “Evet” dedi. Dehri, “O nerede” dedi. Ebû Hanife (ra.) “Onun bir mekânı yok, nasıl var olacak. Etkileyici bir yapımcının ruhu var mı?” dedi. Dehri “Evet” dedi. Ebû Hanife “Senin ruhun nerede, başında mı, göğsünde mi ya da organlarından birinde mi?” dedi. Dehri, geriye çekildi. Ebû Hanife “Nasıl ki ruh bedenin belli bir yerinde değilse evreni yaratanın da belli bir mekânı yoktur” dedi. Ebû Hanife birinden yoğurt getirmesini istedi, getirildi. Dedi ki “Şu yoğurta yağ var mı?” Dehri “Evet” dedi. Ebû Hanife “Neresinde, üstünde mi, altında mı ya da ortasında mı?”

dedi ve Dehri'ye şunu sundu “Aynı şekilde Allah’ın da evrende belli bir yeri yok” dedi. Dehri “Yaratıcı olan Allah ü Teâlâ’nın öncesinde ve sonrasında ne vardı?” diye sordu. Ebû Hanife “Nasıl, hiçbir şey ondan önce ve sonra yoktur.” Dehri “Nasıl onun varlığını tasavvur edeceğiz, dışarıda onun örneği var mı?” dedi. Ebû Hanife “Delil senin bedenindedir, bedeninde parmaklar var, serçe parmağından sonrasında ve baş parmağından öncesinde ne var” dedi. Dehri “Hiçbir şey” dedi. Ebû Hanife “Evet hiçbir şey yok” dedi. Zaman Dehri’nin soruları cevaplamakla geçti. Bütün olayları özet şeklinde yazmak yakışmaz. Dehri’nin son sorusu “Ey genç adam, söyle bana şu an Allah ü Teâlâ hangi işin başında” dedi. İmam Ebû Hanife “Minberden in de sana cevap vereyim” dedi. Dehri indiğinde İmam minbere çıktı. Dehri sorusunu tekrarlayınca İmam ona cevap verdi. “Allah ü Teâlâ şu an ne iş yapmakta meşgul olduğunu bu mecliste senin gibi batılları yukarıdan aşağıya düşürmek ve benim gibi haklıları aşağıdan yukarıya çıkarmakla meşguldür” dedi. Dehri suçlu, aşağılık ve mağlup duruma düştü insanların yanında. Kekelemeye başladı ve artık konuşamaz duruma gelmişti. Sonra halife ona tövbe vaadini ve kendi mezhebinden çıkmasını teklif etti. Dehri, şartını kabul edip yerine getirdi. Hammad Allah’a hamd etti. Herkes ona teşekkür etti. Bu marifet onun (Ebû Hanife) çocukluğunda oldu ve büyüklüğün faziletlerini nasıl geliştirdi.

(8) Şerh-i Vikayet-i el-Mevsum’da rivayet edildiğine göre: Ebû Hanife dostlarıyla oturuyordu. Bir bedevi yanlarına geldi ve “Ey Ebû Hanife Allah senden razı olsun” dedi ve sorusunu sordu: “Bir vav (و) ile mi, iki vav (و و) ile mi?” İmam ona cevap verdi “İki vav ile” dedi. Bedevi “Allah sana la vela (ne ve ne de) bereketi versin” dedi ve çıktı. Kimse ne soruyu ne de İmam’ın cevabını anladı. İmam’a adamın ne sorduğunu ve kendisinin ne cevap verdiğini sordular. İmam, “Adam bana Şafi’nin seçtiği İbn-i Abas’ın bir vav ile şehadet ettiği gibi mi yoksa İbn-i Mesud’un iki vavla şehadet ettiği gibi mi?” diye sordu. Ona muhtarımıza göre cevabı verdim ve bana bereket ile dua etti tıpkı Allah u Teala’nın dediği gibi: **“La şerkiya vela ğarbiyye, ne doğuya ne de batıya ait olan mübarek zeytin ağacı.”** Onun iki vav ile demek istediği vav’ın şehadetin sonunda İbn-i Mesud (ra.) rivayeti gibi o da Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh. Onun tersi olan İbn-i Abas’ın şehadet ettiğine göre o vav başta gelir. Ve Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh. Bitti.

(9) Hakayık’ta belirtildiğine göre: Şafii’nin okuduğuna göre bir vav ile şehadeti, İbn-i Abas’ın yerine Ebi Musa el-Eşari’nin şehadetine göre seçmiştir.

On Birinci Bâb: Cömertliği ve Yardımseverliği

(1) Bir rivayete göre: Ebû Yusûf fakir biriydi ve İmam’ın meclisine sürekli gelirdi. İmam, onun ilme hazır olup gelecekte yüksek bir mertebede olacağını anladığı zaman, kendisini işe kaptırıp

ilimden uzaklaşacağını korktu. İmam, muhtaç olmaması için ona her hafta veya on günde bir 100 dirhem verirdi. Allah Teala onu muhtaç olmayacak dereceye getirene kadar. Bu rivayetin tamamı Ebû Yusûf'un menkıbelerinde beyan edilmiştir.

(2) Melih, babasından şöyle rivayet eder: “Babam İmam’ın: “Kırk yıldan beri dört Bin dirhemden fazlasına sahip olmadım ve sahip olduğumda da fazlasını harcadım. Dört Bin dirhem geçinebilmek için gerekli paradır. Dört Bin dirhem el çekmeyişiimin de Hz. Ali’nin kavliyledir. Bunlara muhtaç olmak korkusu olmasa idi tek dirhemi bırakmaz, sarf eylerdim” dediğini işitmiş¹⁸⁵.

(3) Ebû Yusûf'un dediğine göre: “Ebû Hanife eli bol biriydi. Bir gün bir fakire 50 dinar verdi. Fakir adam İmam’a teşekkür etmeye başladı fakat İmam ona: “Çık, senden ne hayır ne de şükür isteriz. Benim sana verdiğim mal benim mülküm değil, Allah’ın elime ulaştırdığı malıdır” dedi.

(4) Kays b. Rebi’in dediğine göre: “Ebû Hanife (ra.) benimle mallarını Bağdat’a gönderirdi. Ben onlarla eşyalar alırdım ve Kûfe’ye getirirdim. İmam satıp yıldan yıla şeyhlerin ihtiyaçları, erzakları ve giyimleri almak için kazancını toplardı. Sonra kalan kazancını onlar arasında bölerdi. Onlara “Kendi ihtiyaçlarınız için harcayın ve kimseye ondan başka teşekkür etmeyin. Ben kendi malımdan size vermiyorum bu Allah (az.)’ın bana ve size verdiği faziletindendir. Bu sizin mallarınızın kazancıdır” dedi.

(5) Bir rivayete göre: Bir genç Ebû Hanife’nin yanına gelip: “Falan kişi beni davet etti. Bana süsleneceğim iki güzel elbise ihsan et. Senin yardımın olmazsa benim onu almaya gücüm yoktur” dedi. İmam: “iki Cuma geçtikten sonra yanıma gel” dedi. İki Cuma geçtikten sonra genç adam İmam’a geldi. İmam, ona değeri yirmi dinar olan iki elbise çıkardı, yanında bir dinar verdi. Genç: “bu nedir?” dedi. İmam: “Senin adına Bağdat’a mal gönderdim. İki elbise için yirmi bir dinar gönderdim. Bu iki elbiseyi yirmi dinara alındı. Geri kalan bir dinarı da senin adına sadaka verdim. Kabul edersen senindir, etmezsen onun değerinden herhangi bir şeyi satın alabilirsin¹⁸⁶.

(6) Hasan b. Ziyad’dan rivayet olunur ki: Ebû Hanife camide yırtık ve eskimiş kıyafetlerinden utanan bir adamın en ön saflardan en arkalara doğru gerilediğini görmesi üzerine o adama: “seccadenin kenarını kaldır orada Bin dirhem var, git onunla kendine elbise al ki arkadaşların karşısında mahcup olma” dedi. Adam seccadenin kenarını kaldırıp çok miktarda dirhem gördü ve “benim durumum iyidir, buna ihtiyacım yok” dedi. İmam: “Sen bilmez misin ki Peygamber a.s. Allah’ın bu sözüyle haber getirdi.” **Allah nimetini kulunda gördüğünde o kulu sever.**

¹⁸⁵ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi’nin İmâm-ı A’zam Ebû Hanife radiyallahu anh’in Menkıbeleri kitabında I. C. s.297, Menkıbe 269’da geçmektedir.

¹⁸⁶ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi’nin İmâm-ı A’zam Ebû Hanife radiyallahu anh’in Menkıbeleri kitabında I. C. s.294, Menkıbe 268’da geçmektedir.

(7) Ravzatü'l Ulema'da rivayet edildiğine göre: Halit et-Teymi'den nakledildiğine göre: Ebû Hanife'nin bir komşusu vardı. Gece olduğunda alkol içer şarkılar söylerdi. Gecenin birinde şehrin bekçileri onu yakalayıp alıp götürür ve hapseder. İmam, adamı fark edip “Bu gece sarhoşun sesini duymadım, acaba ne oldu” diye sorduğunda, onu bekçi alıp götürmüş diye cevap verirler. Bunun üzerine İmam, onu kurtarmak için harekete geçti. Şehrin valisine vardığında vali meclisinden kalkıp İmam'ı karşıladı. İmam, “Hapse atılan bir komşumuz için geldik, onun suçunu affet” dedi. Vali zindanda olan herkesi salıverip dedi ki: “Ben senin hürmetine herkesi serbest bırakacağım.” Ondan sonra İmam, o sarhoş komşusunun elini tutup evinin kapısına kadar geldiler ve ona on dinar verdi. “Bu on dinarı al, hapsoldüğün zamanda olan eksikliğini tamamla ve ihtiyacın olduğu zaman bize başvur ki yine yardım edeyim. Sonra adama, evine gir ve üzülen aileni sevindir.” dedi. Bu hadiseden sonra adam tövbe edip özür diledi. İmam'ın meclisine sık sık gitmeye başladı ve Kûfe'nin önemli fakihlerinde bir fakih oldu¹⁸⁷. Komşuluğun bereketi ve cömertliği.

(8) Mukatil'in dediğine göre: İsmail b. Hammad b. Ebi Hanife, dedesi Numan'ın yanına geldi ve “Baba, öğretmenin hediye günü geldi” dedi ve babası ona bir dinar verdi. Oğul gidip bu dinarı öğretmenine verdi. Öğretmen İmam'ın yanına gelip “Allah senden razı olsun. Oğul bana bir dinar ile geldi. Siz mi verdiniz yoksa kendisinden mi bu dinar? İmam: “Sen ne kadar öğretirsen hediyelerin de çoğalır.

(9) Muhammed el-Kûfî'nin dediğine göre: Ebû Hanife oğlu Hammad'ı öğretmene teslim etti. Öğretmen Hammad'a fatiha suresini öğretene kadar ders verdi. Hammad bu durumu babasına söyledi. İmam, öğretmene beş yüz dirhem gönderdi. O zamana göre bir dirhem bugüne göre dört dirhemdir. Bu yüzden o zamandaki beş yüz dirhem bu zamana göre bin dirhemdir. Öğretmen İmam'a özür dilemek için geldi. “Ey Ebû Hanife! Ben paraya öğretmekten daha fazla değer verdim. Ama Allah senden razı olsun çok fazla para göndermişsin. Fakat ben hiçbir şey öğretmedim” dedi. İmam, öğretmene kızıp: “Öğrendim ki senin için Kuran'ın çok değeri yoktur” dedi ve oğlunu o öğretmene göndermekten vazgeçti.

(10) İsmail b. Hammad dediğine göre: Öğretmenim bana Fatiha suresini öğrettiğinde dedem bana iki yüz dirhem verdi ve bana öğretmenin elini hürmetle öpmemi istedi. Bizim zamanımızda dört yüz dirheme denk olur.

¹⁸⁷ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi'nin İmâm-ı A'zam Ebû Hanife radiyallahu anh'in Menkıbeleri kitabında I. C. s.268, Menkıbe 249'da geçmektedir.

On İkinci Bâb: Gece Namazına Kalkması ve Kuran Hatimleri.

(1) Ravzatü'l Ulema'dan rivayet edildiğine göre: Ebû el-Fazl el-Bermazeri'nin dediğine göre: “Ebû Hanife geceyi üçe bölerdi. Birini ders vermekle, birini namazla, birini de uyumakla geçirirdi.” İmam ve Ebû Yusûf bir gün yürürlerken oynayan çocuklardan biri: “Ey çocuklar bu Numan'dır, geceleri uyumayan.” İmam: “Ey Yakub, duyuyor musun bu çocuğun ne dediğini? Allah beni bir çocuğun diliyle tembihledi. Şimdiden sonra Allaha kavuşuncaya kadar yatağa yaklaşmayıp, geceler boyu asla uyumayacağıma yemin ederim.” Dediler ki bu olaydan sonra kırk sene daha yaşadı ve bu müddet içinde sabah namazlarını yatısı namazlarının abdestiyle kıldı¹⁸⁸.

(2) Ali b. Hüseyin el-Müezzîn: “Bir gece yatısı namazını kıldıktan sonra insanlar dağıldı ve Ebû Hanife'yi bir köşede huşu içinde oturduğunu gördüm. Onun kalbini meşgul etmemek için yanına bir kandil bırakıp çıktım. Güneşin doğuşuyla mescide geldim ve o hâlâ orada dua ediyordu: “Allah'ım kim zerre ağırlığında iyilik yapana iyilikle ödüllendiriyorsan ve kim zerre ağırlığında kötülük yapana kötülükle cezalandırıyorsan kulun Numan'ı ateşten koru ve uzak tut. Yüce rahmetine sığıdır.” diyordu.” İmam, yatısı namazında, *İza zelzeletü'l arz zilzelhe*¹⁸⁹. **Yer, şiddetle sarsıldığı zaman,** ayetini okumuştı. Camiye girdiğimde kandilin ateşi hâlâ yanıyordu. Onu kapatmaya çalıştığımda İmam beni hissedip bana “Onu söndürmek mi istiyorsun?” dedi. Anladım ki münacat ve ibadet huşu ile o kadar meşguldü ki hâlâ vaktin yatısı olduğunu zannediyordu. Ona, sabah namazı için ezan okuduğumu söyledim. O kalkıp sabah namazının sünnetini kıldı. Sonra İmam olarak bize sabah namazını kıldırıldı.

(3) Hafas b. Abdullah: Ben Ebû Hanife (ra.)'nin arkasında öğle namazını kıldım. Namazdan sonra yanıma geldi ve bir adam ona: “Ey İmam, bu camide suretler varken namaz kılmayı nasıl doğru buluyorsun?” dedi. İmam etrafına bakınıp “Allah şahittir ki kırk yıldır bu mescitte namaz kılıyorum ve bu suretleri hiç görmedim.” dedi. Sonra İmam emretti ve biz de suretleri gizledik. Bu da onun Allah'a teslimiyeti ve huşunun çokluğunun sebebindendir. Seccadesinin yönünden başka bir tarafa bakmıyordu.

(4) Şerik'in dediğine göre: “Ebû Hanife ile bir yıl boyunca beraberdik ve onun bir yere yaslanıp uyuduğunu görmedim. Arkadaşları, onun sabah namazını akşam namazının abdestiyle kıldığına şahit olmuşlar.”

¹⁸⁸Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi'nin İmâm-ı A'zam Ebû Hanife radiyallahu anh'in Menkıbeleri kitabında 1. C. s.279-280, Menkıbe 257'de geçmektedir.

¹⁸⁹ Zelzele sur, 1.

(5) Bir rivayete göre: Zefer’e geniş konu soruldu. Zefer hemen cevapladı. Onlar “Ne kadar da kolay” dediler. Zefer: “Bir gün İmam’ın yanında mescidindeydim. Yatısı namazını kılana kadar onunlaydım. Sonra çıkmaya kalktım. İmam bu meseleyi çözmek için meselenin içine daldı. Ben bir ayağım üzerine kalkar kalkmaz öyle göründü. Gece ibadet etmekten yorulmadım ve gecenin İmam’ın konuşma lezzetiyle nasıl geçtiğini anlayamadım.

(6) Meser’in dediğine göre: Ben Ebû Hanife (ra.)’yi sevmezdim. Arkasında kötü bir şekilde konuşurdum. İmam, Fıkıhçılar insanların görmedikleri yerlerden geçmeli, az uyuduğunu ve abdestin yenilenmesini gerektiğini söylüyordu. Duydum ki biri sabah namazını akşam namazının abdestiyle kılar. Ben de bir gece insanların kendi evlerine gittiği sırada onu takip ettim. Evinden çıktı ve mescide girdi. Namaz kılamaya başladı. Ben gece uyuyamadan kalamadım. Onun terliğine gizlice birkaç çakıl taşı koydum ve eve geri döndüm. Sabahla birlikte mescide geri döndüm. İmam’ı kendi yerinde dua edip ağlarken buldum. Onun terliğine gizlice yerleştirdiğim taşlara baktım koyduğum gibi duruyorlardı. İnsanlara sabah namazı kıldırıktan sonra öğlene kadar ilim müzakeresinde bulundu. Sonra öğle namazını kılıp ikindiye kadar oturdu. Daha sonra da akşama kadar orada oturdu. Akşam namazını kılıp evine gitti. Evinde yıkanıp abdestini yenileyerek mescide geri döndü ve iki rekât namaz kıldı. Yatısına müzakerede kaldı. Akâbinde namaz kılıp diğer yatak ehli insanlar gibi eve döndü. İnsanlar yataklarına girince İmam sakın bir şekilde evden çıkıp mescide gitti. Sabaha kadar ibadetle meşgul oldu. Daha sonra dün yaptığı gibi öğlene kadar oturdu. Bu hal üzerine onu üç gün boyunca takip ettim. Sonra kendi kendime dedim ki adam ölene kadar alışkanlıklarını bırakmaz. Onu ne gündüzleri oruçsuz ne de geceleri uyuduğunu gördüm. Fakat günlerden bir tatil gününde kuşluk vaktinde hafif bir uyku alırdı. Bu olanlardan sonra Allah düşmanlığımı dostluğa, sevgiye çevirdi. Namaz bittikten sonra müzakereye oturdu. Ben de onun yanına özür dileyerek ve tövbe ederek gelip elini öptüm. Ona “Ey şeyh, benim senin hakkındaki kötü ön yargılarımı helal et.” dedim. İmam, “Cehalet ehlinden kim benim gıybetimi yaptıysa ona hakkımı helal ettim. Ama ilim ehlinden kim benim gıybetimi yaptıysa tövbe edene kadar işi çok zor. Çünkü alimlerin gıybeti gelecek nesillerde akide de fesada neden olur.” Ondan sonra Mesar, Ebû Hanife’nin meclis ve mescidinden eksik olmadı. Hatta Ebû Miaz’ın rivayetine göre Mesar Ebû Hanife’nin mescidinde secde vefat etti.

(7) Ebû Hak’ın dediğine göre: Ebû Hanife ile bir sene boyunca arkadaşlık ettim. Onu uyuduğunu görmedim. Fakat bazen az bir vakit uyuduğu olur.

(8) Yusûf b. Ömer (ra.)’in dediğine göre: Malik ve Ebû Hanife’yi peygamberin mescidinde gördüm. Yatısı namazından sonra münazara ettiklerini gördüm. Onların meclisinde sabah namazını kılana kadar tövbeden ve edepten bahsediyorlardı.

(9) Ali es-Seydalani'nin dediğine göre: Ebû Hanife, bir gecede Kur'an-ı Kerim'i hatmediyor. Bu hatim belki iki rekâtta belki de bitin gece namazında. Eğer gece bitmeden hatmini yaparsa sabaha kadar dua edip münacat eder ve ağlardı. Ama genel olarak gündüzleri oruçluysen fetva ve meselelerle meşgul olurdu. Vallahi gözlerim dininde, çalışkanlığında ve imanında onun gibisini görmedi.

(10) Müftilerin Hazinesi'nde dediğine göre: Ebû Hanife (ra.) her ramazan ayında Kur'an-ı Kerim'i altmış bir kere hatmederdi. Otuz gündüzleri, otuz geceleri birini de teravihte bitirirdi. Otuz yıl sabah namazını yatısı namazının abdestiyle kılar. Bu da Ebû Yusûf ve diğerlerinden rivayettir. Bitti.

(11) Yahya b. Naim'in dediğine göre: Ne vakit akşam Ebû Hanife'nin mescidine gelsem o, sabaha kadar namaz kıldığını görürüm ve onun son kıldığı namaz vitir namazıdır. Onun akan gözyaşlarının sesi tavandan akan damlaların sesi gibiydi.

(12) Hariç b. Musab dediğine göre: Kur'an-ı Kerim'i bir rekâtta hatmeden; sahabelerden Osman b. Affan, Kaab b. Ubeyy, Temim ed-Darî (ra.) ve onların tabilerden Saad b. Cübeyr ve tabilere tabi olanlar Ebû Hanife.

(13) Müftilerin Hazinesi'nin sonucunda yazıldığına göre: Ebû Hanife veda haccında Kabe'ye girdiğinde Allah, oranın güzelliğini ve şerefini arttırdı. İki direk arasında sağ ayağının üstünde durarak Kur'an-ı Kerim'i yarısına kadar okudu ve rekâta gidip secde etti. Sol ayağının üzerine kalktığında sağ ayağını sol ayağının üstüne koyarak Kur'an-ı Kerim'i hatmetti. Selam verdiğinde Allah'a münacat etti ve ağladı. "Allah'ım, nasıl bir kul ki senin ibadetine zayıf olan. Fakat seni iyice tanıdı ve bütün anlayışına rağmen yine amelinde eksiklik oldu." Kabe'nin yanında biri ona seslendi: "Ey Ebû Hanife, sen bildin, bilinene sahip çıktın, hizmet ettin ve en güzel vecihle tamamladın. Seni ve senin mezhebinin tabilerine kıyamet gününe kadar affettik. Allah ondan, arkadaşlarından, din alimlerinden ve onlara tabi olanlardan mahşer gününe kadar razı olsun.

(14) Bazı tefsirlerde Allah'ın buyurdu ki: *Kânû kalilen mine-lleyli mâ yehceûn*¹⁹⁰. **Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı.** Tabilerden ve tabilerin tabileri, Sahabelerden başka Muhacir ve Ensarlardan sayısız ama biz aralarında en meşhur olanları sayacağız. Onlar; Alkama b. Markat, Hammad b. Ebi Süleyman, Saad b. el-Museyyeb, Safvan, Fuzayl, Tavus, Veheb, Rebi^c, el-Hekem, Ebû Süleyman, Ali bün Lukad, Ebû Ubeyde, Ebû Asım, İbn Zib, Ceyb, Ebû Caber, Malik b. Dinar, Süleyman, Yezid er-Rafaşi, Yahya, Ebû Hazım, Muhammed b. el-Mekender, Muharib, Udey b. Abdullah, Akabe, Abdülmelik, ibn Ömer, ibn Humam, Musa b. Talha ve Hems b. el-Menal eğer bütün

¹⁹⁰ Zâriyât sur, 17.

geceyi ihya ederse o Kur'an-ı Kerim'i her ay doksan defa hatmettiğinde bir günün her gecesinde iki, gündüzünde bir hatim yapmış olur. Onların hiçbirisi geceleri başını yastığa koymaz ve sabah namazını yatsı namazının abdestiyle kırlarlar. Onların ibadeti ruhlarının gıdası, kalplerinin hayatı, duyularının tamiri ve dilleri neden yaratıldıkları hakkında sarf ettiler. Uykusuz gecelerden itaatin lezzetinde hiç yorulmadılar. Uyku onlar için ömürden kayıp ve faydasızdır. Allah'ın yanında onlar için uyumak günah ve korkunçtur.

(15) Abdullah b. Davut dedi ki: Selefilardan biri kırk yaşlarından yatağından ayrılıyor ve artık geceleri başını yatağa koymaz. Sadece kuşluk namazı vaktinden sonra az bir zamanda uyur. Aynı şey kadınlar ve diğerleri için de geçerlidir.

On Üçüncü Bâb: Ebû Hanife'nin Rüyalari ve İnsanların Neler Gördükleri

(1) İsa b. Ziyad'ın dediğine göre: Ebû Hanife: “Uyuyanin gördüğü bir rüya gördüm. Rüyamda Hz. Muhammed'in kabrini açıp onun nurlu bedenini gördüm. Onun nurlu bedenini alıp güzel etini temiz kemiklerinden ayırıp yeniden birleştiriyordum. Bu rüyayı kimseye anlatmaya hoş bulmadım. Ta ki bir arkadaşım Basra'ya gidecekken rüyayı yazıp tefsiri için ona verdim. Ona rüyayı kimsenin görmemesi gerektiğini söyledim. Sonra tefsiri için Muhammed b. Sirin el-Basari'ye gönderdim. Muhammed b. Sirin el-Basari yazdıklarını okuyup ne demek istediğimi anlamış ve gence kim bu rüyanın sahibi diye sormuş. Genç de cevap olarak “Genç bir Kûfeli” dedi. Rüya tabircisi: “Müjde, bu rüyanın sahibi Hz. Muhammed (sav.)'in sözlerini toplar, onun hadisleri ve işleri üzerinde yazılan nüshaların hangisi doğru hangisi yanlış ayırt eder, sünnetini ihya eder, doğrululuğunu gösterir. Bu da Hz. Peygamberin söylediklerinin delilidir: O ‘Ebû Hanife’ doğmadan önce üç defa; *Sirac ümmeti*. “**Benim ümmetimin ışığıdır.**” demiş. Bunu mukaddime bölümünde de söyledik.

(2) Bir rivayete göre: Ebû Hanife (ra.): Rüyamda Allah'ı 99 kere gördüm, eğer bir defa daha görsem ona şu soracaktım: “Kimler cehennem ateşinden kurtulur” diye sordum. Bunun üzerine bir kere daha gördüm. “Ey Allah'ım kıyamet gününde senin yarattıklarından kimler kurtulacak? Allah az. “Kim ikinci vakti tesbihat yaparsa onu cehennem azabından kurtarırım. O tesbihat, *subhanallah basıt el-arzeyn bil-sünne, subhanallah lem yetteħiz saħibe ve la veled, subhanallah lem yelid ve lem yûled ve lem yekûn kûfüven aħad*¹⁹¹. **Süphanallah sünnet ile yerleri düz eyleyen suphanallah ne oğul ne de arkadaşla ihtiyaca duyan, ondan çocuk olmamıştır ve kendisi de doğmamıştır, hiçbir şey ona denk ve benzer değildir.** Bölüm bitti.

İnsanların Ne Gördükleri:

¹⁹¹ İhlas sur, 3-4.

(3) Birinin rivayet ettiğine göre: Ebû Hanife (ra.) öldükten sonra onu rüyasında görmüş. “Ebû Hanife üns haremindedi, ona “Ey Ebû Hanife, Allah’ın affetmesini istediğin arkadaşlarının isimlerini yaz” dedim. İmam, defterin başına Davud et-Tai’yi sonunda ise Ebû Yusûf’u yazdı. Ona, “Ey Numan, neden sen Ebû Yusûf’u herkesten sonra yazdın? Halbuki Ebû Yusûf en eski ve en yüksek alim olanlarıydı. Ebû Hanife, kadılıkla meşgul olduğu için.” dedi. Davud, Şerik ve Ebû Yusûf kendilerini inzivaya çekti.

(4) Kasım b. Mu’in: Ey Ebû Süleyman neden kardeşlerinin meclisini ve ilim müzakeresini bıraktın? Ebû Süleyman: “Allah’ın rahmeti üzerinde olsun. Ben orada oyalanan kalpler, telif edilmiş “uydurulmuş” sünnet, değişik dertler, başka amaçlar ve etkileyici bir dünya gördüm. Bunlardan ayrılmak en büyük afiyettir.

(5) el-Cemali: Babamın “Rüyada üç büyük parlak yıldızın gökten kaydığını gördüm, sonra bir ses işittim; yeryüzünün alim yıldızları.” Ben de o yıl içerisinde olanlara baktım ki sırasıyla önce Ebû Hanife sonra Mesar en son da Süfyan es-Suri’nin öldüğünü duydum.

(6) Beşir b. Talha: “Ebû Hanife’yi yüksek bir yerde gördüm. Ey İmam neyin var diye sordum. İmam, izzetin rabbi yanından geliyorum. Allah beni Süfyan es-Suri’den insaf etti.

(7) Manzume şerhi gerçeklerinde: İsmail b. Ebi Reca: Babamın “Rüyada Muhammed b. Hasan eş-Şibani vefatından sonra ona Allah sana ne yaptı diye sordum. O, Rabbim beni bağışladı ve bana “Ey Muhammed eğer senin azap çekmeni isteseydik seni alim yapmazdık” dedi. Ona, Ebû Yusûf nerede diye sordum. Allah, “Benimle onun arasında gök ve yeryüzü mesafesi kadar yüksek mertebede” dedi. Yine ona Ebû Hanife nerde dedim. “Heyhat! O, yükseklerin en yükseğindedir.” dedi.” dediğini duydum.

(8) İsmail b. İbrahim: Kardeşimin oğlu Fergani: Süfyan Mescid-i Haram’da “Bu beytin Rabbine yemin olsun, ben Peygamber (sav.)’i üç defa uyuyanların gördüğü gibi gördüm. Elimden tutuyordu. Ona “Ey Resulullah, Ebû Hanife hakkında ne diyorsun. Çünkü her biri başka şeyler anlatıyor.” Peygamber (as.) bana cevaben: “Ben onun emrine baktım ve ondan sadece doğru ve güzel sünnete uymasından başka bir şey görmedim.” dedi.

(9) Eyüp es-Sıhtani: Ben Ebû Hanife’yi sevmiyordum. Bir gün ben haremde secdedeyken uyku bir saat boyunca gözümü sardı. Uykuda ağlıyordum. Etrafımdakiler ağladığımı duydular ve dürttüler. Bedenimin inci taneleri gibi terlediğini gördüm. Etrafımdakiler, seni ağlatan nedir? Onlara, secdemde uyuyanın gördüğünü gördüm: Biri mızrakla gözümün içine atıp gözümü çıkardı. Sonra bana, sen Ebû Hanife’den falanca kişinin yanında iki şeyden bahsetmişsin, dedi. O iki şeyden bahsedecekken ben

tövbe edip istiğfar ettim. Benden uzaklaştı. Ağlamamın sebebi budur. Ondan sonra Ebû Hanife'yi sevmeye ve meclisine gitmeye başladı.

(10) Muhammed b. Abdullah el-Ensari: gizli bir meseleye tereddüt ettim. Onu çözmeye fırsat bulamadım. Onu soracağım kimseyi bilemedim. Ebû Hanife'nin ruhuna bir elma adadım. Sonra uyuyup onu rüyamda gördüm. O anda meseleyi soruyordum. Mesele şöyle böyle diyordu. Bir baktım yazıyordum. Sonra yazdığımı baktım tıpkı onun söyledikleri gibiydi. Allaha şükürler edip ona da Fatiha ile dua ettim.

(11) İbn Meysere'nin dediğine göre: Mukatıl b. Süleyman el-Müfteri el-Adavi'nin yanındaydık. Yanımıza din ve adaletle meşhur olan bir adam geldi. Ona, "Ey Ebû Hasan, dün uyuyanın gördüğünü gördüm. Rüyamda mescidin minaresi üstünde bir adam: "Ey insanlar Kûfe fıkıhçılarından bir adam öldü ve o adam ki ümmetin ışığıydı." İnsanlar bağırmaya başlıyordu. Mukatıl onu duyduğunda hayıflanarak ayağına vurdu. O Ebû Hanife'dir. *İnna lillahi ve inna ileyhi raciun.* **Şüphesiz Allah'a aitiz ve ona döneceğiz.** Sonra huzurla ruhları meleklerin yanına uçtu. Fıkıh gitti, artık ondan sonra fıkıh yok Allah'a dönün ve onun halifeleri olun.

On Dördüncü Bâb: Ölüm Nedeni.

Üç tane rivayet vardır.

Birinci rivayet:

(1) Rabi' b. Yunus'un dediğine göre: Ebû Cafer Mansur b. Abdullah hilafeti aldığı anda Malik b. Enes, İbn Zübeyr ve Ebû Hanife'yi çağırdı. Bu rivayet altıncı bâbda beyan edildi. Tamamını isteyen oraya dönebilir.

İkinci Rivayet:

(2) Abdullah b. İsmail (ra.)'in dediğine göre: Mansur, Ebû Hanife, Süfyan es-Suri ve Şerik'i meclisine davet etti. Geldiklerinde onlara, ben sizi mutlaka hayırlı bir iş için çağırdım. Sonra üç ferman çıkardı. Bir tanesini Süfyan'a verip bu Basra ilçesinin fermanı, al ve oraya git. Bir tanesini Şerik' verip bu Kûfe ilçesinin fermanı, al ve bu işin üstesinden gel. En son Ebû Hanife'ye, bu benim şehrimin ve çevresindekilerin fermanı al bunu, dedi. Mansur, vezirine "Beraatini kabul etmeyene yüz kırbaç vur" dedi. Ama Şerik kadılık işinde sözünü tuttu. Vezir, ona dön dedi. Şerik mahkemeden çıkıp evine gitti. Orada fermanı saklayıp gece Yemen'e kaçtı¹⁹². Ebû Hanife kadılık vazifesini kabul etmediği için kaçmadı. Ona yüz kırbaç vuruldu ve hapse atılıp orada öldü.

Üçüncü Rivayet:

¹⁹² Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi'nin İmâm-ı A'zam Ebû Hanife radiyallahu anh'in Menkıbeleri kitabında 2. C. s. 22, 301. menkıbeye göre Süfyan Yemen'e kaçıyor.

(3) Rabi b. Yunus: Mansur aralarında Ebû Hanife'nin de olduğu bütün fıkıhçıları topladı. Ebû Hanife o asrın müftüsüydü. Mansur, Hz. Resulullah (sav.) “*El mü'minüne aminüne 'inde şurutihim*, yani **Müminler yeminleri üzerindedirler**” diye buyurmadı mı? Evet dediler. Halbuki Musul halkı ise benim üzerime ayaklanmağa yemin etmişlerdi. Hâlâ benim amilim zekât memurum üzerine ayaklanmışlardır. Buna göre onların kanlarını dökmek bana hela oldu.” dedi. Ebû Hanife sustu. Fakihlerden biri: “Üzerlerinde hakimiyetin vardır ve sözün onlara geçerlidir. Eğer affedersen af sahibisin. Eğer cezalandırmak istersen hak ettikleri şekilde onları cezalandır” dedi. Mansur Ebû Hanife'ye “Bana cevap ver, buna nasıl fetva ediyorsun?” İmam “Peygamber (sav.) halifesi değil misin ve senin makamın aman dileme makamı değil midir?” dedi. Mansur “Evet” dedi. İmam, “Onlar sana kendilerinin de yerine getiremeyeceği bir söz vermişler. Sen de onlara senin olmayan bir söz vermişsin. Eğer sen onları alırsan sana helal olmayan bir şeyi almış olursun. O canı almak Allah'ın hakkıdır.” Mansur sinirli bir şekilde: “Dağılın” dedi. Onlar çıktıklarında arkalarında veziri peşlerinden gönderdi. Ebû Hanife'yi fetva vermeyi yasakladı ve artık memleketine geri dönsün dedi. Halka böyle fetva vermesin ki asiler duyduklarında üzerime saldırmasın¹⁹³. Ondan sonra Mansur intikam için Kûfe valisine İsa b. Musa'ya bir yazı gönderip Ebû Hanife'yi Bağdat'a göndermesini emretti. Vali duyduğunda Ebû Hanife (ra.)'nin yanına koştu ve yolculuğa hazır halde buldu. Vali, “Ey Müslümanların İmamı nereye gidiyorsun” dedi. İmam olanları anlattı: “Şimdi İsa b. Musa ile vedalaşmaya gidiyorum, sonra da Bağdat'a gideceğim.” Korkudan rengi değişmişti.

(4) Birinin rivayetine göre: Duyduk ki Ebû Hanife Mansur'un yanına geldiğinde ona zehirli bir içecek verdi ve ona içmesini emretti. İmam reddetti. Fakat Mansur onu içirene kadar zorladı. Sonra gitmeye kalktığında Mansur ona nereye gideceğini sordu. Ebû Hanife, “Beni gönderdiğin yere, hapse” dedi. Hapse girip orada öldü. Allah ona geniş rahmetiyle rahmet eylesin.

(5) Cami es-Sağir hatimesinde bu rivayet doğrulanıyor. Abu Cafer Bağdat'tayken Ebû Hanife'yi zehirli bir içeceğe zorladı. O zehir bağırsaklarına ulaşınca kalktı. Ebû Cafer nereye gittiğini sordu. Ebû Hanife “Yükseleceğim yere” dedi. İmam evine ulaştığında orada şehit oldu. Bitti.

(6) Cami es-Sağir'in naklettiğine göre: Yakup b. Şibe: “Duydum ki hapiste secdeyken ölmüş.”

(7) Abu Muti° (ra.): “Ebû Cafer Mansur günlerinde Horasan kapılarının önünde bir adamın cenazesini dört adamın kaldığını ve arkasında bir adamı gördüm. Bir yabancının cenazesi sandım.

¹⁹³ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi'nin İmâm-ı A'zam Ebû Hanife radiyallahu anh'in Menkıbeleri kitabında 2. C. s. 16-17, Menkıbe 296'da geçmektedir.

Onlara bu cenazenin kim olduğunu sordum. Onlar, bu Ebû Hanife'dir, dediler. Onu takip edip kapıdan çıktığımızda insan kalabalığı arttı. Hüseyin kapısında cenazenin namazını kıldık. Sonra bir adam öne geçip tekrar namaz kıldı ve arkasında başka bir cemaat takip etti. Onun kim olduğunu sordum. "Beni Temim'den bir adamdır ve Ebû Hanife onların mevlâsıdır" dediler. Sonra onu Hazeran Mezarlığında gömdük. Sonra Bağdat kadısı Hasan b. Ammar geldi ve onun namazını kıldı. Sonra her geçen saat insanlar toplandı. Ta ki mezarının etrafını doldurana kadar. Kalabalığın izdihamından cenaze çok zor defnedildi. İkinci namazına kadar sürdü. Sonra Halife Mansur gelip mezarına namaz kıldı. Sonra insanlar günden güne topluluk halinde onun mezarına yirmi günden fazla zamanda namaz kıldırılar. Onun şerefine.

(8) Abbas ed-Duri'nin rivayetine göre: "Mansur bir şehir kurdu. Bağdat'ta Rasafa Mescidi'ni kurdu. Ebû Hanife'yi çağırdı. Ebû Hanife geldi. Ona Rasafa ilçesinin kadılığını verdi. İmam kabul etti. Çıktığında eğer sen benim dediğimi yapmazsan zarar edersin. Bununla birlikte sen kendini iş sahibi yapmış olursun. Allah u Te'âla: *Ati'u Allaha ve-Resul ve evli el-amr minkum*¹⁹⁴. **Allah'a itiat edini peygambere itiat edin, sizden olan ölü'l-emre.** Üç gün kadılık meclisinde oturdu. Hiç kimde onun yanına gelmedi. Üçüncü günde bir adam birini getirdi. Ona, "Bu adama iki dirhem dört devanık¹⁹⁵ borcun var. Küçük bir öküzün parasından kalan paradır" dedi. Ebû Hanife diğer adama: "Sen ne diyorsun" dedi. Adam: "Kimseye borcum yok" dedi. Safar: "Zıtlaştılar" dedi. Ebû Hanife: "Allah'ın adıyla yemin et" dedirtti adama. Sonra ona git dedi. İmam cebinden iki dirhem çıkarıp ve Safar'a, al bunları senin öküzünün parasının tamamıdır, dedi. Akşamdan sonra İmam kadılığı bıraktı ve evine geldi. Altı gün boyunca hasta yattıktan sonra vefat etti. Allah ona geniş rahmetler eylesin.

(9) Ahmed b. Menkal: Ebû Hanife; 500 yılında, 70 yaşındayken, Recep veya Şaban ayında Bağdat'ta vefat etti. Peygamberin Hicret'inden 80 yıl sonra doğmuştu.

(10) Abu Fadıl: Ebû Hanife'nin mezarı Hezaran Mezarlığındaydı. Ata Kapısı'ndan girince 2-3 mezar ilerisindedir.

Hasan b. Malik: İmam hakkında hatırladığımız ve duyduğumuz üç söylenti var. Bunlar;

(11) Cevheri: Hasan b. Ammar, İmam'ın bulunduğu mezarlıkta (Hezaran Mezarlığı) durup ağlayarak "Senden sonraki tabilerin en dindar fıkıhçılardandı. Ama senin gibi bir fıkıhçı (halife) bırakmadın. Analar senin gibisini doğurmadı. Son zamanlardaki emirler adalet ve iyiliğe meyilliler ama onların gölgesini altında olanlar fitneden korunmuş ve güven içindeler. Biz zamanımızın sultanlarını zulüm ve zorbalıktan sayarız. Ama Osman ailesi zamanındaki sultanlar, alim, kadı ve

¹⁹⁴ An-Nisa sur, 59.

¹⁹⁵ Altı köşeli dirhem.

isyancıların dönemi idi. İnsanların en hayırlısı Abbas ailesinin sultanları çalışkan ve seçin alimler, fıkıhçılar ve konuşmacıların idolü. Onlar, sünneti ve dini ihya edenler, ümmetin ışığı

On Beşinci Bâb: Ebû Hanife'nin Mezhebini Seçme Hakkında Soru ve Cevaplar.

(1) Bir Hanefî'ye: "Neden Ebû Hanife'nin mezhebini seçip Şâfiî mezhebini bıraktın" diye sordular. O, bu cevapları verdi;

Birinci Cevap: Peygamber (as.) "Asırların en hayırlısıdır benim asrım. Ondan sonraki ve ondan da sonraki asır da öyledir" dedi. Ebû Hanife, Peygamber (as.) şehadet ettiği üçüncü asrın en hayırlı insanlarından idi.

İkinci Cevap: Ebû Hanife (ra.) Şâfiî'nin hocasının hocasıydı. Çünkü Şâfiî Muhammed b. Hasan'ın öğrencisiydi. Muhammed b. Hasan, Ebû Hanife'nin öğrencisiydi. Bu rivayet Muhammed b. Hasan'ın menkıbesinde gelecektir.

Üçüncü Cevap: "Peygamber (as.) beni gören hayırlı insanların, beni göreni görenler ve Ebû Hanife beni göreni görenlerin 7. nesildendir."

Dördüncü Cevap: Cebrail (as.) Peygamber (sav.) gelip "Ey Muhammed, Lokman Bin yıl yaşamı süresince hastaları bir ömür boyu tedavi etti. Senin ümmetinde Lokman yoksa Numan vardır. Lokman bedeni tedavi edip düzeltiyorsa, Numan da din hastalarını tedavi edip düzeltecek. Bu din tedavisi de Bin yıl boyunca devam edecek."

Beşinci Cevap: Bini Faris'ten çıkan ilk fıkıhçı Ebû Hanife'dir. İlmi ufuklara yayıldı.

Altıncı Cevap: Ebû Hanife kendi devrinin sonrasının en dindar en güvenilir en zahit en çalışkan Allah korkusu en çok olan biriydi. *"İnne ekremekum 'inde Allahi etkakum"*¹⁹⁶. **Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır."**

(2) Eğer Ebû Hanife'nin öğrencileri ona neden karşı geliyor derlerse, O herkesin üstadı, "usul ve fûrûc"¹⁹⁷un gerçek yetiştiricisidir. Bunun cevabı, Ebû Hanife beyaz ve temiz elbiseleriyle çocuklarla birlikte çamurda oynayan çocuğa "Dikkat et ey çocuk! Ayağın kayarsa elbiselerini kirletirsin" dedi. Çocuk: "Ey İmam! Sen dikkat et de ayağın takılıp düşüp de din elbiselerini kirletme. Dünya havuzunda din kıyafetleri kirlenirse mahşere kadar öyle kalır. Fakat beden elbiseleri kirlenirse yıkanıp kolaylıkla temizlenebilir. Din elbiseleri dünya günahlarından zor temizlenir." dedi. İmam, arkadaşlarına; "Ne dediğini biliyor musunuz? Bu, Allah bir çocuk suretinde beni uyardı ve öğretti. Ben size din ilminde daha çok çalışın diyorum. Eğer biri sizi bir mesele hakkında bir şey danışırsa

¹⁹⁶ Hucurat sur, 13.

¹⁹⁷ Usul kelimesinin karşısı olan "dallar" anlamındaki fûrûc alt soy hısımlarını yeni çocuk ve torunları, onların çocuklarını kapsar. Usul ve fûrûc ile ilgili dini hükümler toplumda güzel ahlakı yerleştirme, aileyi ve akrabalık ilişkilerini gözetme, sağlıklı nesiller yetiştirme hedeflerini de gözetir.

bana gelmeyin ve benim görüşümle de hareket etmeyin, siz araştırıp bulun. Öyle bir delil bulun ki benimle aynı olmayan bir görüş olsun. Her biri ondan bir rivayet olsun ki bu da Ebû Hanife'nin Allah'tan ne kadar korktuğunu, dindar olduğu, diyaneti sarıp sarmaladığını ve bu işin ehli olduğunun kanıtıdır. Eğer yanlış yaparsa, hilaf ile ihtilaf arasında ne fark var, derler. İmam “Hilaf, delilsiz söylentidir. İhtilaf ise delilli söylentidir. İkisi arasındaki fark ise, Hilaf; yolun muhtelif olmasıdır” dedi. Mukaddimede bundan bahsedilmiştir.

(3) İmam Beyhaki, bir Hanefî kendi mezhebinden başka bir mezhebe geçti. Onu tutup yirmi acı verici kırbaç vurdular. Onun mallarını almak namazı terk edenin malını almak gibi caizdir. Bu konu da mukaddimede geçmektedir.

Ebû Yusûf Menkıbeleri

(1) Bazı menkıbelerde; Ebû Yusûf b. İbrahim b. Habib b. Sa'ad b. Becir Beni umrulardan (ra.) Ebû Yusûf, kardeş olan Abbasi Halifeleri Musa b. Mehdi ve Harun er-Reşit b. Mehdi zamanında Bağdat'ta kadı olarak bilinirdi. Ebû Yusûf'a, ilk (kadü'l kudat) kadı başı lakabını verilmişti. Ebû Yusûf öldükten sonra Reşit onun oğlu Yusûf'u Bağdat'ın Batı tarafına halife olarak atadı¹⁹⁸. Ebû Yusûf, “Dedem Ensari'dir.” Sonra Hendek Savaşı'nda dedesi Peygamber (as.)'ın yanına geliyor. Peygamber, onu görünce küçüktür diye harbe almadılar ve onun başını elleriyle mesh etti ve o mesh izi kıyamet gününe kadar soyunda bakidir. Başına (Ebû Yusûf) bakan kişi yağ sürülmüş zannederdi. Sa'ad Kûfe'ye gelmiş ve orada vefat etmiş¹⁹⁹.

(2) İbn Sema'a: “Ebû Yusûf, kadılık vazifesinin zorunlu olup onu din ibadetinden alıkoyduğu için kadılık vazifesini aldığı günden beri her gün namaz kılıyor” dedi.

(3) Ebû Yusûf: “Küçüklüğümde beri Ebû Hanife'nin meclisine gelip ondan hadis ve fıkıh talep ederdim. Onun terliklerini düzeltirdim. Bir gün babam İbrahim geldi. Ben İmam'ın hizmetiyle meşguldüm. Babam bana “Ey Oğlum! İmam'ın yemeği hazır. Ama senin maaşlı bir mesleğe ihtiyacın var” dedi. Babamın sözünü dinleyip onunla gittim. Birkaç gün sonra İmam beni özleyip çağırdı. Bana “Ey Yakup! Seni bizden uzaklaştıran nedir?” Ben de “Babamın sözüne itaat edip maaşlı işten dolayı” dedim. Bir saat oturdum. Gitmeye kalktığımda İmam bana gitmemem için işaret verdi. Herkes gittikten sonra İmam bana “Ey Yakup! Sende parlak bir gelecek var, onu kaybetme, meclisi bırakma” dedi ve bana yüz dirhem verdi. Bana “Ne zaman harçlığın bitse bana haber ver” dedi. Ben de artık dersleri kaçırmadan hepsine katıldım. Bir müddet sonra bana yine yüz dirhem verdi. Ne zaman

¹⁹⁸ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi'nin İmâm-ı A'zam Ebû Hanife radiyallahu anh'in Menkıbeleri kitabında 2. C. s. 111, Menkıbe 390'da geçmektedir.

¹⁹⁹ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi'nin İmâm-ı A'zam Ebû Hanife radiyallahu anh'in Menkıbeleri kitabında 2. C. s. 110, Menkıbe 389'da geçmektedir.

harçlığım tükense ben ona söylemeden o bana hemen verirdi. O bu durumu biliyordu ve bana harçlık verirdi. Ta ki maaş derdine düşmekten vazgeçene kadar. Ben onun meclisinde, hastalık günlerim haricinde ne sabah vaktinde ne de kuşluk vaktinde 17 yıl boyunca ayrılmadan bulundum” dedi²⁰⁰.

(4) Abu Mâlik: Kûfe’de Ebû Hanife’den sonra Ebû Yusûf gibisi yoktu. Ebû Yusûf olamasaydı ne Ebû Hanife ne de İbn Ebû Leyla’nın adı anılırdı; zira ikisinin de ilmini Ebû Yusûf yaydı²⁰¹.

(5) Ali b. Salih, Ebû Yusûf’tan bahsedince: “Fakihlerin fıkıhçısı, kadı başı, alimlerin üstadı” derdi.

(6) Hammad b. Ebû Hanife: Ben ile Ebû Yusûf sağında, Züferi solunda bir meseleyi tartışıyorlar. Ebû Yusûf her ne derse Züferi onu kabul etmiyor. Züferi de her ne derse aynı şekilde Ebû Yusûf da kabul etmiyor. İmam sessiz bir şekilde dinliyordu. Öğle ezanı okunduğunda İmam elini Züferi’nin uyluğu üzerine koyup: “Ebû Yusûf’un olduğu o vilayette başkanlık isteme, Yakup’un olduğu vilayette hak onundur” dedi²⁰².

(7) Bısr b. Velid: el-A’miş benden Ebû Yusûf (ra.)’a ait bir mesele sordu. Ebû Yusûf: “Sen bunu nerden çıkardın?” el-A’miş: “Bir hadisten. Ey Yakup! Ben bu hadisi duyarken baban ve annen evlenmemişlerdi, onun mealini senden duymadan bilmiyordum” dedi²⁰³.

(8) Ebû Umran: Bir adam Kûfe’nin kadısı Haccac İbn Ertah’nın yanına gelmişti. Ebû Yusûf da kadı’nın yanında oturuyordu.

(9) İbrahim b. Haccac: Ebû Yusûf hacdayken hastalandı. Bana, “Ey İbrahim! Sen taşları atarken ne diyorsun?” diye sordu. Ben, “Sen neden bunu merak edip sordun” dedim. O da, “Önemli bir şey değil, beni hastalığım meşgul ediyor” dedi. Ebû Yusûf: “Taşları Binerken atmak mı yürürken atmak mı daha faziletli?” dedi. Ona “Binerken” dedim. O, “Hata ettin” dedi. “Yürürken” dedim. O, “Yine hata ettin” dedi. Allah rızası için söyle hangisi daha faziletli? Dedi ki “Dururken atma yürürken atmak daha faziletlidir. Çünkü dileğine daha yakın ve duana daha makbuldür.”

(10) Muhammed el-Musuli: Reşit, Ebû Yusûf’a şöyle der: “Ey kadı! İsa b. Cafer’in yanında bir cariye vardır. Ondan hoşlanıyorum ve İsa’dan bana satmasını istedim. Fakat İsa onu satmayacağına, hediye etmeyeceğine ve kölelikten azat etmeyeceğine yemin etmişti. Ama şimdi yeminini bozmak istiyor. Sende bunun bir çaresi var mıdır?” Ebû Yusûf: “Evet, onun köleliğinin

²⁰⁰ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi’nin İmâm-ı A’zam Ebû Hanife radiyallahu anh’in Menkibeleri kitabında 2. C. s. 113, Menkıbe 393’te geçmektedir.

²⁰¹ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi’nin İmâm-ı A’zam Ebû Hanife radiyallahu anh’in Menkibeleri kitabında 2. C. s. 117, Menkıbe 395’te geçmektedir.

²⁰² Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi’nin İmâm-ı A’zam Ebû Hanife radiyallahu anh’in Menkibeleri kitabında 2. C. s. 117, Menkıbe 396’da geçmektedir.

²⁰³ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi’nin İmâm-ı A’zam Ebû Hanife radiyallahu anh’in Menkibeleri kitabında 2. C. s. 131, Menkıbe 406’da geçmektedir.

yarısını Emirü'l Mu'minin'e hediye edecek, diğer yarısını satacak. Yemininden döndüğü için ona günah yazılmayacak" dedi.

(11) Hilal er-Razi: Ebû Yusûf Basra'da bize geldiğinde bütün hadis ve görüş sahipleriyle toplantı yaptı. Her bir grup onunla görüşmek için diğer bir gruptan daha layık ve evla görüyordu. Kalabalıkta birinin yüzüğü düştü. Başka biri yüzüğün taşını çıkarıp çaldı. Ebû Yusûf onlara girip: "Vallahi hiçbir grubu diğer bir gruba üstün görmüyorum. Size bir mesele soracağım. Hangi grup doğru cevap verirse o başta girmeye hak kazansın. "Kim bu adamın yüzüğün ezip taşını çaldı?" diye sordu. Ne ezenden ne de kırıandan cevap geliyor. Görüş ehli ile muhaddis ehli cevaplarında değişik şeyler söyleyip ihtilafa düştüler. Kimileri, onun eski haline dönmesi için ne kadar gerekiyorsa onu tazmin etmesi lazım, dedi. Kimileri, ondan ne eksildiyse tamamlaması lazım, dedi. Ben (Hilal), arkadaşlarımın önüne geçip "Yüzüğü yutan kişi altından olan yüzüğü kendisi alıp önceki değerini tazmine mecbur olsun. Ancak yüzüğün sahibi kusuruyla kabul ederse o takdirde yutana hiçbir şey gerekmez" dedim. Ebû Yusûf, cevabımı doğru buldu ve arkadaşlarımla diğerlerinden önce girmemize razı oldu. Bana, "Adın ne?" dedi. Hilal, dedim. O da bana "Bir gün bana tam ay olarak görüneceksin" dedi²⁰⁴.

(12) Ali b. Ömer: Ebû Yusûf kadıyken bir Müslüman bir Zımmi'yi kasten öldürdü. Katili Ebû Yusûf'un meclisine getirdiler ve kısas istediler. Onu bilerek öldürdüğüne şahitlik ettikten sonra Ebû Yusûf kısas emretti. Bir adam kadıya gelip ona birkaç beyit yazılmış olan bir kitabı verdi.

Şiir:

Yâ kâtîle'l-müslimi bi'l-kâfiri

Cerrat ve mâ'l-âdilü ke'l-câyiri

Ey küfürle Müslümanı katleden

Komşun gibi âdil olanı yaraladın

Yâ men bi-bağdâda ve etrâfihâ

Min fukahâ'i'n-nâsi ev şâ'iri

Ey Bağdad ve etrafından olmayan

Şair veya fakihlerden de olmayan

Câra 'ale'd-dînü ebû Yûsuf

Bi-katlihi'l-mü'mini bi'l-kâfiri

²⁰⁴ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi'nin İmâm-ı A'zam Ebû Hanife radiyallahu anh'in Menkibeleri kitabında 2. C. s. 131-132, Menkıbe 405'da geçmektedir.

Ebû Yûsuf dini üzerine komşu oldu

Bir mü'mini katleden kâfir ile

Navahû ve ebkû ashâbî li-dînüküm

Ev fa- 'sbirû ve fe 'l-ecra li 's-sâbiri

Arkadaşlar dininiz için ağlayın sızlayın

Veya sabredin çünkü ecir sabredenindir.

Ebû Yusûf beyitleri okuduktan sonra Reşit'e gitti. Reşit: "Git ve nefsinı halktan kurtaracak bir hile yap ki kan dökülmesin. Çünkü kafirler bir Müslüman öldürene kadar Müslümanları rahat bırakmayacaklar" dedi. Ebû Yusûf dönüp şahitlerle beraber mahkeme kurdu. Kadı, öldürülenin varislerine: "Öldüğü gün cizyesini ödediğine deliliniz var mıdır?" dedi. Şahitler aciz kalınca kısas iptal oldu²⁰⁵.

(13) Ebû Yusûf'un dediğine göre: Bir adam geldi ve Harun er-Reşit'in zorla bostanını elinden aldığını söyledi. Ona "Emirü'l mü'minine karşı mı geliyorsun?" dedim. Adam: "Benim Emirü'l mü'mininle işim yok, benim sorunum onun hizmetçisiyle" dedi. Ebû Yusûf: "O adam memurdur ve Reşit ona emretti" dedi. Adam: "Kadı (Ebû Yusûf) doğru ve adilse onunla benim husumetimi umursamayacak" dedi. Ebû Yusûf: "Orda sen dur" deyip kendisi Reşit ve veziri Yahya b. Halit'in yanına girdi. Ona: "Bir süvari şeyh seninle bostan davası vs. var" dedim. Emirü'l mü'minin "O bostan babamdan bana miras kalmış bir mülkümdür" dedi. Ebû Yusûf: "Adamı içeri alayım mı?" Emirü'l mü'minine "Evet" dedi. Adam içeriye girdi ve ben onların arasına kadılık yapmak için oturdum. Adama neyi dava ettiğini sordum. Adam: "Emirü'l mü'minin bostanımı zorla aldı" dedi. Ona Emirü'l mü'minin mi zorladı, babası mı yoksa başka biri mi? diye sordum. Adam "Emirü'l mü'minin'in kendisi zorladı" dedi. Ben de: "Ey Emirü'l mü'min! Sen mi onun yanına inersin o mu senin yanına çıksın?" diye sordum. Emirü'l mü'minin, adama bir sandalye uzatıp "Üstünde otur" dedi. Ebû Yusûf: "Ey Emirü'l mü'minin adamın şikayetine ne dersin?" Emirü'l mü'minin "O mülk babam Mehdi'den kalan bir mülktür" dedi. Ebû Yusûf: "Ey adam sen inanmak için ne talep edersin?" Adam: "Mülkün ona ait olduğuna yemin etsin." Ebû Yusûf "Ey Emirü'l mü'minin bu durumda sana yemin etmek düşer." Emirü'l mü'minin: "Şerif şeriatı için emredersiniz" dedi ve yemin etti: "Vallahi, babamın yaptığı zorbalığı bilmem." Adam: "Öyle bir yemin ediyor ki sevbek içir gibi çok rahat" dedi.

²⁰⁵ Bu menkıbenin kısmen benzeri El-Kerderi'nin İmâm-ı A'zam Ebû Hanife radiyallahu anh'in Menkıbeleri kitabında 2. C. s. 132-133, Menkıbe 407'da geçmektedir.

(14) Yahya b. Halit'in dediğine göre: Emirü'l mü'minin gibi halkına adaletli ve inşafı birini görmedim.

(15) Ebû Yezid'in dediğine göre: Ebû Yusûf: "Bu meclisi hatırladığımda iki taraf arasında eşitliği sağlayamadım diye çok şiddetli korku ve üzülmeye kapılıyorum. Çünkü Emirü'l mü'minin yatakta, davacı adam hasırın üzerinde oturuyordu." dedi.

(16) Ebû Hammad'ın dediğine göre: Ebû Hanife: "Mecliste 36 kişi oturuyor. Bunlardan 28'i özellikle kadılık için uyumlular. 6 kişi ise fetva uyumlular. 8 kişi ise hem fetva için hem de kadılık için uyumludurlar" diyip Ebû Yusûf ve Züfer işaret etti.

(17) Ebû Cafer et-Tahhavi dediğine göre: Ebû Yusûf, H. 113'te (731) dünyaya teşrif etti. 68 yıl yaşayıp H. 181'de (797) vefat etti.

(18) Ebû Yakup el-Harmeli'nin rivayet ettiğine göre: Ebû Yusûf'un öldüğü gün bir adam; "Fıkıh öldü" diye bağıırıyordu. Ona; "Ey fıkıhın ağıtçısı! Fıkıhın ehli öldü fakat fıkıh asla ölmedi. Bir kalpten bir kalbe, Yakup'tan Yusûf'a iyiden en iyiye taşındı. Allah onlardan ve ebeveynlerinden razı olsun" dediler.

Muhammed b. Hasan'ın Menkıbeleri

Muhammed b. Hasan b. Abdullah b. Tavuz b. Hürmüz

(1) Hakayık-ı Şerh-i Manzume'de denildiğine göre: Muhammed b. İdris eş-Şafii, Muhammed b. Hasan eş-Şibani'nin öğrencisiydi. Muhammed b. İdris eş-Şafiî: "Muhammed b. Hasan (ra.) sayesinde fıkıh ilmini öğrendiğim Allah'a şükrederdi." Bitti.

(2) Şerh-i Manzume'de denildiğine göre: Fıkıhı İbn Mesud ekti, °Alkame onu suladı, İbrahim el-Hanefi hasat etti, Hammad elledi, Ebû Hanife öğüttü, Ebû Yusûf yoğurdu, Muhammed (ra.) ekmek yaptı. İnsanlar Muhammed'in ekmeğinden yerler. Bundan çıkarılacak ders, gaye ziraatir. Bitti.

(3) Hasan b. Ziyad'ın dediğine göre: Muhammed b. Hasan, Ebû Hanife'nin arkadaşıydı. Kemaliyetle muvassaftı. Helal ve haram ilminde, tasniflendirmede ve rivayetlendirmede yüksek derece sahibiydi. Ebû Yusûf'tan sonra en anlayışlı ve en yüksek makam sahibidir.

(4) Muhammed b. Hasan'ın dediğine göre: Halef öldükten sonra bana 30 Bin dirhem bıraktı. 15 Bin dinarı nahiv ve şiire harcadım. Diğer 15 Bin dinarı da hadis ve fıkıh ilmine harcadım. Ailesine "Bana dünyalık şeylerden bahsetmeyin ve onlarla ilgili bana bir şey sormayın. Çünkü kalbim bununla meşgul olur. Kalbimin ilim yolunda rahat olabilmesi için ihtiyaçlarınızı vekilimden isteyiniz.

(5) Ebû Hasım'ın dediğine göre: Muhammed b. Hasan'ın aslı Filistin'deki bir köy. Remle köyünü, kavmini, ehlini ve Bini Şiban'dan bir mevlasıdır. Sonra Kûfe'ye göç ettiler.

(6) Muhammed b. Hasan: “Benim ve Ebû Yusûf’un mezhebi; Ebi Bekir’in, Ömer’in, Osman ve Ali (ra.)’nin mezhebindendir.

(7) Ebû el-Kasım es-Saffar’ın dediğine göre: Muhammed b. Hasan’ın dedikleri insanların davranış ve çıkarına dayanıyor. Ebû Yusûf’un dedikleri eserlere dayanıyor çünkü O, eserlerin uzmanıdır. Ebû Hanife’nin dedikleri gizli detaylı manalara dayanıyor.

(8) Şafiî’nin dediğine göre: Muhammed b. Hasan’dan başka Kur’an-ı Kerim’i indirildiği dille okuyanı asla görmedim. Ondan duyduğum bazı cümleler yazdım. Allah’ın kitabını, helal ve haramı, illetleri, müstensih ve onun tarafından yazılanı, onun gibi bileni görmedik. Eğer bana ilim açılmasaydı ben bu ilimleri açıklayamazdım. Bütün insanlar fıkıhta Irak ehlinin ıyalidir ve Irak ehli Kûfe ehlinin ıyalidir ve Kûfe ehli Ebû Hanife’nin ıyalidir. Muhammed b. el-Hasan’ın yüz ifadelerinden başka o meselenin problemini başka birinden bulmazdım.

(9) İbrahim el-Hazzez’in dediğine göre: Ahmet b. Habli rakkat meselelerini yayınlarken ona bu meseleleri nereden aldığını sordum o da Ahmed b. Muhammed el-Hasan’dan aldım dedi.

(10) Abdullah b. Selam’ın dediğine göre: Ben, Hasan b. Ziyad, üdebadan bir gurup, halife müftüsü olan Muhammed b. el-Hasan ile beraberdik. Reşit geldiğinde herkes ayağa kalktı sadece Muhammed b. Hasan hariç. Hasan b. Ziyad, Muhammed b. Hasan’a kalben darıldı. Hasan b. Ziyad ve Reşit’in arkadaşları kalkıp Reşit’in yanına gittiler. Bir müddet sonra çıktılar. Bu sefer Muhammed b. Hasan kalkıp Reşit’in yanına gitti. Sonra mutlu mesut bir şekilde oradan çıktı. Ona, Reşit’in kendisine ne dediğini sordular. O da Reşit bana “Neden insanlarla birlikte ayağa kalkmadın?” diye sordu. Ben de ona, “Sen beni ilim şerefinde koyduğun mertebeden indirip evin hizmetkarları mertebesine indirmene bana kerih geldi ve senin amca oğlun Muhammed (sav.): “*Men ahebbe en temil rical kıyamen felyettebu’u mek’adahu min el-nar. Kim insanların kendisi için ayağa kalkmasını isterse (hoşlanırsa) ateşteki yerine hazırlansın* buyurmuştu.” Burada kastedilen alimlerdir. Kim padişahların karşısında ayağa kalkarsa bu, padişahlara saygı gösterme ve düşmana heybet vermektir. Kalkmayan sünnete muhalefet etmiş olur, dedim. Halife bana “Doğru dedin ey Muhammed sözünde sadıksın.”

(11) Muhammed b. Sema’nın dediğine göre: Harun er-Reşit, Muhammed b. el-Hasan fetva verdiği sırada gelip ona kitap veriyor. O kitap Yahya b. Abdullah b. el-Hasan b. el-Hüseyin b. Ali (ra.) kitabıydı. Bu kitap emanet kitabıydı. Kitapta geçen bir rivayet: “Biri bir adamı bir sopayla dövüp öldürdü.” Bunu okuduğunda Muhammed’e “Buna ne diyorsun” dedi. Muhammed anladı ki Reşit emanete ihanet edip onu öldürecek. Muhammed, Allah’ın emri darü’l ahire’den etkilenip yüksek sesle “Ey Emirü’l Mu’minin, bu emanet doğru ve bu kitapta adamın kanı haramdır. Ama bununla

beraber asa ile öldürmek olmaz. Sonra Reşit sinirlenerek kitabı Muhammed'den alıp Hasan b. Ziyad'a verdi. Hasan b. Ziyad kısık bir sesle okuyup "Bu emanettir" dedi. Sonra kitabı Ebi Buhteri'ye, o da şehrin kadısı Veheb b. Veheb'e verdi. Veheb b. Veheb okudu ve "Bunda emanet yok. Çünkü sopa dayığıyla öldürmek ve boğmak haram işlerdendir" dedi. Sessizce bir bıçak çıkarıp kitabı parçalara ayırarak attı. "Bu kitap kopyadır, bundan dolayı emanet değildir. Adamın katli ve kanı benim boynumda" dedi.

Bismi'llahi'r-rahmani'r-rahim

Ebû Hanife oğlu Hammad'a, Allah seni irşat etsin ve sana bazı vasiyetler vereceğim. Eğer sen bunları ezberler ve kurarsan senin için din ve dünya mutluluğu temenni ederim.

Birincisi: bütün günahlardan sakınmalı ve takva sahibi olmalısın.

İkincisi: daima ilmi arayarak, cehaletten kurtulmaya çalışmalısın.

Üçüncüsü: Dünya ve din için muhtaç olduğun insanlarla arkadaşlık yapmalısın.

Dördüncüsü: Kendine bir şeyler eklemen ve zaruret olmadan eklememelisin.

Beşincisi: Hiçbir Müslüman ve Zimmiye düşman olmamalısın.

Altıncısı: Allah seni rızıklandığına kanaat etmelisin.

Yedincisi: Elinde olanı tedbirle kullanman ve insanların minnetine kalmamalısın.

Sekizinci: Senin üzerindeki gözü hafife almamalısın.

Dokuzuncu: Kendi nefsinin (fuzuli) gereksiz şeylerden sakınmalısın.

Onuncu: insanları selamlamalı; onlara tatlı söz söylemeli, iyilik yapanları sevmeli, kötülük yapanlara iyi geçinmeye çalışmalısın.

On birinci: Allah'ı zikretmeli ve Peygamber'e çok salavat getirmelisin.

On ikinci: peygamber Efendimizin her zaman okuduğu ve bütün istiğfarların efendisi diye adlandırdığı şu istiğfar duasını her zaman okumalısın:

"Ey Allah'ım sen benim Rabbimsin. Senden başka ilah yoktur. Beni sen yarattın ve ben senin kulunum. Gücümün yettiği kadar sana verdiğim ahd ve vaadim üzerindeyim. Yaptıklarımın kötülüklerinden sana sığınırım. Bana verdiğin ve üzerimde tamamladığın nimetlerini ikrar ediyorum. Günahlarımı da ikrar ediyorum. Beni bağışla çünkü senden başka günahları bağışlayacak kimse yoktur."

Her kimse bunu gece uyumadan önce söylerse, o gece öldüğü zaman cennete girer. Her kim bunu gündüz söylerse, o gün içinde ölürse cennete girer.

Ebi Derda'ya: "Senin evin yandı" Dedikleri zaman, Ebi Derdâ; "Allah'ın Peygamber (sav.)'i bana bir dua edip dedi ki: "Kim bu duayı gündüzün başlangıcında okursa uyuyana kadar başına hiçbir

musibet gelmez. Gündüzün sonunda okursa uyanana kadar başına hiçbir musibet gelmez. “*Allâhümme ente Rabbi lâ ilâhe illâ ente aleyke tevekkeltü ve ente Rabbül-Arşil-Azîm, Mâşâallâhü kâne ve ma lem yeşe’ lem yekün, lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil-Aliyyil-Azîm, A’lemü ennellâhe alâ külli şey’in kadîr, ve ennellâhe kad ehâta bi-külli şey’in ilmen, Allâhümme innî eûzü bike min şerri nefsi ve min şerri külli zi şerri ve min şerri külli dâbbetin ente âhizün bi-nâsiyetihâ inne Rabbi sırâtın müstekîm.* Allah’ım sen benim Rabbimsin. Sen’den başka ilah yoktur. Ancak Sen varsın. Allah’ım sana tevekkül ettim. Sen, Arş-ı Azim’in sahibisin. Allah’ın dilediği olur dilemediği ise asla olmaz. İbadetlere güç yitirmek ve kötülüklerden korunmak, ancak yüce ve büyük Allah’ın kuvvet ve kudreti iledir. Biliyorum ki Allah her şeye kadirdir. Gerçek ki Allah, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Allah’ım, nefsimin şerrinden ve kudret eliyle tuttuğun her canlının şerrinden sana sığınırım. Gerçek ki hep benim Rabbim doğru yol üzeredir.”

On üçüncü: Her gün Kuran-ı Kerim’den okumalısın. Sevabını peygambere, baba ve annene ve bütün Müslümanlara bağışlamalısın.

On dördüncü: düşmanlarından fazla, dostlarından kendini korumalısın. Zamanımız fesat ve fitnenin yığın haline geldiği zamandır. Düşman, dostundan istifade etmektedir.

On beşinci: yolunu, gidişatını, düşüncelerini ve bütün sırlarını gizlemelisin.

On altıncı: komşunu iyilik yapmalı ve komşunun eziyetine sabretmelisin.

On yedinci: Ehl-i Sünnet vec-Camaat mezhebine dört elle sarılmalı, cehalet ve sapıklıkla dolu olan kimselerin mezhebinden uzaklaşmalısın.

On sekizinci: her işte niyetin halis ve samimi olmalı ve kazancının helal olmasına çabalamalısın.

On dokuzuncu: Beş yüz Bin hadis-i şerif içerisinde seçtiğim şu beşini çalışmalısın,

Birincisi: “Ammeler ancak niyetledir. Dünya ve dünyalıklardan yüz çevir Allah seni sevsin; Halkın elinde elinde olandan yüz çevir insanlar seni sevsin.”

İkincisi: “Müslümanın güzelliklerinden biri de kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmelisin.”

Üçüncüsü: “Sizden biriniz kendisi için sevdiğini, başkaları için de sevmedikçe imanı kemale ermez”

Dördüncüsü: “Helal de belirlidir. Haram da belirlidir. Aralarında bazı şüpheli durumlar vardır. Bu şüpheleri insanların çoğu bilmez. Kim şüphelerden uzaklaşırsa namusunu ve dinini korumuş olur. Şüphelere düşen kimse ise harama düşmüş olur. Bir korunun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi, daima koruya girmekten şüphelenir ve sürüsünü korur. Her padişahın bir korusu vardır. Allah’ın

korusu da haramlardır. İnsan vücudunda bir et parçası vardır. Eğer bu iyi olursa, bütün vücut iyi olur. Şayet o kötü olursa, bütün vücut kötü olur. O da kalptir.”

Beşincisi: “Hakiki Müslüman, eğer Müslümanların elinden ve dilinden rahatsız olmadığı kimsedir.”

Yirminci: Allah hakkında iyi niyetli ve iyi düşünceli olmalısın. Korku ile ümit arasında yaşamalısın. Allah’ın azabından korktuğun gibi onun rahmetinden de sakın ümidini kesmemelisin.

Allah’ın yardımıyla

Ve keremiyle

Yıl Miladi 1065

Bismi’llahi’r-rahmani’r-rahim

Emir el-Mu’minin Ömer b. el-Hattab (ra.) hilafeti aldığıında Yahudi kavminden bir haber gönderildi: “Ey Ömer! Sen Muhammed’ten sonra, Muhammed ve ashabı Ebi Bekir’den sonra veli-emirsin. Sana bazı meseleler hakkında sormak istediğimiz sorularımız var; eğer bize söylersen İslam dinini bilmiş oluruz” dediler.

Sormak istediğimiz sorularımız var; eğer bize söylersen İslam dinini bilmiş oluruz” dediler.

SONUÇ

Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan adlı çalışmamızda, Ebû Hanîfe'nin menkıbelerini ve bu menkıbelerdeki kerâmet motiflerini tespit edip inceleyerek diğer velilerin benzer kerâmetleriyle ilişkilendirmekle birlikte, Arapça olan yazma eseri Türkçeye çevirerek Türk Edebiyatı bilim dünyası hizmetine sunmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda bahsi geçen iki dilin ve Türk Halk Edebiyatı'nın temel paradigmalarından yola çıkarak bir inceleme yapılmıştır.

Türk kültür tarihinin önemli türlerinden olan menkıbeler, geçmişten günümüze değin kutsal anlatılar olarak gelmiş, halk nezdinden kendisine itibarlı bir yer edinmiştir. Bu açıdan bakıldığında bugüne kadar üzerine hiç çalışma yapılmamış *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan* adlı eserin ihtiva ettiği menkıbeler öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Biz bu çalışma ile söz konusu eseri her açıdan ele alıp içerdiği tüm bilgileri şerh ederek bilim dünyasına sunmaya gayretinde olduk. Böylelikle hem Türk Halk Edebiyatına hem de geniş arşive sahip olan menkıbe çalışmalarına bu eseri kazandırmış olduk.

Tekke-Tasavvuf Edebiyatının sözlü anlatılardan yazılı ürüne geçiş yapan menkıbelerin bir araya getirilerek oluşturulan menakıpnamelerin içeriğinde; Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve Peygamber'in hadisler sıklıkla yer almaktadır. Tasavvuf ve züht yaşamıyla ilgili uygulamalar ve bunlarla alakalı terimler çokça yer almaktadır. Eserdeki sözel doku tekke-tasavvuf çevresinde vücut bulan kelime, terim ve anlatım yapısından meydana gelmiştir.

Tezimizin giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, kapsam ve yöntemini ayrıntısıyla açıklanmıştır. Böylece okuyucu bu çalışmanın baştan itibaren nasıl ve hangi yöntemlerle gerçekleştiği hakkında bilgilere sahip olacaktır. Akabinde tezin birinci bölümünde çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için araştırma ile ilgili olan genel kavramları tanımlama ve açıklama gereği duyulmuştur. Hemen sonrasında ikinci bölümde yer verdiğimiz ve eserimizin müellifi olan Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî'nin hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve bu eserler hakkında gerçekleştirilen çalışmalara yer verilmiştir. Tezimizin üçüncü bölümde ise çalışmamıza konu olan *Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan* adlı eserin temin sürecinden başlamak üzere içeriği, diğer nüshaları, içinde menkıbelerinin yer aldığı üç velinin hayatları, eserleri vs. (Ebû Hanîfe, Ebû Yusûf, Muhammed b. Hasan) hakkında elimizdeki eserde ve literatür taraması yaparak geniş bilgilere ulaşıp bu bilgiler kaydedilmiştir. Tezin dördüncü bölümde eserin içinden tespit edilen menkıbelerin içerdiği kerâmet motiflerinin tespiti ve bu menkıbelerin Ahmet Yaşar

Ocak'ın oluşturduğu menkıbe motifleri tasnifine göre sıralaması yapılarak diğer velilerin benzer kerâmetleriyle ilişkilendirilmiştir. Metin bölümünde Arap alfabesiyle Arapça olarak kaleme alınan yazma eserin, Türk Dili kuralları çerçevesinde, Türkiye Türkçesine tercümesi gerçekleştirilmiştir. Tezin tıpkıbasım bölümünde, tercümesiyle karşılaştırmak üzere eserin 39 varağı verilmiştir.

Ebu Hanife merkezli anlatım ve uygulamalar, Türk ortak belleğinin dış dünyaya yansıyan anlam muhitlerinden biridir. Hem inşa etme hem de aktarma çerçevesinde teşekkül eden bu anlam muhiti, geçmiş ile bağlantı kurma ve bir anımsama biçimi olmanın yanında Türk kültürel birlik ile bütünlüğünü anlama ve anlamlandırma açısından da oldukça önemlidir. Kanaatimizce, özelde Ebu Hanife genelde halkbilgisi ve kültürü konusunda icra edilecek çalışmalarda bu anlam çerçevesinin de dikkate alınması, küreselleşen dünyada bir ulus olarak yer almaya katkı sağlayacaktır.

Çalışmamızın içerdiği tespitlerin yapılacak yeni çalışmalara bir örnek niteliğinde olmasını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

- Ağcalar, A. (2009). *Silifke Halk Kültürü Araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Akkuş, E. (2018). *Ordu Efsaneleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Alptekin, A. B. (2009). *Halk Hikayelerinin Motif Yapısı*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Alşan, M. H. (2012). *Horasan Erenleri Melametiler, Ahiler, Bacılar, Gaziler, Abdallar*. Kurtuba Kitap Yayınları, İstanbul.
- Altındal, B. (2011). *Zela'dan Zile'ye Tarihi Yolculuk*. Yeni Zamanlar Dağıtım, İstanbul.
- Altıntaş, H. (1986). *Tasavvuf Tarihi*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Arslan, M. (hızl.). (2015). *Menakıb-ı İmam-ı Azam*. Sivas Belediyesi, Sivas.
- Artun, E. (2014). *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler-Motifler-Kavramlar*. Karahan Kitabevi, Adana.
- Atasever, M. (2017). “Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nde Motifler”. *Turkish Studies*, 12(5): 11-32.
- Ayhan, N. (2014). *Tokat Zileli Muharrem Efendi’nin Künuzü’l-Evliya ve Rumuzü’l-Asfiya Adlı Eserinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ayverdi, İ. (2011). *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Banarlı, N. S. (2001). *Resimli Türk Edebiyatı 1-2*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Bardakçı, M. N. (2000). *Sosyo – Kültürel Hayatta Tasavvuf*. Fakülte Kitapevi, Isparta.
- Bars, M. E. (2013). *Veysel Karanî İle İlgili Menkıbeler ve Romanlar Üzerine Metinlerarası Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Biçer, B. (2006). “Velâyet-nâme-i Hacı Bektâş Velî’ye Göre Anadolu’nun Fethi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş veli Araştırma Dergisi*, (38): 7-24.
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Gerçek Yayınları, İstanbul.
- Cebecioğlu, E. (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ziraat Grup Matbaacılık, Ankara.
- Coşanay, B. (2017). “Tasavvuf Düşüncesinde Seyr u Sülûk Üzerine Bir İnceleme”. *Anasay Dergisi*, (2): 199-216.

- Çelik, A. (1998). “Bir Eğitimci Olarak Zilî”. *EKEV Akdemisi Dergisi*, 1(3): 335- 343.
- Dalkılıç Gültekin, E. (2010). *Âşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları*. Fakülte Kitapevi, Isparta.
- Demirci, M. (2011). *Tarihi – Tasavvufî Menkıbeler ve yorumları*. Nefes Yayınları, İstanbul.
- Develioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitapevi, Ankara.
- Duman, A. (2019). “İmam Ebu Yusuf ve Fıkıh”, *Uluslararası Hakemli Bilimsel Elektronik Dergi Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 12: 89-126.
- Eflâkî, A. (2020). *Ariflerin Menkıbeleri*. (Çev. T. Yazıcı), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- El-Kerderi, M. İ. M. (2010). *İmam-ı A'zam Ebu Hanîfe radiyallahu anh 'in Menkıbeleri*. (Çev. M. S. Kaçalin), Misvak Neşriyat, İstanbul.
- Evliyalar Ansiklopedisi (1992). 1, 2, 3, 4, 5, Türkiye Gazetesi Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2010). *Tasavvuf*. Milenyum Yayınları, İstanbul.
- Gülerer, S. (2013). “Türk Kültüründe Menakıbnameler ve Menakıbname Yazıcılığı”. *Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)*, 233-262.
- Günay, Ü. (2003). “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15): 5-36.
- Güngör, E. (1993). *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Güzel, A. (2009). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Harmancı, M. E. (2014). “Kutlu Atadan Hırkalı Sultanı: Anadolu Erenlerinin Unvanlarındaki Egemenlik Çağrışımları”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, (7): 15-28.
- İbn Sa'd. (VII). *Et-Tabakâtu'l Kübr'a*, Beyrut.
- İnalcık, H. (1993). “Derwish and Sultan: An Analysis of The Otman Baba Vilayetnamesi, The Middle East and the Balkans Under The Ottoman Empire”. *Essays on Economy and Society*, 19-36.
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara.
- Kahraman, A. (2010). “Sivâsîlerin Fıkıh Kültürü”. *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulus Sempozyumu Tebliğleri*. 30 Nisan-1 Mayıs 2010, Sivas, 361-376.
- Kahraman, A. (2017). “Taşralı Bir Sufî-Fakih: Zileli Muharrem Efendi (ö. 1000/1591-92) ve Hediyyetu's-Su'lûk Adlı Eseri”. M. Bedir (Ed.), *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh Âlimler, Eserler, Meseleler*. İSAR yayınevi, İstanbul, 118-141.
- Kahraman, A. (2017). “Bir Sufî Fakih: Zileli Muharrem Efendi”. *Somuncubaba Aylık İlim ve Kültür Edebiyat Dergisi*, (206): 64-68.

- Kahraman, N. (2009). *Menâkıb-ı Emir Sultan (Hüsameddin Bursevî) İnceleme ve Metin*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kahrman, S. A. ve Dağlı, Y. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İsatnabul 1*. C. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, M. (2011). *Tip Tahlilleri: Türk Edebiyatında Tipler*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kaya, D. (2007). *Türk Halk Edebiyatı terimler Sözlüğü*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kazancı, A. L. (1997). *Peygamberler Tarihi 1-2*. Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Kılıç, M. E. (2014). *Tasavvufa Giriş*. Sûfi Kitap, İstanbul.
- Tahralı, M. ve Eraydın, S. (hzl.). (1989). *Fusûsu'l- Hikem Tercüme ve Şerhi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Köprülü, M. F. (1943). "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları I". *Belleten*, 7(27): 379-522.
- Köprülü, M. F. (2005). *Türk Tarih-i Dinîsi*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Köprülü, O. F. (1951). *Tarihi Kaynak Olarak XIV ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıb-nâmeleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Kuşeyrî, A. (2012). *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkı)*. (Çev. Dilaver Selvi), Semerkend Yayınları, İstanbul.
- Kuyma, E. (hz.). (2021). *Zileli Muharrem Efendi Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış İlk Kadın İlmihali 'Umdetü'n-Nisâ İnceleme-Metin-Dizin*. Fenomen Yayıncılık, Türkiye.
- Nicholson, A. R. (1998). "Tasavvufun Kaynağı ve Gelişimi Üzerine Tarihi Bir Araştırma". (Çev. Kartal A.), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 7(7): 689-708.
- Ocak, A.Y. (2010). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menakıbnameleri (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ocak, A.Y. (2016). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menakıbnameleri XV-XVII Yüzyıllar*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Oğuz, E. (ed.). (2009). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Grafiker yayınları, Ankara.
- Onay, A. T. (1993). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2004). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük 3. C*. Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- Özçelik, M. (2006). *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü Cilt VI (Velî Kavramı)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Özkırımlı, A. (1984). *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. Cem yayınevi, İstanbul.

- Renkli Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük. (t.y.). C.8. Arkın kitabevi, İstanbul.
- Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (Çev. A. Kazancıgil), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, S. (2011). 101 Anadolu Efsanesi. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sakaoğlu, S. (2020). *101 Anadolu Efsanesi*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sami, Ş. (2007). *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Sezgin, A. (1998). “Eren ve Evliya Kavramının Dini Tarihi Folklorik İzahı ve Eren İnancı Üzerine Düşünceler”. *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi*, Evrak Yayınları, Ankara, 457-468.
- Telkenaroğlu, M. R. (2012). “Zileli Muharrem Efendi (X./XVI. Asır) ve “Hediyyetü’s-Su’lûk” Adlı Eseri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2): 303-333.
- Telkenaroğlu, M. R. (2019). “Zileli Muharrem Efendi (ö. 1010/ 1601’den sonra) Osmanlı Fıkıh Âlimi ve Mutasavvıf”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 693-694.
- Türer, O. (2011). *Osmanlılarda Tasavvufi Hayat, Halvetilik Örneği*. İnsan Yayınları, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2011). Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Uludağ, S. (2001). *İnsan ve Tasavvuf*. Mavi yayıncılık, İstanbul.
- Uludağ, S. (2005). “Keramet – II, Tasavvuf”. *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (15): 7-35.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabalcı yayıncılık, İstanbul.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabalcı yayıncılık, İstanbul.
- Uludağ, S. (2017). *Tasavvuf Kültüründe Keşif ve Keramet*. Sûfi Kitap, İstanbul.
- Uludağ, S. ve Kara, M. (hızl.). (2011). *Evliya Menkıbeleri (Nefhatü’l-Üns)*. Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Üregen, G. (2018). *Muhammed Şeybânî’nin Mezhep İçi Farklı Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Yardım, E. S. (1999). *Menkıbe ve Menakıbnamelerle ilgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi: 1928- 1998*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yardımcı, M. (hz.). (2009). *Tarihi ve Kültürü ile Zile Sempozyumu 9-12 Ekim 2008*. Zile Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Yardımcı, M. (hz.). (2012). *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu*. Zile Belediyesi Kültür Yayınları, Zile.

[AF%D9%8A%D8%A8+%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%A7%D8%AF%D8%B1+&index=PTITLE](#) , (erişim Tarihi: 04.04.2021).

URL-3: <https://www.imh.ac.ae/manuscript/20190805/>, (erişim Tarihi: 04.04.2021).

URL-4:

https://libsierra.uqu.edu.sa/search~S1*ara?/X{u0645}{u0646}{u0627}{u0642}{u0628}+{u0627}{u0628}{u064A}+{u062D}{u0646}{u064A}{u0641}{u0629}+{u0627}{u0644}{u0646}{u0639}{u0645}{u0627}{u0646}&searchscope=1&SORT=D/X{u0645}{u0646}{u0627}{u0642}{u0628}+{u0627}{u0628}{u064A}+{u062D}{u0646}{u064A}{u0641}{u0629}+{u0627}{u0644}{u0646}{u0639}{u0645}{u0627}{u0646}&searchscope=1&SORT=D&SUBKEY=%D9%85%D9%86%D8%A7%D9%82%D8%A8+%D8%A7%D8%A8%D9%8A+%D8%AD%D9%86%D9%8A%D9%81%D8%A9+%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B9%D9%85%D8%A7%D9%86/1%2C12%2C12%2CB/frameset&FF=X{u0645}{u0646}{u0627}{u0642}{u0628}+{u0627}{u0628}{u064A}+{u062D}{u0646}{u064A}{u0641}{u0629}+{u0627}{u0644}{u0646}{u0639}{u0645}{u0627}{u0646}&searchscope=1&SORT=D&11%2C11%2C , (erişim Tarihi: 04.04.2021).

URL-5: <https://almoqtabas.com/ar/manuscripts/view/26465047194765182> , (erişim Tarihi: 04.04.2021).

URL-6:

<https://iqdr.iq/search?q=%D9%85%D9%86%D8%A7%D9%82%D8%A8%20%D8%A7%D8%A8%D9%8A%20%D8%AD%D9%86%D9%8A%D9%81%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B9%D9%85%D8%A7%D9%86&field=0&type=reg> , (erişim Tarihi: 04.04.2021).

URL-7: <https://abokhomrah.ahlamontada.net/t2690-topic>, (erişim Tarihi: 06.04.2021).

URL-8:

<https://sotor.com/%D9%85%D8%B9%D9%86%D9%89%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B5%D9%88%D9%81/#.D9.85.D8.B9.D9.86.D9.89.D8.A7.D9.84.D8.AA.D8.B5.D9.88.D9.81.D8.A7.D8.B5.D8.B7.D9.84.D8.A7.D8.AD.D9.8B.D8.A7> (erişim tarihi: 06.04.2021).



EK 1- TIPKIBASIM²⁰⁶

²⁰⁶ Ankara Milli Yazmalar Kütüphanesi’nden temin edilen “06 Mil Yz A 7911/1” demirbaş numaralı yazma eser (Menâkıb-ı Ebû Hanîfe ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan)

[illegible][illegible]

السفرين الافريقين المكتشف

[illegible][illegible]

٢٠

[illegible]

[illegible]

البدارة عشرة آلاف
واربع مائة

[illegible]

فان

كان يفتح منّا فاننا لمنا الضحايا ووقع الضحايا وكانوا يروننا ما فانا لم يرد
 بلحيقنا حتى نصل ذنوبنا بهم من صغرنا ونبش القدر من المذبح المعاصي
 في الحرام قال الامام الحكيم سبحانه على كل شيء قدير فاني غير ما قالوا يا
 كبرياء ما كان ولم يشع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
 انا ويا فاسلنا لا يولد لنا الهلاك الذي ندينه في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
 ان الحكم عليه يا الله قال ما يولد لنا الهلاك الذي ندينه في شمع بغيرنا في شمع
 الامان قال ان لم تخرج من الدنيا فاني قد انا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
 كبرياء قال ان لم تخرج من الدنيا فاني قد انا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
 قال النبي صلى الله عليه وسلم ان لم تخرج من الدنيا فاني قد انا في شمع بغيرنا في شمع
 بهرغنا من الدنيا فاني قد انا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
 عرفنا بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
 لا يكون وقد خرجنا من الدنيا فاني قد انا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
 وحصلنا في الدنيا فاني قد انا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
 الله سبحانه والحيوان في الدنيا فاني قد انا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
 ما اننا الله الذي لا يولد لنا الهلاك الذي ندينه في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
 يقولون اننا لا نولد في الدنيا فاني قد انا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
 فليس لهم الجنة في الدنيا فاني قد انا في شمع بغيرنا في شمع بغيرنا في شمع
وقال الله غدا لا يبصرون الحكيم العليم والاول الضال لم يرد في الدنيا
 من الدنيا وقال عبد السلام يفتح منّا فاننا لمنا الضحايا ووقع الضحايا وكانوا

[illegible]

اننا بحج

90

الحسن بن محمد

بزرگ سال

۱۲۷

24

فانما هو

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Noor Khalid İBRAHİM
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Haval Fen Lisesi
Lisans Diploması	Zaho Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, 2017
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî'nin "Menâkıb-ı Ebû Hanife ve Sahibeyhi Ebû Yusûf ve Muhammed b. Hasan" Adlı Eseri (Giriş- İnceleme- Metin- Tıpkıbasım)
Yabancı Dil / Diller	Arapça, İngilizce, Türkçe
İŞ DENEYİMİ	
	Zakho Üniversitesi – Asistan Ferboon Private Institute - Türkçe Öğretmeni Kazanım Milletlerarası okulları – Türkçe Öğretmeni